

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

ZVONIMIR TANKO

Samostojnost proizvajalcev

BORIS MAJER

Dileme eksistencialne
kritike III

JANEZ BUKOVEC

Banke v našem
finančnem sistemu

PAUL RICOEUR

Ustvarimo univerzo

2

LJUBLJANA V FEBRUARJU 1966

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kavčič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK :

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :

Stane KRANJC

Tehnični urednik : Janez KOROŠEC, lektor : Mojca MOČNIK,
oprema : ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezni izvod 3 N din (300 dinarjev)

Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14

Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik III. 1966 št. 2 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- ZVONIMIR TANKO: Samostojnost proizvajalcev 179
- BORIS MAJER: Dileme eksistencialne kritike III 188
- JANEZ BUKOVEC: Banke v našem finančnem sistemu 201
- SOCIOLOŠKI POGOVOR:
- NIKO TOŠ: Raziskovanje družbene strukture 211
- ZDRAVKO MLINAR: Vloga družbene diferenciacije 226
- LJUBO BAVCON: Socialna struktura delinkventne populacije 238
- AKTUALNI INTERVJU:
- Nacionalna kultura in znanost
Odgovarjajo: MARIJ AVCIN,
VLADIMIR KLAUS in IVO
TAVČAR 246
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- DRAGO SELIGER: Dileme v šolstvu 259
- RENATA MEJAK: Mesto in pomen moralnega pouka 266
- JANEZ KOROSEC: Staro v novem 275
- ODMEVI:
- RINO SIMONETI: Vloga družbene akumulacije 285
- JOŽE ZEMLJAK: Pristanišče Koper in tranzitne prednosti Slovenije 290
- DRUŽBA IN ZNANOST:
- PAUL RICOEUR: Ustvarimo univerzo 293
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
- V. R. POLOZOV - B. R. RJAŠČENKO: Odpravljanje razlik med umskim in ročnim delom 303
- MEDNARODNI ODNOSI:
- NEMANJA BOŽIČ: Razorožitve: med upi in razočaranjem 315
- PRIKAZI, RECENZIJ, BELEŽKE:
- GEORGES GURVITCH: Sodobno poslanstvo sociologije (M. J.) 327
- VLADO SRUČ: Ocene in marginalije 334
- Beležke o tujih revijah 345
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 349

CONTENTS

ZVONIMIR TANKO: Independence of Producers	179
BORIS MAJER: Dilemmas of Existential Criticism III	188
JANEZ BUKOVEC: Banks in Our Financial System	201
SOCIOLOGICAL CONVERSATION:	
NIKO TOS: Study of Social Structure	211
ZDRAVKO MLINAR: Role of Social Differentiation	226
LJUBO BAVCON: Social Structure of Delinquents	238
AN INTERVIEW:	
National Culture and Science; answers given by MARIJ AVČIN, VLADIMIR KLAUS, and IVO TAVČAR	246
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
DRAGO SELIGER: Dilemmas of Schools	259
RENATA MEJAK: Position and Importance of Instruction in Morals	266
JANEZ KOROSEC: The Old in the New	275
ECHOES:	
RINO SIMONETI: The Role of the Social Accumulation	285
JOZE ZEMLJAK: The Port of Koper and Transit Advantages of Slovenia	290
SOCIETY AND SCIENCE:	
PAUL RICOEUR: Let us Create a University	295
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
V. R. POLOZOV - B. R. RJASCENKO: Abolition of the Differences between Rational and Manual Labour	305
INTERNATIONAL RELATIONS:	
NEMANJA BOŽIČ: Disarmament: Between Hopes and a Disappointment	315
REVIEWS, NOTES:	
GEORGES GURVITCH: Contemporary Mission of Sociology (M. J.)	327
VLADO SRUK: Reviews and Margins	334
Notes on Foreign Reviews	345
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	
	349

СОДЕРЖАНИЕ

ЗВОНИМИР ТАНКО: Самостоятельность производителей	179
БОРИС МАЙЕР: О дилеммах экзистенциальной критики III.	188
ЯНЕЗ БУКОВЕЦ: Банки в нашей финансовой системе	201
БЕСЕДА НА СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕМЫ:	
НИКО ТОШ: Исследование общественной структуры	211
ЗДРАВКО МЛИНАР: Роль общественной дифференциации	226
ЛЮБО БАВЦОН: Социальная структура преступного населения	238
АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:	
«Национальная культура и наука». Отвечают: МАРИИ АВЧИН, ВЛАДИМИР КЛАУС, ИВО ТАВЧАР	246
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:	
ДРАГО СЕЛИГЕР: Дилеммы в школьном асале	259
РЕНАТА МЕЯК: Место и значение преподавания морали	266
ЯНЕЗ КОРОШЕЦ: Старое в новом	275
ОТЗЫВЫ:	
РИНО СИМОНЕТИ: Роли общественного накопления	285
ИОЖЕ ЗЕМЛЯК: Порт в Копре и транзитные преимущества Словении	290
ОБЩЕСТВО И НАУКА:	
ПАУЛ РИКОЕР: Создадим университет	293
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
В. Р. ПОЛОЗОВ—Б. Р. РЯЩЕНКО: Проблема преодоления различий между умственным и физическим трудом при переходе к коммунизму	303
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:	
НЕМАНЬЯ БОЖИЧ: Разоружение: между надеждами и разочарованием	315
РЕЦЕНЗИИ, ОЧЕРКИ, ЗАМЕТКИ:	
ЖОРЖ ГУРВИЧ: Современное значение социологии (M. J.)	327
ВЛАДО СРУК: Оценки и маргиналии	334
Заметки о зарубежных журналах	345
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	
	349

Samostojnost proizvajalcev

Eden izmed namenov gospodarske reforme je bil tudi v tem, da bi s čim večjim delom družbenih sredstev razpolagali tisti, ki jih ustvarja. Ali smo se približali temu cilju in koliko smo se približali, nam bodo delno pokazali rezultati poslovanja gospodarskih organizacij v preteklem letu, saj so živele pet mesecev že po novem.

V zvezi s tem so marsikje izrazili pomisleke, češ da bo drobitev sredstev, ki jih je za hitrejši družbeni razvoj že zdaj povsod premalo, še bolj vplivala na to, da bo marsikatera zamisel, ki zahteva več družbenih sredstev, zanemarjena.

Zagovorniki teženj, naj bi kljub temu s čim večjim deležem sredstev razpolagali tisti, ki jih sami ustvarjajo, odgovarjajo na take pomisleke z zagotovili, da predpostavlja vsaka decentralizacija sredstev njihovo ponovno koncentracijo, toda zdaj ne več po administrativni poti, temveč na podlagi materialnih interesov proizvajalcev samih.

Ker je vprašanje, ki sem ga nakazal, za vsak sistem družbenega gospodarstva kot celote eno izmed temeljnih vprašanj normalnega življenja, bo prav, če o njih malce globlje razmislimo. Niti težnje, naj bi proces koncentracije sredstev tekel po začrtani poti, ne bodo rešile nakazanega vprašanja same po sebi, prav tako kot se ne bomo izognili dejanskim družbenim potrebam, ki jih izražajo pomisleki, če ne bomo spoznali objektivnih družbenogospodarskih silnic, ki uravnavajo proces koncentracije družbenega kapitala brez (ali vsaj s čim manj) administrativnega omešavanja.

Kadar govorimo o decentralizaciji in koncentraciji sredstev, govorimo vselej o tem, kako obvezno (s predpisi) ali

prostovoljno (ravnaoč se po lastnih interesih) prenašati sredstva iz tistih organizacij, ki jih ustvarjajo, k drugim, ki jih — vsaj ne sredstev, ki so predmet takega prenosa — ne ustvarjajo, naj bo to za stalno ali začasno.

Vsak način prenašanja sredstev iz enih organizacij v druge pa je zvezan z (družbeno) delitvijo sredstev, če gre za obvezen prenos, in z vprašanjem o smotrnejših naložbah lastnih sredstev v drugem primeru. Če pa upoštevamo, da tudi tista družbena sredstva, ki jih obvezno zbiramo pri gospodarskih organizacijah zato, da bi jih gospodarno uporabljali (pri tem mislim samo na tista družbena sredstva, ki so namenjena za razširjeno reprodukcijo), vidimo, da gre vselej v bistvu za vprašanje o čim smotrnejših naložbah tako ali drugače pridobljenih družbenih sredstev.

Bistvo delitve oziroma v tem primeru prenašanja sredstev iz enih organizacij v druge je potemtakem v tem, da je funkcija proizvodnje ali, bolj po domače povedano, vsakokratna delitev (tako način kot njen obseg) upravičena samo zato in samo toliko, kolikor omogoča družbi kot celoti bolj smotrno gospodarjenje z družbenimi sredstvi. To pa hkrati ne pomeni samo tega, da je upravičena zgolj taka oblika delitve, ki nam daje, objektivno družbeno gledano, najboljše gospodarske rezultate, temveč pomeni tudi, da moramo kot aktivni družbeni delavci vedeti, kako sploh lahko dosegamo v družbi, spričo objektivnih gospodarskih zakonov, sorazmerno najboljše rezultate. Šele tako lahko pričakujemo, da bodo naša prizadevanja, organizirati čim uspešnejše družbeno gospodarjenje, obrodila plodove, kakršne želimo.

Da ne bi bilo videti, kot da gre pri tem samo za to, da »nekdo« iznajde »pravi« gospodarski sistem in ga »sporoči« na »pravo« mesto, pa bodo vsa vprašanja »rešena«, naj dodam, da je takó spoznavanje družbenih pojavov kot tudi uveljavljanje objektivno utemeljenih spoznanj v družbeni praksi zelo zapleten družbenogospodarski in političen ter končno tudi oseben spoznavni proces, ki je v končni posledici odvisen od materialnih interesov ljudi, ki sodelujejo pri urejanju družbenega življenja. Vsekakor pa drži, da je treba problem najprej spoznati, če ga hočemo ustrezno reševati.

Če se s tega vidika ozremo na vprašanje, ali samoupravno odločanje o sredstvih za razširjeno reprodukcijo omogoča koncentracijo družbenih sredstev, ki bi bila uporabljena za širše družbene načrte, moramo reči, da je to vprašanje pravzaprav vprašanje o ustreznem delovanju našega gospodarskega sistema, ki je po svojem objektivnem bistvu posebna oblika razvite blagovne produkcije. Zaradi tega ne moremo

na zastavljeno vprašanje odgovoriti, ne da bi upoštevali objektivne družbenogospodarske silnice, ki so značilne za vsako razvito obliko blagovne produkcije.

Kljub temu pa vendarle lahko ugotovimo, da samoupravno odločanje o sredstvih gospodarskih organizacij ne preprečuje, da bi izpolnjevali nekatere širše družbene naloge, samo zaradi tega, ker je samoupravno. Pač pa drži, da morajo biti zaradi objektivne narave blagovne proizvodnje dane popolnoma določene družbenogospodarske možnosti, če hočemo uresničiti tudi širše družbene načrte (mislim samo na objektivno zasnovane).

Kot ponavadi je v vsakem od nasprotujočih si mnenj zrno spoznanja, ki izraža stvaren problem resničnega življenja. Zaradi tega trdim, da se vseh splošnih družbenih nalog za uspešen razvoj gospodarstva kot celote sploh ne da izpolnjevati brez neke obvezne koncentracije družbenega kapitala. Da ne bo ta misel preveč skrajna, moram dodati, da je v tem primeru sporna lahko samo mera, ne pa načelo o delni obvezni koncentraciji sredstev. To pa seveda nikakor ne pomeni, da predlagam dodatno obremenjevanje gospodarstva. Ravno nasprotno, morda bi se celo pokazalo, če bi to vprašanje proučili in spremenili način, kako naj se uporabljajo družbena sredstva, da je že dosedanja mera obvezne koncentracije previsoka.

Obvezna koncentracija družbenih sredstev je potrebna predvsem zaradi tega, da zagotovimo gospodarski in družbeni napredek premalo razvitih območij. Prav tako lahko z njo financiramo gradnjo gospodarskih načrtov splošnega družbenega pomena, kot npr. sedaj Derdap in podobne gradnje, za katere po normalni gospodarski poti sploh ni mogoče zbrati zadostnih družbenih sredstev. Pri tem gre seveda tudi za oceno — kot sicer vselej pri gospodarskih odločitvah — katere načrte splošnega družbenega pomena moramo tako financirati. V normalnih družbenogospodarskih okoliščinah pa je v vsakem primeru tak način zbiranja družbenega kapitala lahko samo izjemen in sorazmerno omejen.

Ob tej izjemi nam ostane kot edina upravičena družbenogospodarska oblika koncentracije sredstev potemtakem samo še samoupravno odločanje proizvajalcev. Da pa bi se proizvajalci lahko samoupravno odločali za koncentracijo svojih sredstev, morajo biti dane popolnoma določene objektivne družbenogospodarske možnosti. Prvi pogoj za take odločitve proizvajalcev je prav zaradi tega, ker se te odločitve porajajo iz njihovih materialnih interesov, ravno blagovna oblika družbene produkcije. Pa ne samo zato, ker je samostojnost v

razpolaganju s sredstvi temeljna sestavina blagovnosti, temveč tudi zato, ker lahko samo pritisk tržnih razmer, ki ga ustvarja blagovna produkcija, vpliva na proizvajalce, da po svojih svobodnih odločitvah na eni strani združujejo sredstva v bančnem mehanizmu in jih na drugi strani črpajo iz njega.

Objektivni družbenogospodarski pritisk tržnih razmer je namreč prvi pogoj za pravilno delovanje vsakega sistema blagovne produkcije. Zaradi tega je tudi prvi objektivni pogoj za svobodno koncentracijo družbenih sredstev. Kjer ta pogoj ni izpolnjen, jo zaman pričakujemo. To je sicer razumljivo, saj ustvarja pretirano povpraševanje, ki je izraz neuravnovešenih tržnih razmer, nenehno lakoto po družbenem kapitalu in s tem objektivno potrebo vsake gospodarske organizacije po sredstvih, ki jih ima premalo še za lasten razvoj.

Svobodno samoupravno odločitev za koncentracijo družbenega kapitala lahko pričakujemo samo takrat, kadar je povpraševanje po blagu sorazmerno omejeno. Zaradi tega je tudi sorazmerno omejeno povpraševanje po naložbah. Le tako se lahko v zavesti dela proizvajalcev ustvarja prepričanje, da je v njihovem materialnem interesu, če vložijo svoj denar v banko ob sicer manjšem, vendar pa zagotovljenem dohodku. Medtem pa drugi del proizvajalcev, ki deluje v razcvetajočih in razvijajočih se gospodarskih panogah, črpa iz družbene »uvidevnosti«¹ prvih materialne možnosti za svoj nadaljnji razvoj.

Ker v inflacijskih gospodarskih razmerah zaman pričakujemo, da bi se proizvajalci »svobodno«² odločali o koncentraciji svojih sredstev, je treba najti nadomestilo za normalno gibanje družbenega kapitala. Kot se pretirana inflacija rodi iz neekonomskega vmešavanja države v gospodarsko gibanje, so tudi ukrepi, ki naj nadomestijo normalno koncentracijo družbenega kapitala, samo neekonomska oblika pritiska od zunaj na proizvajalce. Če smo rekli A, moramo reči še B — saj so družbeni pojavi v medsebojni zvezi. Tako nastajajo navidezno svobodna in neutemeljena obvezna združevanja sredstev za daljšo ali krajšo dobo kot nadomestilo za ekonomsko obliko koncentracije družbenih sredstev.

Pogrevati stare grehe tako, da bi naštevati razne oblike občinskega in republiškega »svobodnega«³ združevanja sredstev, res ne bi kazalo. Zato pa moramo spregovoriti nekaj besed o nedavnih predpisih o obveznem oročevanju sredstev. In to ne samo zaradi tega, ker so — kar je logično — posledica prejšnjih administrativnih ukrepov v našem gospodarstvu, temveč predvsem zaradi tega, ker so — kar je danes

manj logično — še vedno deloma obremenjeni z administrativno miselnostjo.

Čeravno so bili sprejeti z obljubo, da so samo začasni, in z ugotovitvijo, da ne odtujujejo sredstev gospodarskim organizacijam, moramo vendarle ugotoviti, da niti obljuba o začasnosti niti ugotovitev o neodtujenosti nista odvisni samo od želja svojih tvorcev, temveč od stvarnih materialnih odnosov, ki jih bomo (ali pa jih ne bomo) v gospodarstvu ustvarili po reformi. Začasnost teh ukrepov je odvisna od tega, ali bomo sposobni v sorazmerno krajšem obdobju uveljaviti blagovno obliko družbene produkcije z vsemi njenimi posledicami, predvsem pa tržno obliko objektivnega ekonomskega pritiska na proizvajalce. Barometer, ki nam kaže ta pritisk na površju družbenogospodarskega dogajanja, je gibanje cen. Toda ekonomsko gibanje cen, ne pa »zmrznjeno« ali kako drugače neekonomsko uravnava.

Ukrepi organov državne uprave na področju svobodnega ustvarjanja dohodka, ki je pogoj za to, da bi proizvajalci usmerjali svojo poslovno tja, kjer lahko ustvarijo večji dohodek, ki smo jim priče v prvem polletju po razglasitvi gospodarske reforme, ne vzbujajo v celoti prepričanja o tem, da so začasni. Nova nesorazmerja v cenah, ponekod še večja, kakor so bila pred reformo, zlasti pa pomanjkanje občutka, da bi jih ustrezno in pravočasno reševali, zbuja precejšnjo zaskrbljenost v vrstah prizadetih proizvajalcev. Cene nekaterih surovin so višje, kot so dovoljene cene končnih izdelkov; cene nekaterih izdelkov in surovin so precej višje kot uvozne cene, medtem ko so druge nižje. Kakor vemo, so cene med reformo določali za različne izdelke po različnih vidikih, za ene po uvoznih cenah in za druge po izvoznih cenah, kar je očiten nesmisel — ker niso pri tem upoštevali učinka, ki ga imajo na te cene uvozni oz. izvozni instrumenti naših zunanjetrgovinskih partnerjev.

Če gledamo s tega vidika na izjave o začasnosti administrativnih ukrepov nasploh in ne samo ukrepov o izredni obvezni koncentraciji sredstev gospodarskih organizacij, potem se nam upravičeno bode pomisleki glede tega, ali si res do kraja prizadevamo uveljaviti nove odnose v našem gospodarstvu. Sama sprememba v sestavi in v ravni cen, ki smo jih z reformo uveljavili, še ne pomeni reformirati način družbenega gospodarjenja. Dokler ne bodo mogli sami proizvajalci odločati o cenah pretežnega dela izdelkov, načela gospodarske reforme ne bodo uresničena.

Administrativno določanje cen, ki korenini v tem, da ekonomskih ukrepov reforme še nismo dosledno uveljavili, grozi

zajeti tudi tisti del uradnih ugotovitev o ukrepih za koncentracijo sredstev, ki pravijo, da z njimi niso bile kršene lastninske pravice. Proizvajalci ostanejo še vedno lastniki sredstev, dajo jih samo na posodo za deset let. Toda to drži samo, če bo vrednost dinarja čez deset let res enaka današnji. Brž ko pa ta pogoj ni izpolnjen, se tudi že s posojanjem odvzema-jo lastninske pravice do sredstev, do razvrednotenega dela. Izkušnje preteklih let, ko smo si — lahko rečemo — na kar najbolj intenzivni administrativni način prizadevali urejevati raven cen, nas namreč uče, da so bile vse doslej te metode kaj malo učinkovite. Raven cen se je v preteklih desetih letih dvignila za 90 odstotkov. Kolikšno vrednost bodo proizvajalci dobili vrnjeno po desetih letih, če se nam ne bo posrečilo uveljaviti načel gospodarske reforme?!

Tudi iz tistega dela ukrepov za koncentracijo sredstev gospodarskih organizacij, ki se nanaša na gradnjo elektroenergetskih objektov, odseva še vedno neekonomska miselnost, ne glede na to, da so bili sprejeti zaradi pomanjkanja električne energije, torej kot izredno nujni. Izredni ukrepi so bili na tem področju potrebni zaradi tega, ker sama panoga ni bila in niti še sedaj (po reformi) ni sposobna akumulirati zadosti sredstev za lastno razširjeno reprodukcijo. To pa pomeni, da električna energija nima takih ekonomskih cen, ki bi vsaj v pretežni meri zagotavljale njen razvoj skladno s potrebami gospodarstva. Tudi tukaj nas prvi neekonomski ukrepi (administrativno določanje cen) silijo v druge (obvezno koncentracijo sredstev).

Zaradi neekonomskih cen se povečuje poraba električne energije v pretirani meri, kar povzroča neprestano naraščajoči primanjkljaj. Ker zaradi istega razloga proizvodnja električne energije ni zadosti akumulativna, je treba prisilno zbirati sredstva za njen nadaljnji razvoj. Tako spodbujamo na eni strani pretirano in ekonomsko neutemeljeno porabo električne energije, na drugi strani pa terjamo od proizvajalcev, da prispevajo sredstva za njen razvoj ne glede na to, koliko električne energije porabijo. Kakorkoli se obrnemo, vselej se znajdemo v začaranem krogu, brž ko začnemo probleme administrativno reševati.

Čeravno sem omenil doslej samo dva načina koncentracije sredstev gospodarskih organizacij — gospodarskega in obvezno administrativnega, je na primeru električne energije videti, da gre pravzaprav še za neki način koncentracije sredstev — za obvezno ekonomskega. Ta je v blagovnem gospodarstvu najbolj naraven način zbiranja sredstev s pomočjo ustrezne ravni cen, ki ob pomanjkanju določene dobrine ome-

juje njeno porabo in hkrati omogoča akumulacijo sredstev, da bi tako čim hitreje odpravili primanjkljaj.

Kaj je boljšega kot ta samodejni mehanizem blagovne oblike družbene produkcije? In čemu obvezno administrativno zbiranje sredstev v takih primerih?! Kot posledica prejšnjih administrativno določenih cen električne energije, je odgovor. Res je, toda o začasnosti takega sistema določanja cen ni bilo, žal, rečenega skoraj nič. V tem je ravno nevarnost, da se bodo taki »začasni« ukrepi še ponavljali.

Prvi nauk, ki ga lahko povzamemo iz izkušenj našega preteklega družbenogospodarskega razvoja s področja koncentracije sredstev, je potemtakem tale: čim dosledneje bomo upajali v naš gospodarski sistem načela razvite oblike blagovne produkcije, tem prej bomo lahko proizvajalce osvobodili negospodarskega pritiska tudi na področju koncentracije družbenih sredstev.

Doslej sem poskušal osvetliti vprašanje o koncentraciji sredstev samo z vidika njihovega zbiranja. Ker pa sta način in obseg zbiranja sredstev odvisna tudi od načina njihove porabe, se moram dotakniti še te, druge strani obravnavanega vprašanja. S čim manjšo družbenogospodarsko odgovornostjo omogočamo namreč proizvajalcem uporabljati družbena sredstva, tem večjo in naravno utemeljeno težnjo imajo, da bi jih dobili, in narobe. Čim bolj je v gospodarski sistem vgrajena družbenogospodarska odgovornost za smotrno uporabljanje družbenih sredstev, tem manjše so težnje proizvajalcev za dodatnimi — ki so včasih celo tudi objektivno odvečna — družbenimi sredstvi. Čim močnejša oziroma šibkejša pa je težnja po pridobivanju dodatnih sredstev, tem večja oz. manjša je težnja po njihovem zbiranju.

Glede na to, kakšni so materialni interesi ljudi, ki sodelujejo v procesu družbenega gospodarjenja na vseh družbenih ravneh, se potem seveda tudi oblikuje miselnost (idejna usmeritev), ki ustreza eni ali drugi težnji. S čim lažjimi družbenogospodarskimi pogoji za uporabljanje družbenih sredstev objektivno žele potemtakem gospodariti zaostalejše družbene plasti, kar je razumljivo, in obratno; pri strožjih pogojih za uporabljanje družbenih sredstev objektivno laže gospodarijo v primerjavi s prvimi naprednejše družbene plasti, čeravno si strožjih pogojev tudi ti subjektivno ne želijo. Zaradi tega je popolnoma razumljivo, da izražajo zaostalejše družbene plasti objektivno težnjo po čim ugodnejših družbenogospodarskih pogojih za uporabljanje družbenih sredstev in — v zvezi s tem, kar smo zgoraj zapisali o koncentraciji sredstev — tudi objektivno družbenogospodarsko težnjo, da

bi se čimveč družbenih sredstev centralno zbiralo in razdeljevalo. To pa hkrati tudi pomeni, da iz takih virov vznikajo težnje, da bi se čimveč gospodarskih objektov vključilo v splošne družbene programe.

Zaradi tega je popolnoma naravno, če je že doslej obveljalo — čeravno ne vselej dosledno — kot edino upravičeno načelo, da se tudi iz centralnih virov družbena sredstva gospodarskim organizacijam kreditirajo. Bančni in kreditni mehanizem, ki ga pravkar uvajamo, bo to načelo še bolj uveljavil, samo če se nam bo posrečilo vzpostaviti pravilno razmerje med ponudbo in povpraševanjem na trgu dobrin in kapitala. Če upoštevamo, da je obveznost sposojena sredstva vračati ena izmed oblik družbenogospodarskega pritiska, ki navaja proizvajalce k čim smotrnejšemu gospodarjenju, da bi sposojena sredstva sploh lahko vrnil, je to v redu.

Toda vprašanja o smotrnosti uporabljanja družbenih sredstev ni mogoče omejiti samo na tista sredstva, ki jih gospodarske organizacije dobivajo iz kakorkoli že koncentriranih sredstev. To vprašanje mora biti ustrezno rešeno za vsa družbena sredstva, ne glede na to, kako so pridobljena. S tem zadevamo ob tisto izredno pomembno teoretično spoznanje marksistične družbenogospodarske misli, ki sem ga že na začetku omenil, na spoznanje, da je proizvodnja oziroma njena večja ali manjša gospodarska upravičenost odvisna tudi od načina delitve v vseh njenih pojavnih oblikah. Rečemo celo lahko, da izraža to spoznanje pravzaprav družbenogospodarsko bistvo delitve. Zaradi tega je tudi delitev (ki je objektivno utemeljena) oblika objektivnega družbenogospodarskega pritiska na proizvajalce.

Če že lahko ugotovimo, da smo iz delitve med družbeno skupnostjo in gospodarskimi organizacijami z gospodarsko reformo pregnali zadnje ostanke davkarskih instrumentov, moramo hkrati tudi ugotoviti, da še nismo docela izkoristili tistih objektivnih možnosti, ki nam jih ponuja objektivno spoznanje o povezavi delitve s smotrnostjo gospodarjenja na sploh. Delitev v gospodarskih organizacijah smo sicer prepustili svobodni presoji proizvajalcev, vendar pa smo si hkrati tudi prizadevali, da bi jo podvrgli splošnim družbenim kriterijem. To prizadevanje je bilo z objektivnega družbenogospodarskega vidika upravičeno, čeravno nismo mogli najti ustreznega družbenega mehanizma, s katerim bi ga bili ugradili v gospodarski sistem.

Ena od pomanjkljivosti obstoječega mehanizma, ki naj v našem gospodarskem sistemu zagotovi čim smotrnejše uporabljanje družbenih sredstev, je zato tudi v tem, da doslej še

nismo določno in v skladu z objektivnimi zakoni razvite oblike blagovne produkcije opredelili gospodarskega cilja, za katerega se naj potegujejo gospodarske organizacije. Ko bi opravili to objektivno družbenogospodarsko nalogo, bi morali stopiti še korak naprej in povezati poslovni rezultat gospodarskih organizacij z načinom delitve na sredstva za osebno in družbeno porabo.

Tako izpopolnjen gospodarski sistem, bi marsikje pokazal ne samo to, da z družbenimi sredstvi manj smotrno gospodarijo, kot je videti, in da zato pri delitvi preveč upoštevajo osebne materialne interese proizvajalcev v škodo družbenim, temveč bi se objektivno tudi zmanjšala težnja proizvajalcev po dodatnih ali pa po novih družbenih sredstvih. To pa bi v končni posledici vplivalo tudi na manjšo potrebo po obveznem zbiranju družbenih sredstev zunaj gospodarskih organizacij. Proizvajalci bi tako ne kazali samo večjega interesa za čim smotrnejše uporabljanje družbenih sredstev v lastni gospodarski organizaciji, temveč bi težili tudi za samoupravno in ekonomsko upravičeno koncentracijo svojih sredstev v bančnem mehanizmu.

In drugi nauk, ki ga lahko povzamemo iz tega razmišljanja: zraven blagovne oblike družbene produkcije moramo v našem gospodarskem sistemu tudi dosledno razvijati tiste oblike delitve dohodka, ki jih objektivno terja družbena oblika lastnine produkcijskih sredstev, če hočemo na kar najbolj ekonomski način zadovoljevati potrebe po širših družbenih načrtih.

ZVONIMIR TANKO

BORIS MAJER

Dileme *eksistencialne kritike*

(Nadaljevanje)

III

Ker smo zasledili v naši eksistencialni literaturi in kritiki nedvomne fenomenološke vplive, smo v zadnjem razmišljanju soočili nekatere teze naše interpretativne kritike z nazori enega najvidnejših predstavnikov fenomenološke estetike, Romana Ingardena, da bi ugotovili, koliko vzdrže preizkušnjo z vidika fenomenološke estetike same. Zdi se pa, da ostaja ta primerjava irelevantna za tisti del naše eksistencialne literature in kritike, ki pod vplivom Heideggerjeve ontologije ne priznava estetike za samostojno filozofsko oziroma literarno-teoretično disciplino, temveč pojmuje oboje — literaturo in njeno interpretacijo — kot »dogajanje resnice biti«. Vplivi Heideggerjevih pogledov na umetnost, pa tudi na svet in človeka sploh, so v delu naše eksistencialne literature in kritike tako očitni, da jih je nemogoče prezreti. To dokazuje že dosledna uporaba Heideggerjeve terminologije, še bolj pa sprejemanje nekaterih temeljnih postavk Heideggerjeve ontologije. Tu se odpira podobno vprašanje, ki smo ga zastavili že v odnosu do fenomenološke estetike : ali je naša interpretativna kritika znala odkriti v Heideggerjevem pojmovanju umetnosti in njene funkcije v sodobnem svetu tista ključna vprašanja in momente, v katerih je dialog med eksistencializmom in marksizmom mogoč in lahko uspešen in koliko je z vidika našega družbenega izkustva in laštne kritične misli nakazala nove, ustreznejše rešitve, kakor pa so mogoče v dometu Heideggerjevega miselnega sveta.

Heideggerjevo pojmovanje umetnosti in njene vloge v današnjem svetu je neločljivo povezano z njegovo ontolo-

ško koncepcijo in takoimenovano destrukcijo tradicionalne metafizike (h kateri prišteva Heidegger vso zgodovino filozofije od Platona in Aristotela do Nietzscheja, pa tudi celotno znanstveno mišljenje). Bistvo metafizike je po Heideggerju v tem, da je osredotočila svoj pogled izključno na bivajoče kot bivajoče, da je iskala za pojavi neko nadčutno, metafizično bivajoče (boga, idejo, materijo), iz česar bi bilo mogoče vse, kar biva, racionalno razložiti in utemeljiti, prezrla pa je pri tem tisti izvor, ki sleherno bivajoče kot bivajoče sploh šele omogoča in utemeljuje, namreč *bit* bivajočega. S tem je bila odprta pot za nastanek logično-kategorialnega načina mišljenja, filozofije in znanosti, hkrati pa naj bi se s tem zaprla pot do izvirnejšega mišljenja (kakršno je poznala v klici predsokratska filozofija). »Znanost — piše Heidegger — ni izvorno dogajanje resnice, temveč je vedno zgolj izgrajevanje že odprtega področja resnice, in to z doumevanjem in utemeljevanjem tistega, kar se v njegovem dometu kaže kot mogoče in pravilno. Kolikor kaka znanost prehaja preko pravilnega do resnice, tj. do bitnega razkritja bivajočega kot takega, je filozofija.«¹ Znano nerazumljivost in logično protislovnost Heideggerjevega jezika (in iz Heideggerjeve filozofije izhajajoče ontološke poezije, o čemer pozneje) je mogoče razumeti kot zavesten napor, iziti iz okvirov logično-kategorialnega načina mišljenja in izražanja ter pustiti skozi govor »govoriti bit samo.«

Bit se v bivajočem odkriva in hkrati skriva, odtuja. To razkrivajoče prikrivanje in skrivajoče razkrivanje je izvorno dogajanje resnice. »Odprto mesto sredi bivajočega, razsvetlitev (*Lichtung*), ki omogoča človeku dostop do bivajočega... ni nekakšen negiben oder s stalno dvignjenim zastorom, na katerem se odvija igra bivajočega. Nasprotno, ta razsvetlitev sama se dogaja kot to dvojno skrivanje. Neskritost bivajočega nikoli ni zgolj obstoječe stanje, temveč dogajanje. Neskritost (resnica) zato ni ne svojstvo stvari v smislu bivajočega ne lastnost stavkov.«² Metafiziki se je razlikovanje med bitjo in bivajočim izmaknilo in tako prešlo v pozabo. Pozabljenje biti, njena odtujitev v bivajočem kot bivajočem pomeni Heideggerju temeljno dimenzijo celotne zahodne filozofije, kulture in zgodovine Zahoda sploh. Pozabljenje biti ni subjektivna napaka filozofov, ki so utemeljili metafiziko, niti objektivno družbeno dogajanje, ki bi moglo potekati drugače, temveč je utemeljeno v sami na-

¹ Holzwege, Frankfurt am Main, 1957, str. 50.

² Prav tam, str. 42/43.

ravi biti, v njenem razkrivajočem — skrivajočem (epohalnem) značaju, v njeni časovni dimenziji in je kot tako usodno.

Ko je človek izgubil stik z bitjo, ko je bila pozabljena ne samo bit sama, temveč izgubljena tudi sleherna sled do nje, je človek izgubil tudi samega sebe. Da bi lahko postal animal rationale (razumno bitje), je moral žrtvovati človeškost človeškega. Tragična, toda neizbežna posledica pozabljenja biti je bila v tem, da je služnost orodja postala mera človeka, da je po meri orodja zgradil svet, v katerem je sam ostal samo še orodje. Zahodni človek je prepričan — piše Heidegger — da znanost in tehnika osvobajata človeka, da mu napredek znanosti in tehnike zagotavlja varnost v svetu, ki ga obdaja. Zato hoče tudi ves, še neznan in neosvojeni svet spremeniti v svojo podobo po meri orodja. V resnici pa je prav ta način mišljenja, ki leži v osnovi znanosti in tehnike, največja nevarnost za človeka. Vera v znanost in tehniko je Heideggerju znak, da smo izgubili svojo pravo domovino, znamenje človekove odtujenosti, nemoči, izgubljenosti v predmetnem svetu. »Ni atomska bomba, o kateri se toliko govori kot o mašineriji za ubijanje, tisto smrtonosno. Kar človeku že dolgo preti s smrtjo, in to s smrtjo njegove bitnosti, je brezpogojnost golega hotenja v smislu namernega prodiranja v vse. Kar človeka ograža v njegovi bitnosti, je mnenje, da lahko z miroljubnim osvobajanjem, preoblikovanjem, razvijanjem in uporabljanjem naravnih energij napravi človeškost sprejemljivo za vse in v celoti srečno. Toda mir tega miroljubnega je nemir besnila, ki nenehoma traja... Tehnika sama onemogoča sleherno izkustvo o svoji bitnosti... razvijajoč v znanosti posebno vrsto znanja, ki nikoli ne bo moglo prodreti v bitno področje tehnike, kaj šele razmisliti o njenem bitnem poreklu.«³

Atomska doba je končna, zaključna faza v pozabljenju biti, ko se izgubi zadnja sled intimnega človekovega odnosa do biti. To je čas, ko se bogovi umaknejo in ko ugasne zadnji svit humanistične vizije. Tedaj zagrne zemljo svetovna noč. »Bitnost tehnike prihaja šele postopoma na dan. Ta dan je do golega tehničnega dne preobrnjena svetovna noč. To je najkrajši dan. Za njim prihaja ena sama brezkončna zima... Svet postane brezupen (heil-los)«⁴ Heidegger imenuje to obdobje borni čas (dürftige Zeit). »To je razdobje sveta,

³ Prav tam, str. 271—272.

⁴ Prav tam, str. 272.

ki so se mu izmaknila tla pod nogami, svet, ki mu manjka temelj in visi zato v brez-dno... Čim bolj se svetovna noč približuje polnoči, tem izključneje vlada siromaštvo. Ni se izgubilo samo Sveto kot sled k božanskemu, temveč so se do kraja izbrisali tudi vsi sledovi do tega izgubljenega sledu... V polnoči je siromaštvo časa največje. Tedaj ne občuti več niti svojega uboštva. Pa vendar si je treba svetovno noč misliti kot usodo, ki se dogaja onkraj optimizma in pesimizma. Morda se svetovna noč sedaj pomika proti svoji sredi. Morda je današnji čas do kraja osiromašeli čas. Morda pa tudi ne, še ne, kljub neizmernemu trpljenju, kljub brezimni muki, kljub vsemu nemiru, kljub naraščajočemu razsulu.⁵

A kadar je nevarnost največja, je rešitev blizu. Heidegger navaja Hölderlinov verz: »Kjer je nevarnost, raste tudi tisto, kar prinaša odrešitev.« Svetovna noč nosi v sebi možnost preobrata. Vendar lahko pride do tega le, »če se svet preorbne iz temelja ali kar pomeni isto, od brezdanjega semkaj. V dobi svetovne noči mora človek izkusiti in vzdržati brezdanjost sveta. Zato pa je potrebno, da so tisti, ki sežejo do brezdanjega⁶ (tj. »misleci in pesniki biti«).

Na tej točki svojih razmišljanj zastavi Heidegger vprašanje o usodi in poslanstvu umetnosti v »svetovni noči«. Ali je umetnost v današnjem času potrebna, še več: ali je sploh mogoča? Heidegger citira Heglovo misel iz njegovih »Predavanj o estetiki«: »Vendar ni več absolutno potrebno, da bi prikazovali vsebino v obliki umetnosti. Umetnost je za nas po svojem najvišjem določilu preteklost.«⁷ Heglu pomeni umetnost zgolj stopnjo v razvoju absolutnega duha k samemu sebi. V umetnosti žari absolutna ideja v svojem čutnem blesku, vendar prav ta čutni sijaj (kot neprevladani ostanek odtujitve v naravi) absolutno idejo hkrati zatamnjuje. Šele v čistem pojmovnem spoznanju, osvobojenem sleherne čutnosti, v filozofiji, mišljeni kot absolutna znanost, doseže absolutna ideja samo sebe, a ko je to uresničeno, je umetnost samo še preteklost, zapopadena v čistem pojmovnem zrenju kot dialektično preseženi moment v gibanju absolutnega duha. Heideggerju pomeni Heglovo pojmovanje umetnosti, ki umetniško delo podreja filozofiji in znanosti, usodno neizbežnost izgube človekovega kontakta z bitjo. V dobi prevlade logično-instrumentalnega mišljenja, v dobi znanosti in tehnike, ki vse podreja svrhi in potrebi,

⁵ Prav tam, str. 248, 249—50.

⁶ Prav tam, str. 248—249.

⁷ Hegel, Werke, Bd. X, 1, str. 144.

lahko umetnost životari samo kot sredstvo za izpolnjevanje prostega časa, kot dekoracija, kot sredstvo propagande ali v najboljšem primeru kot predmet estetskega doživljanja in umetniškega užitka. »Vendar je morda prav doživljaj tisti element — poudarja Heidegger — v katerem umira umetnost... čeprav je to umiranje tako počasno, da so za to potrebna stoletja.«⁸

A če je tako, »čemu pesniki v bornem času?«⁹

Da bi razrešil »uganko umetnosti«, se Heidegger vrača k izvoru metafizike, da bi odtod znova premislil — v nasprotju z vso dosedanjo filozofsko tradicijo — bistvo umetnosti. Sestop k temelju metafizike pomeni Heideggerju hkrati njeno destrukcijo, s čimer pade tudi možnost estetike kot samostojne filozofsko-znanstvene discipline. Tradicionalna estetika obravnava umetniško delo le kot predmet spoznanja ter ga nasilno vklepa v racionalne kategorije, ki so narejene po meri služnosti orodja in zato tuje resnični naravi umetniškega dela. (Teza naše interpretativne kritike o nesposobnosti »racionalno-utilitarističnega načina mišljenja«, dojeti bistvo umetnine, ima tu svoj izvor.) Ko analizira razmerje med stvarjo in umetniškim delom, umetnino in resnico, resnico in umetnostjo, prihaja Heidegger do zaključka, da izvira umetnost iz istega pravira kot bitno mišljenje, da oba, čeprav vsak na svoj način »izrekata resnico biti«. »Mišljenje biti je izvorni način pesnjenja. V njem šele prihaja govor do besede, tj. v svojo bitnost... Mišljenje je prapesništvo, ki je pred vsako poezijo... Vse pesništvo je v smislu pesniškega v svoji osnovi mišljenje...«¹⁰

Z destrukcijo metafizike se zruši tudi tradicionalni pojem resnice. Resnice Heidegger ne pojmuje kot pravilnosti misli ali kot skladnosti med mišljenjem in stvarnostjo (adaequatio intellectus et rei), temveč v smislu doslovnega prevoda grške besede a-letheia kot neskritost bivajočega, ki po Heideggerjevem mnenju vsa druga pojmovanja resnice šele utemeljuje in omogoča. Vendar resnica kot neskritost ni stanje, temveč dogajanje v smislu razkrivajočega skrivanja in skrivajočega razkrivanja, zaradi česa je resnica hkrati ne-resnica. To ne pomeni — poudarja Heidegger — da je resnica v svoji osnovi laž, temveč samo, da resnica biva kot taka le, kolikor se hkrati skriva in odkriva.

Umetnost je eden izmed načinov dogajanja resnice. »Umetniško delo na svoj način odpira bit bivajočega. V

⁸ Holzwege, str. 66.

⁹ Prav tam, str. 250.

¹⁰ Prav tam, str. 61.

njem se dogaja to odpiranje, razkrivanje, tj. resnica biva-jočega... V umetniškem delu se resnica bivaajočega postavi v delo. Umetnost je samopostavitvev-resnice-v-delu... Iz pesniške biti umetnosti se dogaja, da se sredi bivaajočega odpira prostor, v čigar odprtosti je vse drugače kakor sicer... Umetnost omogoča resnici, da privre na dan... Izvor umetniškega dela, tistih, ki ustvarjajo in tistih, ki umetnost čuvajo, se pravi prisotnost nekega naroda, je umetnost. Tako je, ker je umetnost v svoji biti izvor in nič drugega: odličen način, kako resnica biva avtentično, tj. zgodovinsko... Kot stvariteljstvo je umetnost bitno zgodovinska. To ne pomeni le: umetnost ima zgodovino v zunanjem smislu, da se v menjavi časa z mnogim drugim vred dogaja, spreminja in prehaja... temveč umetnost je zgodovinska v tem bitnem smislu, da je ona sama zgodovina in da zgodovino v navedenem smislu utemeljuje.«¹¹

Podobno kot pojem resnice modificira Heidegger tudi običajno predstavo o govoru. Govor ni zgolj občevalno sredstvo, s katerim sporočajo ljudje drug drugemu svoje misli, želje in čustva, temveč je najizvirnejše dogajanje resnice, »hiša biti«, ki šele odpira človeku dostop do bivaajočega kot bivaajočega. »Govor je pesnjenje v bitnem smislu. Ker je prav govor tisto dogajanje, v katerem se človeku sploh šele odpira bivaajoče kot bivaajoče, je poezija v ožjem smislu najizvirnejše pesništvo. Govor ni pesništvo zato, ker je prapoezija, temveč se poezija dogaja v govoru, ker čuva govor izvorno bit pesništva.«¹² Tu se odpira še en pogled na vprašanje komukativnosti hermetične poezije. Če jezik ni sredstvo za sporazumevanje, temveč izvorno dogajanje ali bivanje resnice v smislu razkrivajočega prikrivanja, tedaj logično-kategorialno mišljenje in izražanje ne le ni primerno za izpovedovanje umetniške resnice, temveč naravnost preprečuje dostop do nje. V tem smislu je potem mogoče reči, da je »bivanje sodobnosti« pogojev za razumevanje hermetične poezije. Seveda pa je to mogoče trditi le, kolikor sprejmemo tudi celotno Heideggerjevo ontologijo.

Heidegger meni, da se z destrukcijo metafizike, s preobratom v mišljenju pričinja preobrat v »svetovni noči«. Ta preobrat ni mišljen kot realno poseganje v družbeno dogajanje, kot stvarni družbeni angažma, temveč kot usodnost samega dogajanja biti. Zato Heidegger tudi ne poziva k nikakršni družbeni akciji. Konca svetovne noči ni mogoče

¹¹ Prav tam, str. 59, 64–65.

¹² Prav tam, str. 61.

izsiliti z bojem. Naprotno, vsaka namerna družbena akcija le še bolj pogloblja in podaljšuje svetovno noč. »Vsaka rešitev s pomočjo kakršnega koli, še tako dobro zamišljenega pripomočka, je za človeka, ki je v svoji biti ogrožen ves čas trajanja svoje usode, zgolj videz.«¹³

Vendar tudi usoda sama od sebe ne more izvesti preobrata, če ji ljudje (»smrtniki«) ne pripravijo poti. Heidegger citira Hölderlinovo himno »Mnemosyme«, kjer pravi pesnik: »Ne zmorejo bogovi vsega. Zakaj pred njimi dospejo smrtniki v brezdanje. Z njimi se torej začne preobrat.« »Niti groza, nadaljuje Heidegger Hölderlinovo misel, vzeta sama zase kot temelj preobrata, nič ne zaleže, dokler se ne preobrne s smrtniki. S smrtniki pa se preobrne, ko najdejo pot v svojo lastno bitnost.«¹⁴

A kdo so tisti, ki kažejo ljudem pot do biti? To so po Heideggerju pesniki biti. Misleci in pesniki biti so tisti, ki v mraku svetovne noči iščejo sledove »pobeglih bogov« in s tem krčijo sorodnim smrtnikom pot k obratu. Pesništvo in bitno mišljenje v dobi svetovne noči sovpadeta. »V tem svetovnem času se moramo šele naučiti, da je pesnjenje tudi stvar mišljenja... Biti pesnik v bornem času, pomeni: s pesmijo iskati sledove pobeglih bogov. Zato pesniki v dobi svetovne noči izrekajo sveto. Zategadelj je svetovna noč v Hölderlinovem jeziku sveta noč. Bistvu pesnika, ki je v tem svetovnem razdobju resnično pesnik, pripada, da mu iz uboštvaja časa postaneta najprej pesništvo in pesniški poklic pesniško vprašanje. Zato morajo »pesniki v bornem času« bit pesništva posebej opevati. Drugi se moramo naučiti čuti govor *teh* pesnikov, za kar je potrebno, da si v času, ki bit zakriva, ne zastremo pogleda s tem, da izračunavamo čas zgolj iz bivajočega...¹⁵

Naša ontološka (ali kakor jo imenujejo njeni interpreti — bivanjska) poezija in njena interpretacija se gibljeta vseokozi v okviru teh Heideggerjevih pogledov. Zato filozofsko tudi stojita in padeta s Heideggerjevo ontologijo. Naj za ilustracijo zadošča nekaj primerov. V vrsti člankov izpod peresa naših interpretativnih kritikov se umetnost kategorično opredeljuje kot pot do biti. Tako npr. Braco Rotar ponovno v članku »Poezija in evidenca«,¹⁶ kjer beremo: »Iz že opisanega lahko izvlečemo najobširnejšo, najbrezobveznejšo, istočasno pa vseobvezujočo (?) definicijo umetnosti in

¹³ Prav tam, str. 273.

¹⁴ Prav tam, str. 249.

¹⁵ Prav tam, str. 251.

¹⁶ Braco Rotar, »Poezija ali evidenca«, Tribuna 12. 1. 1966.

z njo seveda poezije. Umetnost je utiranje poti do biti!... Umetnik potuje po temni pokrajini z močno svetilko v roki in osvetljuje predmete okoli sebe... in tako osvetljene prepušča drugim... tistim, ki so mu voljni in zmožni slediti oziroma tistim, ki so stopili na sorodno pot v to neznano in nikoli popolnoma spoznavno pokrajino, kjer je pretežni prostor našega bivanja... Zato hodimo po poti, jo zato osvetljujemo z upanjem, da nekoč ne bo več potrebna umetnost, da bo utrt človekov dom v svetu, da se bo nekoč s svetom združil na drugačnem nivoju, kot je z njim združena žival — s tega nivoja je namreč izgnan. Toda to so samo prividi, zaenkrat je človek tujec in tujek v svetu, ki ga pod nobenim pogojem noče sprejeti vase... To je zaenkrat edina možna oblika bivanja v svetu, ki se s svetom integrira na človeka vrednem nivoju. Umetnost pomeni nadomestilo za domovanje človeka, je spoznavanje in udomačevanje sveta, je luč spoznanja in eksistence v njegovem mraku. Osvetljevanje stvari je... nadomestek za obup na brezupni poti, istočasno pa užitek boga, ki ustvarja svet... Umetnost izčrpava možnosti, da bi zožila krog, da bi se približala svojemu izvoru, ki je hkrati izvor vsega... Umetnost pomeni napor prebivati-v-svetu, biti-v-svetu, zgoščen in postavljen pred nas v svoji čisti obliki« itd. Podobno tudi A. Inkret v večini svojih interpretacij nikjer ne prestopa okvira Heideggerjevih pogledov na umetnost. Njegova zadnja študija o poeziji Gregorja Strniše¹⁷ je naravnost šolski primer heidegrovške interpretacije nekega pesniškega dela. »Nivo bivanja — za-trjuje Inkret — je, če natanko premislimo, edini nivo, ki lahko odpre pot do notranjega, torej vsebinskega bistva vsake poezije. Sicer nujno obstanemo pred zidom pragmat-skega ali pa estetističnega ukvarjanja s poezijo...« Ta »nivo bivanja«, iz katerega Inkret izpeljuje analizo Strniševe pesniške ustvarjalnosti, je vseskozi nivo Heideggerjeve ontološke koncepcije umetnosti in je nikjer niti za troho ne prehaja. Vse, kar je v njej rečeno, je mogoče reči tako edinole s stališča Heideggerjeve ontologije. Zlasti zanimivo je, da interpretativna kritika v zadnjem času odreka ontološki poeziji (in z njo vred umetnosti sploh) kakršno koli družbeno angažiranost. »Ta poezija — piše Inkret — je preveč scela v prostoru. Ne gre ji za angažma subjektivnega in posebnega zoper splošno, za sentiment in patos, značilen za Strniševe predhodnike... Strniši je poezija znamenje same prisotnosti v prostoru in objektivizacije te prisotnosti...

¹⁷ Andrej Inkret, »Odisejada Gregorja Strniše«, Tribuna 29. 12. 1965.

Pesnik ni v konfliktu s svetom.¹⁸ Prav v duhu Heideggerjeva pojmovanja vloge umetnosti v »svetovni noči«! Povsem enako piše tudi B. Rotar: »Moja poezija ni pamflet, ni socialna kritika, ni negacija družbene ali drugačne stvarnosti.« Edino, kar je še preostalo umetnosti od nekdanje družbene angažiranosti, je »izpodmikanje tal tistim, ki mislijo v tem ploščatem nivoju ter rešujejo svojo ozkost in nezmožnost biti-v-svetu z iluzijo tlačenja v nesprejemljive kalupe«. ¹⁹ Prav res. Vendar če komu Rotarjevo pisanje izpodmika tla pod nogami, je to »bivanjska« poezija in njena interpretacija sama. Mar pisec ne vidi, da se s svojim nekritičnim ontologoziranjem sam brezupno zapleta v »nesprejemljive kalupe« Heideggerjeve ontologije, med katerimi je prav »biti-v-svetu« (In-der-Welt-sein) ključni eksistencial?

Pa premislimo, kaj bi mogel pomeniti ta znameniti »biti-v-svetu« izven kalupov Heideggerjeve ontologije. Najbrž predvsem biti v *našem* svetu, danes in tukaj, sredi našega družbenega dogajanja, sredi razreševanja protislovij, ki jih prinaša s seboj burna dinamika našega družbenega razvoja, v boju proti vsemu tistemu, kar je gnilega, včerajšnjega, nehumanega v naši družbi in za vse tisto, za kar se je v naši družbi vredno in treba boriti. Toda bivanjska poezija se odreka vsemu temu. Kaj je potemtakem dejanska vsebina Rotarjevega pojma biti-v-svetu? Mar ne prav nasprotno od tega, kar nam hoče sugerirati, namreč umikanje iz-sveta, zapiranje v lupino svoje subjektivitete, (ki si po Rotarju sama »formira nivo svoje družbene odgovornosti«) ali po Inkretu v lupino — »posamezne in samotne eksisten-ce«, ki se boječe odloča za »vse tvegajočo zvezo s svetom«.

Če se vprašamo, koliko je naša interpretativna kritika začutila potrebo po *kritičnem* dialogu s Heideggerjevo ontološko koncepcijo umetnosti, moramo odgovoriti na to vprašanje žal negativno. Nobenega sledu ni, da bi si tako nalogo sploh zastavila. In vendar je v Heideggerjevih pogledih na umetnost in njeno funkcijo v sodobnem svetu vrsta točk, v katerih je dialog možen in celo potreben. To je predvsem Heideggerjeva vizija odtujenega sveta, njegovih nevarnosti, posledic in možnosti izhoda; poskus, iz situacije odtujenega sveta znova premisliti bistvo umetnosti in umetniškega ustvarjanja sploh, posebej še poezije ter na nov način zastaviti vprašanje o funkciji umetnosti v današnjem času. Naloga dialoga bi bila, razmisliti ta vprašanja v luči

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ B. Rotar, »Poezija ali evidenca«.

sodobnega, posebej še našega družbenega izkustva, možnosti in perspektiv. Nemogoče je zanikati, da jugoslovansko družbeno izkustvo, medvojno in povojno, ne nudi možnosti za nove odgovore na ta vprašanja. Hkrati pa je v celi vrsti točk neizbežna tudi kritika in polemika. Celotna shema o pozabljenju biti in iz nje izvedena »destrukcija metafizike« je umetna konstrukcija, ki neuspelo reproducira zgodovino alienacije, ne da bi bila zmožna odkriti resnične družbene vzroke človekove odtujenosti in je v tem pogledu daleč pod nivojem Marxove analize alienativnih procesov; popolnoma nevzdržno in objektivno neutemeljeno je njegovo podcenjevanje spoznavne vrednosti znanstvenega mišljenja; predimenzionirana, čeprav lucidno opažena je nevarnost tehnike, vloga tehničnega napredka pa sploh docela napačno ocenjena; nevzdržna je dilema tehnika ali humanizem; prav tako nevzdržna je Heideggerjeva teza o svetovni noči, ki je tako črna, da je izbrisana sleherna razlika med koncentracijskimi taborišči in osvobodilnim bojem, med kolonialnim zatiranjem in osvobodilnimi gibanji. Glavna pomanjkljivost Heideggerjevega družbenega koncepta je slepota za stvarna družbena gibanja in stvarne družbene vzroke alienativnih procesov, hkrati s popolno nesposobnostjo oceniti, katera družbena gibanja so progresivna in katera reakcionarna (kar je razvidno že iz Heideggerjevega pristopa k nacistični stranki po prihodu Hitlerja na oblast). Najbrž je prav v tem iskati razlago za preroški mrak, v katerega zavija Heidegger svoje napovedi o prihodu biti in pripravi mišljenja na ta prihod. Samo s kritičnim odnosom do celotnega Heideggerjevega filozofskega koncepta, zlasti pa njegove ontološke utemeljitve, se je mogoče dokopati do tistih plodnih in živih anticipacij, ki jih Heideggerjeva filozofska misel nedvomno vsebuje ter stopiti z njimi v dialog. Nikakor pa ne z verzifikacijo Heideggerjevih ontoloških tez in njihovo prav takšno heidegrovsko interpretacijo. Menim, da dela naša interpretativna kritika eksistencialni poeziji slabo uslugo. Prepričan sem, da vsebuje npr. Strniševa poezija mnogo več neposredno človeškega in umetniško vznemirljivega, kakor pa je uspelo to zajeti Inkretu z njegovo mrežo ontoloških eksistencialov. Seveda je to vprašanje, o katerem lahko odloči le kvalificirana literarna kritika. Naša naloga se tu omejuje na analizo idejno-filozofskih osnov te poezije oziroma njene interpretacije. Ugotavljanje filozofskega ozadja neke literarne smeri samo po sebi še ne pomeni sodbe o njeni estetski vrednosti ali nevrednosti. Menim, da bi bilo skrajno škodljivo, če bi zaradi

take ali drugačne filozofske afinitete zoževali svobodo umetniškega ustvarjanja. Samo v ozračju popolne svobode se umetnost lahko uspešno razvija ter pokaže vse svoje zmožnosti, pa tudi meje in ne-možnosti. Vendar pa ta svoboda implicira tudi svobodo *kritike*, filozofske nič manj kot literarne in estetske.

W. Stegmüller pravi v svojem pregledu glavnih struj sodobne filozofije, da »skriva filozofija, kakršno razvija Heidegger, v sebi dvoje možnih reakcij: kdor niti ne poskuša, da bi izvršil preobrat, ki ga izvaja Heidegger, temveč sodi o njem s kakršnega koli trdnega stališča, se mu mora zdeti ta filozofija nerazumljivo besedičenje ali v najboljšem primeru brezuspešen poskus nekakšnega racionaliziranega iracionalizma. Komur pa uspe, da napravi ta preobrat, se mu odkrije načelno nov način gledanja, ki pa lahko človeka tako prevzame in zaslepi, da se mu zde vse prejšnje pridobitve filozofije presežene... kar nujno vodi do tega, da izgubi mišljenje kontrolo nad seboj... Prvo kot drugo stališče je enako enostransko.«²⁰

Vse kaže, da je za našo »bivanjsko« poezijo in kritiko značilna druga skrajnost, o kateri govori Stegmüller. Vsekakor postaja izčrpna eksplikacija in imanentno-filozofska kritika celotnega Heideggerjevega ontološkega koncepta v našem kulturnem prostoru vse bolj neodložljiva naloga.

Ontološka poezija kot literarna smer seveda ni nič izvorno slovenskega. Naša domača »bivanjska« poezija je zgolj zapozneli odmev širše evropske literarne struje, ki se je drugod po svetu že močno izčrpala. Njena odvisnost od Heideggerjeve ontologije je tudi tam povsem očitna in je nihče ne zanika. Če se vprašamo po vzrokih sorazmerno velikega vpliva Heideggerjeve filozofije na del evropske inteligence, ne nazadnje tudi v socialističnih deželah, je treba le-té iskati tako v nekaterih determinantah Heideggerjevega filozofskega nauka kot v situaciji evropske humanistične inteligence pred drugo svetovno vojno in po njej. Heideggerjeva filozofska interpretacija odtujenega sveta, proglašena za radikalni preobrat vsega dotedanjega načina filozofskega mišljenja (»destrukcija metafizike«), svojevrstni eshatološki patos, ki preveva njegovo mišljenje, preroški mrak, v katerega ovija svoje napovedi o izhodu »svetovne noči«, prometejska vloga, ki jo v »bornem času« pripisuje »mislencem in poetom biti« — vse to je predstavljalo — in deloma še predstavlja — nepremagljiv čar in veliko privlačno silo

²⁰ Stegmüller, Glavne struje savremene filozofije, Bg. 1962, str. 189.

za tisti del humanistične inteligence, ki se je razočaral nad realnimi družbenimi gibanji in njihovimi možnostmi, ki so se mu revolucionarne perspektive vse bolj prikazovale kot Sisifov mit, kot nemožnost, z realno družbeno akcijo prekoračiti okvire odtujenega sveta in ki se je hkrati v svojem korenu čutil ogroženega od pohoda tehnike in tehnične civilizacije. Nedvomno pa je k vplivu Heideggerjeve filozofije znatno pripomogla tudi stalinistična diskvalifikacija Marxove misli in popolna slepota doktrinarnega marksizma za eksistencialne probleme in alienacijske stiske sodobnega človeka.

Če se vprašamo po vzrokih »eksistencialnega razpoloženja« in pristajanja na Heideggerjevo ontologijo v delu naše povojne generacije (ker prihaja najbolj do izraza prav v »bivanjski« poeziji in njeni »interpretaciji«), bomo našli podobne motive, kot so pogojevali eksistencialistične vplive v vrstah levo usmerjene evropske inteligence. Eden izmed specifičnih vzrokov — ki pa ga srečujemo tudi med delom mlade generacije v drugih socialističnih deželah — je občutje, da je povojna generacija v nekem smislu generacija brez alternative: nazaj v razredno družbo, v meščansko parlamentarno demokracijo ni mogoče — in si tudi ne želi — naprej ni videti poti. Obstoja samo še možnost, pristajati na dano, sprijazniti se s tem, kar je in kakor je. Toda to dano, ta prozaična in nelepa stvarnost je v očeh tega dela povojne generacije že zdavnaj izgubila tisti humanistični sijaj, tisti revolucionarni zanos, skozi katerega generacija njihovih očetov, ki so izbojevali pot iz starega sveta, še vedno doživlja današnjo stvarnost. Skoraj z zavistjo gleda povojna generacija na svoje očete, ki jim je bila dana edinstvena, enkratna, neponovljiva možnost »brezpogojnega tveganja«, možnost, preobrniti svet iz temelja. Zdi se, da je tu eden izmed vzrokov »konflikta« med staro in novo generacijo.

In vendar je ta »generacijski« konflikt v znatni meri zgolj videz, čeprav izhaja iz objektivnih protislovij našega družbenega razvoja, a ne nazadnje tudi iz subjektivnih napak v odnosu do mlade generacije. V bistvu izvira ta »konflikt« iz enostranske ocene današnjega stanja in s tem možnosti, nalog in odgovornosti nastopajočih generacij. Družbeni »eksperiment«, ki ga danes izvajamo (samoupravljanje), ni nič manjše tveganje, zvezano z nič manjšimi nevarnostmi, kot je bilo tisto v času narodnoosvobodilnega boja. Tudi zdaj tvegamo, da pridobimo ali izgubimo vse: da se vrnemo po dolgem ovinku tja, kjer smo bili poprej, v odtujeni svet,

ali pa da dokončno prebijemo okvire človekove odtujenosti in mu odpremo povsem nove, doslej neznane horizonte. Za nič manj kot za to gre. Tudi to je »preobrat iz temelja.« Stara generacija je to pot odprla in s tem izvršila zgodovinsko dejanje. Naloga nastopajočih generacij je, da gredo po tej poti dalje. Hoditi po tej poti ni nič manjše »tveganje«, kot stopiti nanjo. »Tvegati« to pot, pomeni, spopasti se z neizbežnostmi realnih protislovij družbenega dogajanja, vztrajati in boriti se tudi tam, kjer se zdi, da humanistična vizija ugaša — in prav tam še posebej — zavedajoč se, da je občasnost ugašanja humanistične vizije neizbežnost tveganja. Brez tega bi tveganje ne bilo tveganje, temveč varna, že izhojena pot. Toda kdo je, ki naj »izhodi« to pot, če ne generacije, ki prihajajo? Zato pomeni zapirati se v slonokoščene stolpe individualne subjektivitete, jecljaje izrekajoč za Heideggerjem »resnico biti«, *bežati* pred odgovornostjo, ki jo nalaga čas novim generacijam, *umikati se* pred *resničnim* tveganjem, ki ga zahteva čas ter naprtiti breme in krivdo tveganja drugim. Tako se »resnica bivanja«, ki jo oznanja naša interpretativna kritika, izkaže nazadnje kot *neresnica*, kot beg in umik od tiste edinstvene, enkratne, neponovljive možnosti, kakršno ima malokatera mlada generacija drugod po svetu, da prevzame nase odgovornost tveganja velikega družbenega eksperimenta, da s svojim mladostnim žarom znova razplamti humanistično vizijo ter razsvetli z njo pot, po kateri stopamo, da ne zaidemo nazaj v mrak »svetovne noči«.

JANEZ BUKOVEC

Banke v našem finančnem sistemu

Kmalu bo minilo leto, ko bi morale naše banke prilagoditi svojo organizacijsko-poslovno politiko in upravljanje zakonu o bankah in kreditnih poslih, ki je bil sprejet lani meseca marca. Čeprav je bil novi zakon do neke mere že znanilec nove politike, so ukrepi po gospodarski reformi ponovno aktualizirali nekatera vprašanja bančno-kreditnega sistema. Zato ni čudno, da je danes razprava o bankah, kreditih in denarju celo bolj živahna kot pa je bila pred sprejetjem novega zakona. O tem nam pričajo: ustanovitev posebne komisije v zvezni skupščini, predlog za izpopolnitev zakona o bankah in kreditnih poslih. Tem vprašanjem je posvetil svoje delo zadnji letni zbor Zveze ekonomistov Slovenije. Svoje mnenje o teh vprašanjih je v posebni razpravi povedala tudi Narodna banka. Vsa ta pestra družbeno strokovna dejavnost kaže, da niti teoretična niti praktična plat bančno-kreditnega sistema še ni dala povsem zadovoljivih rezultatov. V mejah teh razmišljanj bom poskusil opredeliti mesto, dolžnosti in možnosti bank v našem gospodarstvu. Zdi se mi namreč, da od njih pričakujemo preveč in si jih predstavljamo kot nekak »deus ex machina«, ki ima nalogo, da reši nekatera osnovna vprašanja s področja razširjene reprodukcije.

1. Dvojna vloga bank

V sodobnem gospodarstvu so banke tiste finančne ustanove, ki oskrbujejo gospodarstvo z denarjem in ki posredujejo prelivanja akumulacije-kapitala. Emisija denarja in cirkulacija kapitala kvalificirata finančne institucije kot

banke. Emisijska funkcija bank je razlog, da povsod po svetu obravnavajo banke kot gospodarske organizacije posebnega družbenega pomena. Od tod izvirajo tudi argumenti za oziroma proti poslovnosti bank.

Osnovna naloga centralne banke je, da s svojo kreditno politiko, s politiko svoje obrestne mere, z zahtevami po določenem obsegu rezerv, s politiko odkupa in prodaje zlata in deviz in še z drugimi ukrepi uravnava imetja — rezerve poslovnih bank pri njej tako, da morajo te ali zniževati svoje kredite ali pa jih po potrebi širijo in tako ustvarjajo gospodarstvu potrebna denarna sredstva. Odgovornost centralnih bank je zato osredotočena na to, da prilagajajo denarno maso — emisijo vsakokratnim potrebam gospodarstva. Merila, po katerih ocenjujemo uspešnost emisijske politike centralne banke, so zato: stopnja zaposlenosti in rasti gospodarstva, stanje v plačilni bilanci ter stabilnost cen.

Emisijska funkcija bank oz. boljše bančnega sistema kot eminentna splošno družbena funkcija pa je povsem združljiva z drugo funkcijo bank, in sicer s posredništvom na področju prelivanja kapitala. Ta združljivost izvira iz specifične organiziranosti bančnega sistema, ki dopušča, da je kreditni potencial posamezne poslovne banke odvisen izključno od mase zbranih depozitov oz. od kreditov, dobljenih pri drugih bankah.

Banka kot finančna institucija za prelivanje kapitala ima svoje posebne lastnosti. V nasprotju z običajnimi podjetji oz. nekaterimi drugimi kreditno-finančnimi institucijami banke niso »lastnik« sredstev, s katerimi razpolagajo in poslujejo, ampak le posrednik med tistimi, ki razpolagajo s prostimi sredstvi, in tistimi, ki jih želijo uporabiti. V tej svoji funkciji nastopajo banke kot trg kratkoročnega in dolgoročnega kapitala. Razen z bankami kot tržiščem — kapitala se srečujemo v isti vlogi tudi z efektivno borzo. Ta je kot trg kapitala le posebno organiziran prostor (sejmišče), kjer se srečuje lastnik kapitala s povpraševalci. Banka pa nastopa kot trgovec s kapitalom, ki ga »kupi« in prodaja« na svoje ime in svoj račun ali pa vsaj zanj garantira. Trgovanje s kapitalom kot osnovna bančna funkcija se mora prilagoditi trem osnovnim principom bančnega poslovanja, in sicer: likvidnosti, varnosti in donosnosti, ki v bistvu usmerjajo in omejujejo poslovno politiko bank.

Stalno očitajo bankam tako v svetu kot doma, da so v svoji poslovni politiki veliko preveč konservativne in da niso vedno voljne slediti finančnim zahtevam, ki jih porajajo potrebe gospodarstva. Ti očitki so v precejšnji meri

neobjektivni, ker ne upoštevajo izredne važnosti ki jo ima varnost pri naložbah v bančnem poslovanju. Banke ne delajo z lastnim, ampak s tujim kapitalom — vlogami. Zato morajo varovati predvsem koristi vlagateljev; to se kaže tako, da so vloge vedno likvidne in da iščejo banke take naložbe, kjer je riziko, da se kapital izgubi, najmanjši.

Potreba po likvidnosti in varnosti je osnovno vodilo bančne kreditne politike. Zato so tudi tako ostri kreditni pogoji tako glede namena kreditov kot rokov vračanja in zavarovanja; princip donosnosti je zato šele na zadnjem mestu. Čeprav ni nobenega dvoma, da bančno poslovanje je in mora biti donosno, je sla po dohodku močno omejena s prej navedenima principoma. Nikogar v svetu namreč ni, ki bi donosnost pri trgovcu z denarnim kapitalom — banko ugotavljal na isti način kot pri trgovcu z blagom.

Na koncu tega poglavja moramo omeniti še eno funkcijo bank, in sicer, da so te institucije centralizacije kapitala — finančnih sredstev. Kljub vsej konservativnosti bančnega poslovanja združujejo banke pomembna in manj pomembna prosta denarna sredstva v enoten kreditni potencial, ki je sposoben pokriti del finančnih potreb, ki izvirajo iz rastoče kapitalne intenzivnosti sodobne proizvodnje.

2. Finančni odnosi gospodarskih organizacij

Nedvomno so gospodarske organizacije najbolj pomembni komitentji bank. Zato je razumljivo, da bo poslovna politika bank pogojena prvenstveno z interesi podjetij, ki jih izraža celoten kompleks finančnih odnosov med banko in podjetjem. Preden se lahko bližje seznanimo s temi odnosi, moramo nanizati še tiste finančne odnose, ki se razvijajo mimo banke in ki v precejšnji meri omejujejo obseg odnosov med njo in podjetjem.

Za podjetje so vsekakor zelo pomembni tisti finančni odnosi, ki jih blagovna proizvodnja poraja iz delitve dela, tako, da se neposredno prelivajo sredstva na osnovi medpodjetniških poslovnih odnosov. Finančne odnose v okviru sistema podjetij moremo razdeliti na dve skupini, in sicer: na blagovno-finančne in na investicijsko-finančne. Prva skupina teh odnosov nastaja na podlagi medpodjetniškega blagovnega prometa in jo izražajo blagovne terjatve in obveznosti podjetij. Ti odnosi so bolj kratkoročnega značaja in zato tudi precej dinamični. Urejen in utečen sistem medpodjetniškega blagovnega kreditiranja pomaga širiti tržne možnosti in s tem pospešuje proizvodnjo, zmanjšuje pa potrebo

po prelivanju sredstev preko finančnih institucij, kot so banke.

Če je sistem medpodjetniškega blagovnega kreditiranja v našem gospodarstvu že dokaj razvit, pa tega ne moremo trditi za medpodjetniške investicijsko-finančne odnose. Tako obseg kot rezultati takega združevanja sredstev so še skromni, vendar se širijo kot pogoj in tudi kot rezultat gospodarske reforme in kot nujnosti, da se uveljavi intenzivnejši način gospodarjenja. Intenzifikacija proizvodnje z metodami, kot so specializacija proizvodnih programov, kooperacija na bazi vertikalne delitve dela, masovna proizvodnja, ki temelji na svetovnem trgu, vodi v razne oblike integracije individualnih blagovnih proizvajalcev in v čvrste poslovno-proizvodne odnose. Te silnice v razvoju proizvajalnih sil nujno porajajo tudi finančno integracijo, tj. povezavo finančnih sredstev podjetij za izvedbo skupnih investicijskih programov, da se izpolnijo in kompletirajo proizvodne kapacitete v enotno produkcijsko linijo. Proizvodna povezanost in odvisnost na videz samostojnih podjetij poraja specifično cirkulacijo kapitala, ki jo opravljajo nosilci sredstev preko integracije podjetij, združenih podjetij oz. združenj. Območje medpodjetniških investicijsko-finančnih odnosov je seveda znatno širše kot pa pri bančno-kreditnih odnosih, saj obsega tako dogovore o količini dobave, kakovosti dobav, cenah, deviznih sredstvih, tehničnem sodelovanju, delitvi rizika in dohodka itd. Opozoriti pa je potrebno, da so pravice in dolžnosti partnerjev iz tovrstnih finančnih odnosov pri nas tako s stališča samoupravljanja kot soupravljanja še premalo razčiščene, kar tudi ovira hitrejši razvoj stvarne integracije gospodarstva. Večji del te cirkulacije kapitala nujno poteka mimo bank, ki so pri takih poslih udeležene le toliko, kolikor so pripravljene priskrbeti manjkajoča sredstva in tako pospeševati integracijo gospodarstva. Prelivanje kapitala preko medpodjetniškega blagovnega prometa oz. skupnih investicijskih programov je zato gospodarstvu najbližje in najbolj izraža skupnost poslovnih interesov. Banka kot posrednik pri prelivanju kapitala nastopa šele, ko so izčrpane možnosti za neposredne finančne odnose v gospodarstvu. Zato so možnosti bank pri usmerjanju sredstev družbene reprodukcije mnogo ožje, kot si mislimo oz. kot je razvidno iz bančnih bilanc.

Poslovni prostor banke se začneja tam, kjer prenehajo medsebojni finančni odnosi gospodarstva. Preko bank se zato preliwa le tisti del prostih sredstev iz podjetij, ki ne najde ustreznega plasmaja po poslovnem interesu.

3. Struktura sredstev poslovnih bank

Zakon o bankah in kreditnih poslih pravi, da so banke gospodarske organizacije posebnega družbenega pomena, ker upravljajo v imenu družbene skupnosti poverjena jim skupna sredstva družbene reprodukcije skladno s splošno družbenimi interesi, izraženimi v planih družbeno-političnih skupnosti, v kreditni politiki in načelih bančnega poslovanja.

Zakon nadalje določa, da so pravice in dolžnosti pri upravljanju bank stvar bančnih komitentov: delovnih in drugih organizacij ter družbeno-političnih skupnosti, in sicer na osnovi vloženi sredstev. Upravljalne pravice, ki izvirajo iz naslova sredstev, so seveda omejene. Zbor banke kot najvišji organ upravljanja mora imeti najmanj 25 članov, posamezen zbor pa ne sme razpolagati z več kot 10 odstotki celotnega števila glasov. Namen teh omejitev je, da se preprečijo monopolistične tendence, in da se kar najbolj poveča število upravljavcev.

Ko smo tako prikazali želje zakonodajalca glede funkcije bank v našem gospodarskem sistemu in načina upravljanja, si moramo ogledati še stvarno strukturo »bančnih sredstev«, ki jo bomo prikazali po podatkih za december 1964 v milijardah in v novih dinarjih.

	Struktura v %	
Skupna sredstva (pasiva) poslovnih bank	87	100
Bivši družbeni skladi:		
družbeni investicijski skladi	36	42
skladi za stanovanjsko izgradnjo	9	10
	<u>45</u>	<u>52</u>
Inozemska sredstva	1	1
Po zakonu blokirana sredstva	4	4
Skladi bank	1	1
Kreditni Narodne banke	16	19
	<u>22</u>	<u>25</u>
Sredstva komitentov: prosta	17	20
vezana	3	3
	<u>20</u>	<u>23</u>

Iz gornjega prikaza lahko zaključimo, da so glavni viri kreditnega potenciala poslovnih bank bivši družbeni investicijski skladi, sredstva, blokirana po zakonu, in krediti Narodne banke; sredstva komitentov postavljajo manj kot četrtno bančnega kreditnega potenciala. Prav ta struktura bančnih sredstev poraja vrsto problemov, ki jim še nismo našli ustrezne rešitve. Mednje spadajo: odnos bank do družbenih planov, tj. do splošne razvojne politike, kreditna politika Narodne banke, blokiranje sredstev in močna razdrobljenost bank glede na skromen obseg sredstev komitentov.

4. Banke in razvojna politika

V našem gospodarskem sistemu kot kombinaciji samoupravljanja in planiranja je problem materialno-finančne baze splošno razvojne politike še posebno važen. Po odpravi davčnih oblik zajemanja akumulacije in po prenosu investicijskih skladov na banke ni več nobene institucije, ki bi lahko zagotovila pravočasno realizacijo osnovnih investicijskih razvojnih programov, in sicer tistih, ki se ne izvajajo po investicijsko-finančnih dogovorih v gospodarstvu. Po prenosu skladov družbeno-političnih skupnosti na banke je po logiki finančnega sistema prešlo breme izvajanja razvojne politike na banke in tako so prevzele odgovornost za usmerjanje razširjene reprodukcije. Ta odgovornost je potrjena tudi z zakonom, ki pravi, da upravljajo banke družbena sredstva reprodukcije in da so dolžne upoštevati smerne družbenih planov. Konkretno upravljalne pravice pa so v rokah bančnih komitentov, katerih interesi so ali pa niso skladni s tekočo razvojno politiko. Ker imamo opravka z blagovno proizvodnjo, je razumljivo, da bo nujno prevladal individualni interes upravljavcev, še posebno zato, ker je bančna mreža močno razpršena in na videz posamezna banka ne more niti pomembneje pospeševati niti zavirati izvedbo posameznih programov.

Praznina na tem področju se je še posebej jasno pokazala, ko se je poslovanje zveznih specializiranih bank prilagodilo novemu zakonu. Kreditni potencial teh bank sestavljajo predvsem investicijska sredstva federacije v višini ca. 24 milijard ND po stanju v decembru 1964. Sredstva komitentov pa ne presegajo 2 milijard ND. Nesmiselno bi namreč bilo, da bi majhna skupina upravljavcev teh treh bank razpolagala z dvema tretjinama najkvalitetnejšega jugoslovankega kapitala. Prav dilema, ali naj se prepustijo tudi sredstva bivšega Splošnega investicijskega sklada v upravljanje

bančnim komitentom, je povzročila, da so odgodili ustanovne zборе teh bank in da se je medtem pripravila izprememba zakona o bankah, ki izvzema investicijska sredstva družbeno-političnih skupnosti iz veljavnega sistema upravljanja bank.

Sredstva družbenih investicijskih skladov so torej posebna kategorija družbenega kapitala, ki jo upravljajo družbenopolitične skupnosti. Prelivanje teh sredstev naj v bistvu predstavlja finančno osnovo razvojni politiki.

Vsekakor je nujna delitev družbenega finančnega kapitala, ki ga najdemo v obliki bančnih sredstev: na kapital, ki ga upravljajo družbeno-politične skupnosti, in na kapital, ki ga upravljajo banke kot finančna združenja komitentov, če hočemo, da bo družbena razvojna politika kaj več kot splošno priporočilo.

Vendar tudi s tem ukrepom ne rešujemo problemov, ki nastajajo zaradi dvojnega značaja sredstev. Banka ki posluje z investicijskimi sredstvi družbeno-političnih skupnosti, je še vedno v privilegiranem položaju, še posebno, ker moramo za investicijska sredstva družbeno-političnih skupnosti šteti tudi vsa razpisana notranja obvezna posojila ter zunanja državna posojila, za vračilo vseh teh pa jamčijo družbeno-politične skupnosti. V bistvu banka pri obračanju teh sredstev ne nosi nobenega rizika, prosto pa razpolaga s še neplasiranimi sredstvi ter uživa še druge privilegije, kot so široka pooblastila v deviznem poslovanju (garancije za tuje kredite). Čim večja so torej v posamezni banki sredstva družbeno-političnih skupnosti, tem bolj privilegiran je položaj teh bank v primeri s poslovnimi bankami, ki s takimi sredstvi ne poslujejo.

Na tistih področjih, kjer sprejema investicijske odločitve družbeno-politična skupnost in tudi zagotavlja sredstva za njih izvedbo, ne more nalog, ki izvirajo iz investiranja, izvajati poslovna banka. Ta namreč z izvajanjem teh funkcij izgublja del svoje poslovnosti in dobiva značaj pooblaščne družbene institucije, to pa močno omejuje dejansko poslovno enakopravnost tako med samimi bankami kot tudi med tako banko in njenimi komitenti. Zaradi tega bi morale strokovno-tehnične in finančne posle v zvezi z izvajanjem družbene usmerjevalne politike na področju razvojnih investicij opravljati posebne institucije. Za svoje delovanje bi bili takšni investicijski zavodi odgovorni neposredno ustreznim skupščinam, ki bi jih tudi oskrbele s sredstvi in potrebnimi pooblastili.

Po razdelitvi banke na njen »parastatalni« in »poslovni« del je prišlo njeno strokovno vodstvo v nenormalen položaj, saj mora služiti dvema gospodarjema, tj. dvema različnima logikama poslovanja. Pri financiranju iz sredstev družbeno-političnih skladov lahko prevzame veliko večji riziko kot pri poslih, ki so vezani na sredstva komitentov, kjer je princip varnosti naložb močnejše poudarjen.

Če se bodo banke rešile odgovornosti za izvedbo osnovnih ciljev razvojne politike, jim bo to istočasno omogočalo, da bolj upoštevajo v svojem poslovanju principe bančnega poslovanja, kot so: likvidnost, varnost in donosnost.

Pravilnost gornjih razmišljanj potrjujejo tudi izkušnje zadnjih dveh let. Prepričanje, da so banke sposobne na principih poslovnosti zagotoviti planirano strukturo investicij, se je pokazalo za nerealno, saj se srečujemo z nemajhnimi nepokritimi investicijskimi obveznostmi, torej z nelikvidnostjo bank. Banke so se zato v očeh gospodarstva kompromitirale, kar se pozna pri dogovorih o vezanju sredstev.

5. Kreditna politika Narodne banke

Stališče Narodne banke o kreditni politiki je jasno izraženo v njenem elaboratu »Novčano-kreditna politika i stabilnost dinara«, Beograd-november 1965. Narodna banka izhaja iz načela, da za kredite, ki so pokriti z njenimi krediti oz. s prostimi in blokiranimi sredstvi komitentov, princip poslovnosti bank in polnega uveljavljanja upravljavskih pravic ne velja, in sicer zato ne, ker izvirajo neposredno iz emisije. Za nalaganje teh sredstev veljajo navodila kreditne politike, ki podrobno določa kreditne pogoje in namene in je zato najvažnejši instrument za reguliranje celotnega obsega kreditov. Banke, ki dosledno upoštevajo pogoje za kreditno politiko, lahko dobijo pri Narodni banki potrebni kredit za pokritje svojih kratkoročnih plasmajev in za zagotovitev potrebne likvidnosti. Ta stališča Narodne banke so tudi identična z veljavno kreditno politiko.

Če še enkrat pogledamo sredstva poslovnih bank spoznamo, da podrobno uravnava kreditna politika poslovanje z blokiranimi in prostimi sredstvi komitentov ter s krediti Narodne banke. Vse te tri postavke skupaj znašajo 43 odstotkov vseh sredstev, in sicer takih sredstev, ki se ne plasirajo po prosti odločbi organov upravljanja v bankah, ampak zanje prevzemajo le riziko. Organi upravljanja bank lahko torej sprejemajo odločitve o uporabi sredstev le za vezana sredstva komitentov in za sklade bank, tj. le za 4 od-

stotke celotnih sredstev, ki jih izkazujejo banke v svojih bilancah. V tej luči so seveda določila novega zakona o bankah in o upravljanju bank ter možnosti, da bi vplivali komitenti na njih poslovanje, iluzorna. Obenem pa tudi pojasnjujejo včasih že žolčne diskusije o problemih bančno-kreditnega sistema.

Dilema nadaljnjega razvoja bančno-kreditnega sistema je torej, kako sploh realizirati osnovna načela novega zakona o bankah in zagotoviti njihovim organom upravljanja stvarno izvajanje tistih pravic, ki izvirajo tako iz zakona kot iz osnov naše družbene ureditve.

6. Nujne so izpremembe v kreditni politiki Narodne banke

Večji vpliv bank na lastno poslovanje se da zagotoviti le na dva načina: ali da se dajo sredstva bivših družbenih investicijskih in stanovanjskih skladov bankam v popolno upravljanje in da se dopusti poljubno prelivanje teh sredstev ali pa da se bistveno spremeni kreditno-monetarna politika Narodne banke.

Sam se zavzemam za drugo varianto. Razlogi so deloma že navedeni v prejšnjih poglavjih. Pripomniti pa je še potrebno, da se sredstva bivših skladov počasi obračajo. Zato so kljub visokim zneskom manj pomembna kot ostala bančna sredstva. Sedanja struktura kreditov iz teh sredstev je taka, da se obrnejo približno v 15 letih. Poslovnost bank seveda pri takem obračanju veliko ne pridobi. Istočasno pa so to sredstva, s katerimi je možna družbena intervencija ravno na tistih področjih, ki zaradi počasnega obračanja in relativno nizke rentabilnosti niso interesantna za banke.

Poslovnost in samoupravne pravice bank je zato potrebno uveljavljati na področju, kjer se sredstva relativno hitro obračajo, tj. na področju pravih bančnih sredstev, kar pa je mogoče le, če se koncepcije kreditne politike spremene že v osnovi.

Sedanja kreditna politika temelji na prepričanju, da je potrebno globalno uravnjavati količino kreditov in s tem denarja, to pa dosežati s čimbolj razvejanim sistemom določanja kreditnih namenov in pogojev. Kvalitativna določila kreditne politike morajo biti zato dovolj široka, da se doseže tudi potreben kvantitativni efekt. Nujnosti kvalitativnega usmerjanja bančnih poslov seveda ne moremo in ne smemo zanikati. Ne moremo pa se strinjati s takimi metodami, ki poskušajo v celoti odrediti smeri, kam se naj preliva kapital preko bančnega mehanizma. Sistem, kakršen je,

me spominja na naš gospodarski sistem pred uveljavitvijo delavskega samoupravljanja. Tudi tedaj smo probleme reprodukcije reševali z bolj ali manj neposredno alokacijo dobrin po posameznih podjetjih oz. skupinah podjetij. Danes pa se isti principi gospodarjenja vračajo v naš finančni sistem, saj poskuša na isti način kot prej blago razdeljevati sedaj kapital z enega samega centralnega mesta. V takem sistemu res ni potrebno niti družbeno upravljanje v bankah niti večbančni sistem. Dosledna teoretična aplikacija načel v kreditni politiki pomeni, da ustreza razmeram enotna banka tako, da sta izvajalec in kreator kreditne politike pod isto streho in ju povezuje disciplinska odgovornost.

Če se hočemo izogniti tem anomalijam in priznati bankam večjo svobodo pri izbiri posojilojemalcev in tudi kreditnih pogojev ter jim prepustiti skrb za selektivnost kreditov, moramo spremeniti kratkoročno kreditno politiko in tudi določila zakona o bankah in kreditnih poslih tako, da bomo teže kvalitativne plati kreditne politike prenesli na področje odnosov med poslovnimi bankami in Narodno banko. Če nočemo, da bodo poslovne banke le agent Narodne banke pri izvajanju njene politike, potem moramo kreditne odnose med bankami zasnovati na principu, da Narodna banka ne refinancira celotnega kratkoročnega poslovanja, ampak le določene vrste poslov, ki so s splošno družbenega stališča najbolj zaželeni. Sem spada npr. refinanciranje izvoza, odkupa, ustvarjanja vnaprej določenih vrst zalog itd.

Za sedanji način kreditiranja poslovnih bank, ki temelji na avtomatičnem pokrivanju njihovih plasmajev, kolikor so ti v skladu s sedanjo kreditno politiko, kaj drago plačujemo tudi na področju bančne mreže. Pravica do kredita pomaga ohranjati sedanjo izredno razdrobljeno in lokalno pogojeno strukturo poslovnih bank, ki ni v skladu z integracijskimi težnjami gospodarstva. Brž ko ni več avtomatičnega refinanciranja banke kot celote, veliko podjetje nima kaj iskati v majhni lokalni banki, ampak si mora poiskati finančnega partnerja, ki bo sposoben z obračanjem velike mase sredstev kriti tudi potrebe pri dodatnem kreditu.

Z gornjimi primeri nikakor ni izčrpana problematika kreditne politike, kakršna bi ustrezala našemu sistemu upravljanja in težnjam v razvoju gospodarstva. Nakazana je le potreba, da bi se ta politika začela spreminjati, da se bo bančni sistem lahko prilagodil tako po svojih institucionalnih lastnostih kot tudi po načelih poslovanja potrebam gospodarstva in za sedaj še mrtvim črkam lani sprejetega zakona o bankah in kreditnih poslih.

Raziskovanje družbene strukture

Uveljavljanje družbenega samoupravljanja vse bolj izrazito označuje in prekraja oblike družbenega življenja ljudi, ustvarja nove družbene skupine in spreminja možnosti za njihovo nastajanje ter poraja nov tip družbene strukture.* V tako dinamični družbeni razvojni pa prevzema sociologija posebno vlogo: ni le spremljevalka, temveč tudi pobudnica nadaljnjega družbenega razvoja. Ključnih problemov družbe, ki uveljavlja samoupravljanje, ni mogoče reševati, ne da bi se opirali na dognanja objektivnega sociološkega opazovanja. Znanstveno raziskovanje zakonitosti in bistva samoupravnih odnosov ter njihovih možnosti in determinant namreč omogoča ločevanje starega od novega in zavračanje tistega, kar preprečuje, da bi se uveljavila nova, humanejša vsebina odnosov med ljudmi. Sociologija torej deluje tako, da razkriva »skrivnosti«
dejanskega družbenega razvoja in ustvarja možnosti za »konstruktivno destrukcijo«
družbenih institucij.¹

Seveda lahko opravlja sociologija to svoje poslanstvo le kot trdno organizirana, teoretično dognana in za empirično raziskovanje izurjena znanstvena disciplina. Dodajmo odgovor na nezapisano vprašanje: kljub družboslovni tradiciji sociologija na Slovenskem še ni tako zrela, da bi opravljala to nalogo. Ni naš namen razpravljati na tem mestu o vzrokih takšnega stanja, dejstvo pa je, da so posebne naloge sociologije še vedno zgolj možnosti, njena vloga pa le potencialna. Zato pa je vsak njen nastop, raziskava, analiza, s katero je prodrla do aktualnih družbenih dogajanj, vsak izraz njene konsolidacije in krepitve kot discipline, p o m e m b n a stvar, saj kaže njeno težnjo, da bi se utrdila v danem družbenem prostoru.

* V tej številki objavljamo zapis Nika Toša s posvetovanja o procesih družbene diferenciacije v Sloveniji ter prispevka, ki sta ju za posvetovanje pripravila Zdravko Mlinar in Ljubo Bavcon.

¹ Dr. Miroslav Pečujlić, »Socijalna struktura i promene političkih institucija«, Visoka škola političkih nauka, Beograd 1965.

Vrsta razlogov govori v prid problemu, ki so si ga slovenski sociologi izbrali za svoje prvo strokovno posvetovanje.² Problem družbene diferenciacije, s tem v zvezi pa tudi problem družbene strukture socialistične družbe, ima poseben znanstveni in družbenoakcijski pomen. Popolnejša in preciznejša dognanja o možnostih in kriterijih družbene diferenciacije — in torej o osnovah družbenega strukturiranja — niso izraz zgolj »čistih« znanstveno spoznavnih teženj, temveč predvsem odraz in potreba družbene akcije. Teoretično in empirično proučevanje tokov socialne diferenciacije, njihovih osnov (kriterijev) in pomena za razvoj socialističnih odnosov je torej aktualno v sferi spoznavnih prizadevanj. Takšna raziskovanja namreč šele lahko omogočijo, da sistematično analiziramo stopnjo uveljavljene samoupravnosti, stopnjo uveljavljenosti samoupravne družbene organizacije. Seveda pa takšno raziskovanje ne more mimo dejanskih odnosov in stanj. Osnova znanstvene analize je lahko le empirično gradivo, ki omogoča ugotoviti odnos med normativnim in dejanskim, med cilji, programi in deklaracijami ter realnimi družbenimi odnosi, med formalnimi, institucionalnimi in dejanskimi družbenimi strukturami.

Družbene razmere in ovire, ki ljudem preprečujejo, da bi dosegli takšne položaje in prevzemali takšne vloge, ki ustrezajo njihovim osebnim sposobnostim ter strokovnim in drugim kvalifikacijam, zaostčujejo odnose med posamezniki in skupinami. To je eden izmed razlogov razlikovanja med ljudmi, ki deluje zaviralno in destruktivno. Seveda pa sleherno povečano razlikovanje med ljudmi ne pomeni hkrati tudi zaostrovanja odnosov med posamezniki in skupinami in torej ne deluje zaviralno in destruktivno. Izkušnje iz prakse in iz empiričnega raziskovanja nam namreč potrjujejo, da je popolnoma napačno mnenje, da povečevanje razlik (npr. v osebnih dohodkih) že samo po sebi pomeni tudi

² Posvetovanje o procesih družbene diferenciacije v Sloveniji je bilo 13. in 14. decembra 1965 v Ljubljani, in sicer na osnovi enaindvajsetih vnaprej predloženih prispevkov, ki so bili razvrščeni glede na obravnavane probleme v pet skupin: v skupino o teoretičnih osnovah sociološkega proučevanja družbene diferenciacije; v skupino, ki je obravnavala nekatere vidike družbene mobilnosti; v skupino, ki je obravnavala procese družbene diferenciacije na vasi; nadalje v skupino, ki je zajela strukturo delinkventne populacije, o problemih prostorske segregacije in razlikah med ljudmi glede na kulturno dejavnost, ter končno v skupino, kjer so bili zbrani prispevki o diferenciacijskih procesih v delovni organizaciji in o vrednotenju poklicev. Organizator posvetovanja je bilo društvo sociologov SRS.

Opombe v nadaljevanju tega sestavka vsebujejo naslove in avtorje prispevkov s tega posvetovanja.

intenziviranje konfliktov med »višjimi« in »nižjimi«. ³ Torej je v samem bistvu problema razlog, da ga obravnavamo: mnenja o procesu družbene diferenciacije in ocene tega procesa naj ustrezajo dejanskemu pomenu in funkciji teh procesov v naši družbi. Ker se del naših sociologov že več let na različne načine in iz različnih zornih kotov ukvarja s tem problemom, je njegovo argumentirano in kritično obravnavanje, potemtakem raziskovanje stališč, ki se pojavljajo ob raziskovanju stvarnosti z določenega aspekta, več kot upravičeno. Posredovanje in izmenjava raziskovalnih izkušenj in stališč namreč omogoča razvoj teoretične osnove raziskovanja in ustrezno znanstveno vrednotenje diferenciacijskih procesov, smotrnejše iskanje in ustrežnejše vrednotenje empiričnih podatkov in empirično utrditev teoretičnih stališč, ki so pogosto odmaknjena od dejanskih odnosov v naši družbi. Obravnavanje problema naj bo torej spodbuda za njegovo nadaljnje raziskovanje. Kolikor raziskovanju uspe razkriti poleg zunanjih manifestacij diferenciacijskih tokov tudi njihove obče in konkretne vzroke — toliko popolnejša je osnova družbene akcije.

Oglejmo si nekaj poglavitnih problemov, ki so jih obravnavali na posvetu.

Dileme razrednosti

Problem družbene strukture socialistične družbe so do slej obravnavali predvsem s stališča dveh koncepcij, ki sta z nasprotujočih si vidikov gradili na razredni teoriji. Prva, znana staliniistična koncepcija, se je opirala na trditev, da obstojita dva razreda, delavski in kmečki; osnova (kriterij) razrednosti v socialistični družbi je po tej koncepciji zgolj narava lastnine produkcijskih sredstev, medtem ko je antagonizem kot kriterij izrecno izločen. Delavski in kmečki razred si namreč po tej koncepciji ne stojita sovražno nasproti, temveč celo nasprotno: sta prijateljska in sodelujoča razreda. Ta koncepcija torej razvija teorijo o razredih brez razrednega antagonizma. Drugo gledanje pa meni, da genezo in razvoj socialistične družbene strukture v celoti pojasnjuje teorija o dveh nasprotnih razredih. Po njeni sodbi namreč v socializmu birokracija, ki poseblja državno lastnino, prevzema položaj lastniškega razreda in ohranja razredno delitev na prenovljenih osnovah. Obe koncepciji, če-

³ Zdravko Mlinar, »Integrativna ali (in) dezintegrativna vloga družbene diferenciacije«, »Teorija in praksa«.

prav si polarno nasprotujeta, ohranjata s pomočjo analogije preživele kategorije in koncepte in sta torej po svojem bistvu neznanstveni. Problema družbene strukture socializma torej ne razrešita. Tudi pri nas se še vedno pogosto uveljavlja mišljenje, da je socialistična družba razredna družba. Pojem razrednosti se sicer ponavadi uporablja v nekem širšem smislu, ki kaže na bistveno novost v družbeni strukturi, ko delavski razred ni več razred v prvotnem pomenu, saj opravlja proizvodno dejavnost z družbenimi sredstvi, razpolaga z rezultati proizvodnje in torej ni več izkoriščan; pa tudi drugega, temu nasprotujočega razreda, ki bi izkoriščal, ni več; vendar pa to že samo po sebi kaže, da problem ni raziskan, oziroma vsaj to, da pogledi na ta problem niso enotni in jasni. Naša novejša sociološka teorija je v pogledu strukture socialistične družbe namreč eksaktnejša. Teorija o brezrazredni družbi, ki pa hkrati upošteva prisotnost elementov stare strukture, in teorija delovnih slojev izhajata iz predpostavke, da je v socialistični družbi, potem ko sta odpravljeni privatna in državna lastnina, osnova in izvor družbenega grupiranja predvsem delitev dela. Osnova družbenega grupiranja postane torej delo (vrsta, narava dela), stare osnove (lastnina, oblast) pa po svojem pomenu v družbenem grupiranju pojemajo (to seveda ne pomeni, da so že v celoti izrinjene).

Problem razrednosti je na posvetovanju prišel do veljave predvsem pri prvi skupini prispevkov. Medtem ko nekateri le zastavljajo vprašanje, ga drugi poizkušajo tudi razrešiti. Navedimo torej nekaj misli, ki so bile izrečene na posvetu in ki označujejo poglede avtorjev, in jih poskusimo analizirati.

»V kolikšni meri je naša družba razredno zapletena in ali je sploh še razredna, je še vedno vprašanje. Brez dvoma pa je osnovni kriterij, po katerem marksizem opredeljuje razrednost, izgubil v naših razmerah svojo veljavo. Če je ta kriterij izgubil svojo veljavo, potem ostaneta alternativni:

1. da rečemo, da naša družba nima razrednega značaja, ali
2. da rečemo, da ima še vedno razredni značaj, vendar na osnovi drugih kriterijev.«⁴ Avtor sam se odloča za prvo alternativo in na podlagi dognanj o razvitosti naše družbe predlaga, da se kot kriteriji socialnega diferenciranja preizkusijo:

⁴ Janez Jerovšek, »Socialna diferenciacija in struktura moči na lokalnem nivoju«.

- stopnja šolske in strokovne usposobljenosti;
- materialni položaj in
- vloga na delovnem mestu.

Podobne kriterije zastavlja tudi drugi avtor⁵, ki kot osnovo socialnega diferenciranja izbere tri gornjim podobne snovne aspekte eksistence človeka oziroma skupine, namreč: izobrazbo, bogastvo in oblast, vendar ob manj opredeljenih pogledih o razrednosti.

Skupno obema tema gledanjima je, da nizata, opirajoč se na klasične marksistične ugotovitve o družbeni diferenciaciji in predvsem na lastne izkušnje, vrsto elementov, pri tem pa zanemarjata ali obravnavata kot nekaj postranskega *po-men dela*.

Delo, delovni položaj človeka, namreč pred vsem drugim vpliva na njegovo družbeno existenco. Vpliv dela na družbeno diferenciacijo se kaže v dveh osnovnih komponentah. Prva je v vrsti in stopnji kvalificiranosti, ki je potrebna za družbeno učinkovito opravljanje določenega dela, druga pa se nanaša na funkcijo v tehnični organizaciji dela. Izraz prve komponente je razlikovanje med umskim in fizičnim delom, izraz druge pa pretežno vodstvena ali pretežno izvrševalna narava dela. Razvitost dela torej bistveno pogojuje družbeno strukturo, delovni položaj pa je bolj ali manj objektivno dejstvo, ki vpliva na povezovanje oziroma na razlikovanje med ljudmi. Delovni položaj je opredeljujoč v vseh družbenih povezavah posameznika in skupine; iz njega izvira njun posebni družbeni položaj; ta se kaže predvsem v različni višini materialnega nadomestila, v različni stopnji družbenega ugleda, pa tudi v relativno različnih stališčih oziroma socialno psiholoških lastnostih posameznikov in skupin.

Delo je torej osnovni kriterij razslojevanja in hkrati temeljna predpostavka za graditev teorije o družbeni strukturi v socializmu in za njeno empirično raziskovanje. Da to ni zgolj apriorna shema, dokazuje čisto preprost preizkus: razlikovanje med kvalificiranim in nekvalificiranim (pretežno umskim in pretežno fizičnim) ter med vodstvenim in izvršilnim delom poraja namreč osnovne razlike med ljudmi v naši družbi, ki se kažejo v njihovem različnem družbenem položaju, v različni nagradi, ugledu, politični moči itd. To tudi izrecno ugotavlja večina referentov na posvetovanju.

⁵ Dr. Dušan Pirjevec, »Pripombe k vprašanju o razslojenosti sodobne slovenske družbe«.

Iz opazovanja vsebine posvetovanja je očitno dvoje. Prvič, da v izobraženih gledanjih analitično kategorijo »razred«, ki ohranja svoj smisel le v razmerah monopola lastnine in upravljanja, torej v razmerah temeljno različnih položajev in različnih interesov, ki si stoje v nerazrešljivem nasprotju, v okviru razrednih konfliktov — v analizi naše družbene strukture vse bolj nadomešča kategorija »družbeni sloj«⁶. Kategorija družbeni sloj ni zgolj deskriptivna, saj zajema in izraža v družbi še vedno prisotne elemente nasprotovanja in konflikta. Značilno je, da sociologija meščanskih družb gradi na sloju kot na deskriptivni kategoriji: raziskovanja potekajo ob predpostavki, da je osnovna naloga empiričnega prijema »odkrivanje« družbenih skupin oziroma obeležij (kriterijev), ki jih ločujejo znotraj neke družbe — in šele na tej osnovi poteka socialno-ekonomska klasifikacija. Metodološko tak prijem seveda ni sprejemljiv. Raziskovanja brez ustrezne teoretične podstatl lahko dajo v najboljšem primeru le to, kar trenutno najdejo, na kar naletijo — to pa ponavadi ni najbolj zanesljiva podlaga za ocenjevanje družbene realnosti. V takem raziskovanju odkrite razlike so slučajne, nesistematične in so le obrobni elementi družbenega strukturiranja. To je tudi poglavitni razlog devalvacije kriterijev družbenega diferenciranja v sociologiji meščanskih družb, saj jih je toliko, kolikor je bilo različnih raziskovalnih prijemov. Vse to seveda ne omogoča, da bi odkrite razlike koherentno teoretično povezali in poplošili. In drugič, da v obravnavanju družbene slojevitosti delo (vrsta in funkcija) še ni ustrezno teoretično ovrednoteno v novih strukturnih razmerah. Položaje in funkcije skupin v delovnem procesu, ki so izvirali iz različnega odnosa do sredstev in pogojev za delo v novih strukturnih razmerah, opredeljuje delitev dela, seveda ob vrsti še vedno aktivnih dejavnikov, ki so izraz starih družbenih struktur.

Delo kot osnovni kriterij v našem empiričnem raziskovanju še pogosto nadomešča teza o pluralistični osnovi diferenciranja oziroma strukturiranja, ki kot temeljne elemente družbenega grupiranja izbira: dohodek in lastnino (bogastvo), poklic in izobrazbo, način življenja, stopnjo ugleda, kraj bivanja (prostorska segregacija) in druge, ne odkrije pa med njimi celovite povezave. Med prispevki za posvetovanje sicer najdemo poizkus⁵ naknadnega, ex post sintetiziranja treh kriterijev (bogastvo, izobrazba in oblast kot troje

⁶ Mišo Jezernik, »Premiki v motivacijski strukturi proizvajalcev«, podobno J. Jerovšek in dr. D. Pirjevec pa tudi T. Hribar.

osnovnih področij pomanjkanja in neenakosti) družbenega diferenciranja, ki pa se, žal, ne povzpne nad raven konstrukcijske sinteze in ne deluje celovito in prepričljivo. Poglavitna šibkost tega poizkusa je v nerazjasnjenih oziroma pomanjkljivo razjasnjenih motivacijah »socialne promocije« — družbene mobilnosti — in v njeni grobi, enosmerni shematizaciji. Odkod težnja po pridobivanju snovnih dobrin, kot so bogastvo, izobrazba in oblast? Kakšne so zmožnosti njihovega prilaščanja in ali prilaščanje teh dobrin res ustvarja osnove za trajno razvrstitev njihovih »prilaščevalcev«, še posebej, ker so bogastvo, oblast in celo izobrazba kot snovne dobrine tudi minljive? Če bi napisali kaj več besed o tem poizkusu, bi pač že preseгли namen tega članka.

Prispevki v prvi skupini in razprava, ki se je ob njih razvnela, so poleg teh načeli še vrsto vprašanj, med drugim vprašanje odnosa med civilizacijskim tokom ter dezintegrativnimi in integrativnimi procesi oziroma vprašanje o vlogi diferenciacije v teh procesih³, probleme motivacije, vprašanje strukture in distribucije moči ter problem birokracije, problem nagrajevanja in druge. Oglejmo si še nekatere izmed njih.

Vprašanje družbene moči in birokracije

Družbena moč se izraža v sodelovanju pri odločanju. Najpreprostejši primer, ki pa je komaj zanimiv za teorijo družbene slojevitosti, je odločanje o lastni dejavnosti. Tisti, ki odloča, in tisti, ki naj odločitev izvrši, sta združena v eni in isti osebi. Poslej bomo obravnavali samo procese, ko sta ti dve dejavnosti (odločanje in izvrševanje) personalno ali (in) institucionalno med seboj ločeni. Na ta način pojav družbene moči takoj vključuje neki specifičen odnos med dvema ali več osebami, grupami ali (in) vlogami in institucijami.⁷

Kje je izvor družbene moči? Značilno je, da sam kvantitetni moment, namreč dejstvo, da je kak socialni agregat sestavljen iz večjega števila posameznikov kot neki drug, ni pomemben za razjasnitev pojava družbene moči. Obstoji sicer neka kritična meja, ko se nemoč zaradi kvantitete spreminja v moč, vendar je za različne skupine različna; poglavitni izvor družbene moči pa je v sferi družbene materialne proizvodnje in v odnosih, ki v njej prevladujejo. Kategorija družbene moči ni subjektivna, socialno-psihološka katego-

³ Peter Jambrek, »Nekaj problemov družbene slojevitosti«.

rija, odvisna od želja in hotenj posameznika ali skupine, temveč objektivna sociološka kategorija, ki jo izvajamo iz razrednih in drugih skupinskih razlik v družbi. Družbeno moč razreda lahko opredelimo kot položaj v strukturi, ki v večji ali manjši meri omogoča ali onemogoča:¹

— da razred uveljavlja svoje skupinske materialne in druge interese in svoje materialne in duhovne potrebe, ki so sicer predmet konflikta;

— da spreminja družbene odnose in institucije v skladu s svojimi interesi, ki izvirajo iz položaja skupine, tako da po potrebi spremeni tudi položaj skupine v celoti;

— da izdelava in učinkovito uporablja organizacijska in idejna sredstva za ohranjanje obstoječih ali uveljavljanje novih ekonomskih in drugih privilegijev.

Problema družbene moči torej ne smemo izvzeti iz globalne teorije o družbeni strukturi in torej problema družbene moči v socialistični družbi ne iz njene strukturne teorije. Značilno je, da naša raziskovanja pogosto ravno zaradi tega zabredejo v empiricizem.

Poglavitna težnja socializma je v emancipaciji človeka, izraženi v »samooblasti«, v samoupravljanju. Samoupravljanje pa ni enako izhodiščnemu stanju, opisanemu v začetku tega poglavja. V odločanju in izvrševanju se namreč posameznik pojavlja v skupini in torej skupina realizira družbeno moč. Čim več skupin je udeleženih v družbeni moči, tem večja je njena razpršenost (kar ni enako decentralizaciji državne oblasti, ki na ta proces le omejeno vpliva in ima zanj le omejen pomen) in tem bolj se preobraža iz moči nad ljudmi v moč nad stvarmi, iz oblasti nad ljudmi v oblast nad stvarmi. Seveda pa preobražanje družbene moči tudi v socialistični družbi zavira vrsta dejavnikov, ki so predvsem v zvezi s še obstoječimi elementi stare strukture. V sedanjih socialističnih družbah, ki so v fazi intenzivnega preobražanja iz razrednih v nerazredne, še vedno obstajajo sile z antagonističnimi razvojnimi težnjami. Pri nas na primer zadeva samoupravni element v svojem razvoju ob še močno zakoreninjen zasebniški in birokratični element (ki si prizadeva ohraniti državno lastnino, centralizem, monopol v upravljanju). Seveda to ovira, da bi se moč omejila zgolj na moč nad stvarmi. Realizacijo socialističnega ideala pa zavira tudi sama heterogenost sloja upravljalcev, razlike med njimi. Tehnična organizacija namreč omogoča, zato ker se še ni uveljavila nova družbena organizacija dela, koncentracijo moči v rokah vodilnih in kvalificiranih ter poraja tehnokra-

tizem kot posebno obliko birokratizma v »družbeno« organizirani proizvodnji.

Iz vsebine tega dela posveta bi rad opozoril predvsem še na dvoje. Prvič, na izrecno izraženo težnjo po izločitvi vodilnih iz samoupravne organizacije, »kar naj bi nadomestilo tisto oblast delavcev, ki je dana vodilnim že po položaju«. ⁸ Ta težnja je že po svoji zasnovi, še bolj pa po svojem učinku neustrezna. V takih okoliščinah ohranja moč svojo dimenzijo moči nad ljudmi, koncentrirana pa je v rokah tehokratov (pogosto kljub drugačni formalni strukturi). Nova vsebina odnosov v proizvodnji se kaže le ob hkratnem, organsko povezanem uveljavljanju nosilcev vodenja in izvrševanja v samoupravljanju tako, da ti skupaj prevzemajo vse družbene odločitve, izvrševanje pa ostaja njihova naloga v okviru tehnične delitve dela.

Drugič, zelo značilno je ločeno obravnavanje problema moči na ravni lokalne skupnosti. ⁴ Da je treba ta problem obravnavati kot celoto, predvsem še povezano obravnavati problem moči na ravni lokalne skupnosti in v podjetju, je že pred leti opozoril Derganc. To pa potrjujejo tudi novejši empirične raziskave, ki kažejo, da opredeljujoči delni kriteriji veljajo tako za podjetja kot za lokalne skupnosti in da je torej temeljni kriterij različnega deleža v družbeni moči (v družbenem odločanju) skupen: delo (vrsta in funkcija). Poleg tega pa se ljudje glede vplivanja in odločanja razlikujejo tudi na podlagi subjektivnih dejavnikov: nekateri so namreč bolj aktivni kot drugi; nekateri čutijo potrebo po vplivanju in odločanju, drugi pa kažejo za to zelo malo zanimanja ali pa sploh nič. ⁴ Vendar je subjektivni odnos bistveno odvisen od objektivnih okoliščin, med te pa bi šteli celo tudi subjektivne izkušnje, ki lahko spodbujajo ali pa zavirajo udeležbo v odločanju.

Problem družbene moči neposredno zadeva ob vprašanje prisotnosti birokracije v socialistični družbeni strukturi. Profesionalizacija oblasti, značilna celo za razredno obdobje v razvoju družb, ki se še posebej močno kaže v obdobju kapitalizma, in sicer v tem, da oblast postaja monopol profesionalnih specialistov za upravljanje, prodira v novi inanci tudi v socialistično družbo. Osnovni konflikt, ki ga poraja pojav birokracije, nastopa na ravni delavski razred—birokracija—samoupravljalci. Vodilna vloga delavskega razreda, ki se kaže v (njegovim interesom skladnem) spre-

⁸ Ana Kranjc-Čukova, »Nekatera opazovanja o problemih družbene diferenciacije v podjetju«.

minjanju družbenih odnosov, ima poleg (tega) vsebinskega še svoj institucionalni aspekt. Institucionalizacijo razredne moči, ki omogoča trajen in pomemben vpliv na odločanje na višjih ravneh na podlagi vključevanja nižjih oblik neposrednega odločanja, in njeno ustrezno personalizacijo (delež delavcev z visokimi funkcijami) v razvoju čedalje bolj nadomešča interes »reprezentantov« razredne moči, ki zaradi močne koncentracije oblasti, zasnovane na upravljanju državne lastnine, ostajajo v položaju monopolne skupine.

Reprezentanti se nikakor ne bi smeli spreminjati v poseben družbeni sloj, v posebnice nekih posebnih družbenih tendenc, ki bi s privilegiji omogočali posebno visok hierarhični status v odnosu do stare družbe;⁹ vendarle je v vseh socialističnih družbah do tega prišlo. Že prej smo ugotovili, da je za družbe v socialističnem razvoju značilna prisotnost takega posebnega družbenega sloja, ki se opira na državno lastnino (ali njene ostanke, preprečuje realizacijo družbene lastnine) in si prilašča monopol upravljanja z družbenimi institucijami, pa tudi, kakšne posledice poraja koncentracija družbene moči v rokah operativnih vodij v podjetjih. Sloj birokracije se torej poraja na dveh ravneh: na ravni države oziroma cele družbene skupnosti v obliki državne birokracije in na mikroravni: v osnovnih celicah družbe, v podjetjih in drugih organizacijah. Pojavlja se kot posledica diferenciacije pri delu in v politični aktivnosti — in sicer kot prehodna strukturna kategorija. Sloj birokracije stoji namreč v svoji genezi nasproti razrednemu interesu, v svojem kasnejšem obstoju pa je v zaostrenem nasprotju s splošnim interesom, ki se uveljavlja s samoupravljanjem.

Na posvetovanju je bilo zastavljeno vprašanje, kako usmeriti akcijo, da se odpravi breme birokracije. V enem izmed prispevkov je bila kot rešitev nakazana nivelizacija plač »reprezentantov oblasti«.⁸ Očitno je, da s tem vprašanje ni dokončno razrešeno. Birokratskega grupiranja, ki nastaja zaradi objektivne delitve dela in ki se kaže v tem, da en sloj ljudi pretežno upravlja, drugi pa pretežno izvršuje, bi pač ne mogli odpraviti zgolj z niveliranjem dohodka, pa čeprav je to ena izmed dejavnih tendenc v uvajanju delitve po delu. Tehnične delitve dela, predvsem njenih družbenih posledic, se novi družbeni organizaciji dela še ni posrečilo preobraziti. Šele popolna uveljavitev samoupravne družbene organizacije (ne zgolj v institucionalnem smislu) bo izrinila birokratični element (metodo, interes, sloj).

⁸ Tine Hribar, »Odnos med razredom in slojem«.

Nagrajevanje

Vsi prispevki na posvetu in razprava so na različne načine zadevali ob vprašanje nagrajevanja: z vidika njegove povezanosti z družbeno strukturo, z idejne plati (egalitarizem in nagrajevanje po delu), pogovor pa je tekel tudi o moralnih in materialnih vidikih in dimenzijah nagrajevanja po delu, o diferenciacijskih procesih, ki spremljajo njegovo uvajanje, in o njegovih lastninskih vidikih. Razprava o problemu se je omejevala na naš družbeni prostor in na sedanje obdobje.

Načelo nagrajevanja po delu je pomembna osnova v urejanju odnosov med ljudmi. Uveljavlja namreč nov socialno-motivacijski mehanizem, ki omogoča pospešen družbeni in ekonomski razvoj. To se izraža v kvalitetno spremenjenem odnosu posameznika do dela, v njegovi novi »naravni reakciji« v delovni situaciji: v kreativnosti in povečanem delovnem naporu. Proizvajalec prevzema zgodovinsko pomembno funkcijo razpolaganja z rezultatom dela, lastnega dela v okviru skupine, delovnega kolektiva. Prisvajanje poteka ob družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev, tako da izgubi svojo razredno naravo in funkcijo instrumenta za reprodukcijo razrednih odnosov. Seveda pa ne izgubi diferenciacijske funkcije nasploh. Ljudje se namreč v sistemu nagrajevanja po delu različno uveljavljajo.

Diferenciacija, ki nastaja spričo nagrajevanja po delu, ima svoje družbeno opravičilo, svojo družbeno funkcijo: omogoča pospešen materialni in splošno družbeni razvoj. Objektivne komponente dela: kvalificiranost, usposobljenost, narava dela in funkcija, usklajenost in organiziranost proizvodnje v kolektivu, področje dela (materialna in naterialna proizvodnja), družbeno okolje (ožje in širše) in druge pogojujejo velikost ustvarjene vrednosti in obseg nagrade (absolutno in relativno). S tem pa postajajo smoter subjektivnega prizadevanja — in torej gonilo razvoja. Egalitarizem je delitvi po delu nasprotna težnja; težnja po delitvi na enake deleže ne glede na vloženo delo, ki se je v povojnem času vkoreninila v zavest nekaterih slojev ljudi pri nas. Nastaja kot spontan izraz najrevnejših slojev, pri nas pa tudi kot posledica vulgarizacije marksističnega gledanja na razmere prehodnega obdobja. Dobršen del zaslug za to pa imajo tudi naše humanistične vede (sociologija, filozofija pa tudi ekonomija),¹⁰ ki so se v preteklem obdobju

¹⁰ Marjan Tavčar, »O družbeni neenakosti ljudi v socializmu«, »Teorija in praksa«, 11/1965; tu so navedeni še drugi razlogi.

problema delitve izogibale ali pa ga obravnavale na podlagi »čistih«³ etičnih izhodišč in brez objektivnega metodološkega instrumentarija. Odgovor sedanje družbene prakse in družbenih ved pa je opredeljen in je prišel do izraza tudi v enem izmed prispevkov za ta posvet: le nezasluženo razpolaganje, raba oziroma poraba dobrin, tj. tista, ki ni rezultat dela, sproža reakcije, zaostruje konflikte in ima disfunkcionalno vlogo v danem družbenem sistemu. To pa tudi pomeni, da ne ustreza stvarnosti predstava, češ da se napetost in konflikti pojavljajo le v primeru, kadar gre za razlike v nagrajevanju, medtem ko je »uravnilovsko«³ nagrajevanje sinonim družbene harmonije ipd.³

Materialni in moralni izraz nagrajevanja po delu je v posameznih obdobjih našega razvoja prihajal včasih manj, včasih bolj močno do izraza. Optimalna uresničitev načela nagrajevanja po delu usklajeno uveljavlja oba izraza, vendar so možnosti moralnega nagrajevanja širše. To pomeni, da nima vsaka moralna nagrada za delo tudi svojega materialnega odraza. Materialna nagrada je namreč omejena na konkretno moralo delitve, ki začrtuje meje za najvišji dohodek v konkretnem kolektivu in določa najnižjega. Področje nagrajevanja pa je nasploh izredno dinamično.

V zvezi z nagrajevanjem po delu je odprtih mnogo vprašanj, ki sociološko niso dovolj ali pa sploh nič raziskana, tako na primer:

— Ali načelo nagrajevanja po delu v konkretnih družbenih situacijah res deluje skladno v svojem materialnem in moralnem izrazu?

— Kakšne objektivne in subjektivne ovire nastopajo pri tem?

— Kaj deluje na neenakomerno uveljavljanje tega načela na različnih področjih dela, še posebej, kakšne so možnosti za uveljavitev nagrajevanja po delu na področju sekundarnih in terciarnih dejavnosti, ki sodelujejo v delitvi družbenega bogastva, nastajajočega v sferi materialne proizvodnje?

— Kakšne so moralno dopustne meje razlik (razpon dohodka v materialnem nagrajevanju), ko materialna diferenciacija na podlagi nagrajevanja po delu še ohranja svojo družbeno funkcijo; kakšna je zgornja meja, ko dohodek ekonomsko ne stimulira več?

Zelo razgibana praksa delitve daje izredne eksperimentalne možnosti in vsiljuje potrebo po kompleksnem proučevanju tega področja ne le sociologom, temveč tudi ekonomistom, psihologom, politologom in filozofom. V sociološkem

raziskvanju pa dobiva »dohodek« kot pomemben element diferenciranja med ljudmi poleg tega, da je »predmet raziskave«, še pomen neodvisne spremenljivke in indikatorja. Izhodišče, da dohodek niha okoli kvalifikacijske oziroma izobrazbene stopnje, uveljavljeno v razmerah normativne delitve, nova situacija v delitvi namreč popolnoma zavrača. Z uveljavljanjem nagrajevanja po delu deluje »dohodek« kot element diferenciranja in zato postajajo metodološki problemi njegovega zajemanja čedalje bolj aktualni.

Družbena mobilnost

V sodobni družbi postajata izobrazba in kvalifikacija osnovi za človekovo uveljavljanje, za njegovo ekonomsko in politično aktivizacijo. Šole oziroma druge institucije za izobraževanje in kvalificiranje prevzemajo tako vlogo poglavitnega kanala družbene mobilnosti in s svojim delovanjem pomembno vplivajo na socialno strukturo. Izobrazba in kvalifikacija sta namreč pomembna elementa diferenciranja, saj omogočata zaposlovanje na različnih, bolj ali manj ugodnih mestih v okviru tehnične in družbene organizacije dela. Jasno je torej, da postaja odprtost šolskega sistema, njegova splošna dostopnost, pogoj sleherne socialistične družbe.

Če pogledamo, kakšne so razmere na področju izobraževanja in pridobivanja kvalifikacij, vidimo, da stanje pri nas še zdaleč ni zadovoljivo in da ne daje enakih možnosti prehoda. Na socialno rekrutacijo inteligence in kvalificiranih delovnih slojev vpliva vrsta objektivnih momentov. Tako družba še ne omogoča enakih materialnih pogojev za pridobivanje izobrazbe:

1. Neenakomerna je prostorska razporeditev šol. Nerazvita območja imajo zelo malo srednjih šol. Ljubljansko območje pa ima na primer toliko kapacitet v srednjih šolah, da lahko sprejme kar 78% učencev, ki končajo osemletko. Pomurje, Dolenjska, Goriška in Zasavje pa lahko v svoje šole sprejmejo le 13 do 20% otrok, ki končajo osemletko. Toda še ta mesta so pretežno »rezervirana« za učence, ki živijo v kraju ali blizu kraja, kjer je šola.¹¹

2. Velike razlike v razvitosti šol (razlike v gmotnih in personalnih možnostih) iste stopnje v posameznih območjih bistveno pogojujejo možnost prehajanja otrok s podeželja v šole druge stopnje. Ugotovljeno je namreč, da otroci, ki so

¹¹ Pavle Kogej, »Nekateri pogoji šolanja«.

obiskovali nerazvite šole, kljub ustreznim naravnim sposobnostim težko izdelujejo v srednjih šolah zaradi pomanjkljivega predhodnega znanja.¹¹

3. Različen materialni položaj družin, glede na to, da jih bremeni večji del gmotnih stroškov za šolanje, bistveno omejuje možnost enakega prehoda za vse otroke in glede na njihove sposobnosti.¹²

Poleg teh (materialnih) momentov in dejstva, da so vsi ti momenti med seboj povezani (manj šol, slabše šole, slabši gmotni pogoji družin), pa vpliva na delovanje šole kot mobilnostnega kanala dejstvo, da se težnja po izobrazbi sklada s splošnim statusom družine.

Razprava na posvetovanju je pokazala, da je proučevanje možnosti za izobraževanje in pridobivanje kvalifikacij pomembno za raziskovanje družbene strukture in spremljanje diferenciacijskih procesov, hkrati pa nakazala še druge kanale družbene mobilnosti.¹³

Na posvetu so poleg navedenih obravnavali še vrsto drugih problemov, ki zadevajo družbeno diferenciacijo, tako diferenciacijske tokove na vasi in strukturni položaj polproletariata,¹⁴ prostorski aspekt diferenciacije,¹⁵ vrednotenje poklicev¹⁶ in izkušnje iz raziskovanja v delovnih organizacijah,¹⁷ vpliv diferenciacije na kulturno dejavnost¹⁸ in njen socialno-patološki aspekt.¹⁹

V strukturi naše družbe je še vedno mnogo starih osnov razlikovanja med ljudmi, z razvojem pa se porajajo nove. Še vedno torej delujejo v družbi konfliktne sile, pogosto tudi na novih osnovah. V svojem razvoju se namreč naša družba ustavlja ob številnih objektivnih in subjektivnih ovirah, ki preprečujejo še hitrejši družbeni vzpon. Diferenciacija je nujen spremljevalni pojav v razvoju, vendar le,

¹¹ Jan Makarovič, »Vpliv materialnega stanja v družini na otrokovo izbiro poklica«.

¹² Maca Jogan, »Poklicna mobilnost in mobilnost preko nupcialitete«; Lea Tratnik-Mencinger, »Poklicno vrednotenje kot indikator socialne mobilnosti«.

¹³ Dr. Dolfe Vogelnik, »Prispevek k vprašanju kvantifikacije procesa diferenciacije na naši vasi«; študija bo objavljena v Ekonomskem zborniku, 1966; ing. Jože Levstik »Ekonomska in družbena problematika polproletariata v SRS«, v prihodnji številki Teorije in prakse; dr. Matija Golob, »Razslojevanje oddaljenega zaledja«.

¹⁴ Tomo Stefe, »Prostorska segregacija mestnih prebivalcev«.

¹⁵ Dr. Jože Goričar, »Vrednotenje nekaterih poklicev«.

¹⁷ Stane Možina, »Socialna diferenciacija vodilnih versus strokovnih kadrov v industriji«; pa tudi pod 6, 8 in 10.

¹⁸ Katja Boh, »Družbena diferenciacija in kulturne aktivnosti«; Franc Zupan, »Struktura obiskovalcev 6. Grafičnega bienala«.

¹⁹ Dr. Ljubo Bavcon, »Nekaj o socialni strukturi delinkventne populacije«, »Teorija in praksa«.

če ohranja svojo družbeno funkcijo, funkcijo razvoja. Obseg družbenih izgub, ki nastajajo zaradi družbeno nefunkcionalne diferenciacije med ljudmi, med posamezniki in skupinami pa zaradi prevrednotenja novih oblik na račun vsebine in zaradi neraziskanosti tega aspekta družbenega življenja, je neizmerljivo.

Le sistematično znanstveno raziskovanje lahko izrine iz zavesti ljudi stereotipe in zamegljene predstave o lastnem položaju, ki delujejo zaviralno, in opozori na tiste odnose in oblike v družbenem življenju, ki ne koristijo skupnemu družbenemu razvoju. Sociologiji se torej tu odpira posebno pomembno delovno področje; seveda sociologiji kot vedi o družbi, ki proučuje iz vseh zornih kotov (interdisciplinarno) in analitično, kajti le tako lahko pripomore k odpravljanju osnov razlikovanja, raznih vrst pomanjkanja (pomanjkanja dobrin, znanja, moči, ugleda) in k zmanjševanju razkoraka med dejanskim družbenim procesom in njegovim normativnim modelom.

Posvetovanje naših sociologov je pokazalo, da je splošnega teoretičnega znanja o družbenih strukturah pri nas zelo malo, razkrilo pa je tudi vrsto vrzeli na področju strukturne teorije socializma in dejstvo, da se pri nas v Sloveniji s tem problemom sistematično nihče ne ukvarja. V vsebini posvetovanja so namreč očitno izstopale meje med empiričnim in teoretičnim prizadevanjem: naše teoretično znanje je vse preveč abstraktno, medtem ko empirično gradivo ni povezano in ovrednoteno.

Rečemo lahko, da je posvet uspel: kot oblika javnega sociološkega pogovora, ki dejavno povezuje in omogoča načelno obravnavo stališč in argumentov, in še posebej kot resna vzpodbuda za bodoče sistematično raziskovanje družbene strukture in pojavov družbene diferenciacije.

NIKO TOŠ

Vloga družbene diferenciacije

Ko razpravljamo o družbeni diferenciaciji, se zastavlja vprašanje, ali diferenciacija pomeni nekaj rušilnega, razkrajajočega za dani družbeni sistem (družbeni sistem v sociološkem pomenu besede)? Ali pa ima morebiti, nasprotno, družbena diferenciacija celo integracijsko vlogo: Ali je irelevantna za funkcioniranje družbenega sistema?

Ta vprašanja nam omogočajo široko razmišljanje o številnih problemih družbene diferenciacije in njihovo poglobljenejšo teoretično interpretacijo. Ne da bi se — predvsem — spuščali v vrednotenja diferenciacije kot nekaj negativnega ali pozitivnega, zaželenega ali nezaželenega, bomo vendarle poskušali prikazati, kaj je nujno povezano z nižjo ali višjo stopnjo diferenciacije in kakšne so njene posledice. Predvsem pa nas na tem mestu zanima, kako se družbena diferenciacija povezuje z uresničljivostjo nekaterih temeljnih, dominantnih družbenih vrednot pri nas, kakršne so npr. svoboden razvoj osebnosti vsakega posameznika, napredek in razvoj (ekonomski, socialni, kulturni) družbe, demokracija ali samoupravljanje, družbena enakost, solidarnost. Vse to pa povežemo s problemom razmerja med posameznikom in družbo ter procesom integracije, ki pripelje do resnične družbene skupnosti.

Največkrat, kadar v praksi razpravljamo o diferenciaciji, imamo bolj v mislih njen dezintegracijski kakor pa integracijski značaj. S tem ko se povečuje diferenciacija, se pač v nekem smislu zmanjšuje enakost med ljudmi, povečuje se število raznih divergentnih interesov posameznih strukturnih kategorij in skupin prebivalcev, s tem pa spet tudi število raznih konfliktnih situacij itd. V tem smislu si posamezne razprave »moralizatorskega« značaja, ki jih v zadnjem času priobčujejo tudi pri nas, npr. postavljajo za smoter predvsem opozoriti in obsoditi najbolj bodeče oblike družbene neenakosti, tako da v imenu apriorističnega postavljanja egalitarizma kot pomembnejše družbene vrednote ignorirajo vse tisto, v čemer se kaže »funkcionalnost« te diferenciacije za družbo, v kateri živimo. Vendar je v zvezi s tem potrebno opozoriti na dvoje; po eni strani moramo upoštevati objektivne tendence, ki so razvidne iz same smeri družbenega razvoja, in na tej podlagi postavljati realne smotre za subjektivno akcijo; po drugi strani pa se zdi, da je potrebno kriti-

zirati splošno razširjeno prakso, da postavljanje in zasledovanje prav nekega smotra ne povezujemo tudi z vsemi spremljajočimi (posrednimi) posledicami, ki jih ima to za izpolnitev drugih vrednot in smotrov, npr. kaj uveljavljanje družbene enakosti v danih razmerah pomeni za razvoj družbe ali osebnosti človeka ipd. Pravilna usmerjenost v praktičnem delovanju nujno izhaja le iz celotne lestvice temeljnih družbenih vrednot in njihove prioritete. Šele tako nam sociološko raziskovanje, ki najprej razkriva, kakšna je medsebojna zveza in pogojenost, skladnost ali neskladnost posameznih vrednot, nato pa empirično ugotavlja tudi hierarhično lestvico teh vrednot v neki populaciji — lahko nakaže ustrezno smer akcije.

Če razumemo integracijo predvsem kot vključevanje posameznih delov v neko kohezivno celoto, v primeru družbene integracije ugotavljamo, kako se posamezniki s svojim delom in najraznovrstnejšimi drugimi aktivnostmi, s svojimi stališči, z upoštevanjem normativnega reda idr. vključujejo v neko skupino ali družbo kot celoto. Integracijo posameznikov in družbenih (pod)enot v neko družbeno celoto (sistem) opredeljujemo in raziskujemo glede na njihov *prispevek* in *sodelovanje* z drugimi enotami, kar prispeva k utrjevanju in funkcioniranju te celote; ta pa spet po drugi strani omogoča zadovoljevanje raznih njihovih potreb in realizacijo raznih smotrov.

Če izhajamo iz domneve, da je visoka stopnja integracije pogoj za obstoj družbene skupnosti, in obenem upoštevamo marksistično tezo, da je »le v resnični skupnosti mogoča resnična osvoboditev človeka«, osvoboditev človeka pa spet obravnavamo kot eno izmed dominantnih družbenih vrednot, potem se zdi potrebno odgovoriti na vprašanje, kako diferenciacija vpliva na uresničevanje te vrednote.

Oglejmo si najprej temeljne tendence, ki nam jih kažejo praktične in znanstvene izkušnje na podlagi dosedanjega družbenoekonomskega razvoja.

Zgodovinsko vzeto nastaja družba z najnižjo stopnjo diferenciacije le na najnižjih razvojnih stopnjah, ko še prevladuje naturalno gospodarstvo, ki omogoča npr. vsaki družini, da se oskrbuje z vsem potrebnim v neposrednem okolju svojega bivališča. Pri tem pa hkrati nastaja največja enakost med posamezniki¹, največja *neodvisnost* od večjega števila

¹ Razen kolikor gre za kasneje prevladujoči patriarhalizem, ki pomeni dominacijo gospodarja v družini, vendar pa ne tudi razlik med družinami.

drugih ljudi (od družbe v današnjem pomenu besede), pa tudi *primitivnost* in stagnacija v razvoju materialne in nmaterialne kulture.

1. Enakost pri tem pomeni, da ni bilo (razvite) družbene delitve dela, da so vsi opravljali vse² vrste dejavnosti, s katerimi so si zagotavljali predvsem le svojo fizično, biološko existenco tako, da zaradi nizke produktivnosti dela niti ni bilo možnosti za diferencirano nagrajevanje. Pripadnost *majhnemu kolektivu* je obenem pomenila tudi *manjše možnosti in manjši razpon* materialnega kot moralnega *nagrajevanja*. To se pravi, da se ljudje niso dosti razlikovali niti glede na horizontalno dimenzijo družbene diferenciacije (ni bilo posebnih specializiranih funkcionalnih področij dejavnosti, kakršne so danes npr. poklici, razne gospodarske in negospodarske panoge ipd.) in niti glede na njeno vertikalno dimenzijo.

2. Neodvisnost od drugih ljudi logično izhaja iz opisanih samozadostnosti in multifunkcionalnega značaja že najmanjših družbenih enot, kakršne so npr. družine ipd. Naj izhajamo iz naturalnega značaja proizvodnje in nizke stopnje delitve dela (funkcionalne diferenciacije) in iz tega pojasnjujemo družbeno atomizacijo (neintegracijo) ali naj na prvem mestu upoštevamo teritorialno (prostorsko) in socialno izoliranost in si na tej podlagi pojasnjujemo nizko stopnjo funkcionalne diferenciacije, to niti ni bistveno. Tam, kjer so bile ugodnejše okoliščine za promet in komuniciranje, je prišlo hitreje do diferenciacije in prostorskega kopičenja prebivalstva (nastanek in razvoj mest), kakor je gostejša naselitev in delitev dela spodbujala in omogočala, da so se razne oblike kolektivnega, družbenega življenja intenzivirale. V vsakem primeru velja, da se v obdobju družbenega razvoja, za katero je značilna najnižja stopnja diferenciacije, ljudje družijo med seboj na podlagi podobnosti, kar Durkheim imenuje *druženje po načelu »mehanske solidarnosti«*.³ Če ni diferenciacije med ljudmi, je zelo zožena tudi podlaga njihove potencialne družbene integracije. Posameznik (družina) v bistvu nima kaj dobiti od drugih, saj to kar imajo, ima tudi že sam in jim nima kaj dati, zakaj to, kar ima sam, imajo tudi vsi drugi. V razmerah tako omejene družbenosti, pa je seveda še bolj okrepljena podlaga egalitarizma. Človek ne more razviti svojih potencialnih sposobnosti in jih družbeno koristno

² Razen seveda delitve dela, ki je nastajala po starosti, spolu ipd. — se pravi spet pretežno v družini.

³ Emile Durkheim, *De la Division du Travail Social*, Paris, Librairie Felix Alcan, 1922.

uveljavljati, obenem pa ni nikjer tistega subjekta — »družbe«, ki bi ga lahko za njegov prispevek bogato nagradila. Nizka stopnja diferenciacije je bila torej nujno vezana na družbeno stagnacijo.

3. Primitivnost in stagnacija v materialni proizvodnji in kulturi sta bili spremljevalki enakosti in družbene atomizacije (nepovezanost, neodvisnost od večjih agregatov prebivalstva). Naturalni način proizvodnje je omogočal le nizko produktivnost dela in zelo omejeno kopičenje bogastva. Šele hkratni razvoj procesa družbene delitve dela (diferenciacije in vzporednega procesa funkcionalne integracije v vse večje družbene tvorbe) odpre vrata tako večji produktivnosti dela kakor tudi najrazličnejšim oblikam družbene neenakosti. Razširjanje blagovnega gospodarstva že samo po sebi veča tudi človekove potrebe in s tem uveljavlja in razširja tudi motivacijsko podlago ogromne množice prebivalstva, ki je vse bolj akcijsko usmerjena in s tem postaja nosilec dinamičnega družbenega razvoja. Čim višja je stopnja delitve dela,

- tem večja je produktivnost dela,
- večji je obseg in raznovrstnost dobrin, ki zadovoljujejo in večajo najraznovrstnejše potrebe,
- večja je potreba in možnost integracije funkcionalno diferenciranih elementov v vse obsežnejše družbene sisteme,
- večje so možnosti za razvoj in družbeno koristno uveljavljanje raznih posebnih sposobnosti (talentov, novih in novih izumov, izvirnih idej, znanosti in umetnosti itd.),
- več je tudi mogočih oblik materialnega in moralnega nagrajevanja, ki spet
  - povečujejo aspiracije posameznikov po teh dobrinah in
  - razlike v dejanskem razpolaganju s temi dobrinami, kar spet povzroča in
  - povečuje tekmovanje med posamezniki za te dobrine in vse to spet
  - povečuje intenziteto dela in splošnega prizadevanja za izboljšanje življenjske ravni, kar se vse kaže v
  - hitrejšem družbenoekonomskem razvoju itd.

V vsem obdobju človeške civilizacije lahko ugotavljamo proces družbene diferenciacije in hkrati s tem prehajanje od edinstvenega razvrščanja v skupine z mnogoterimi funkcijami ter intrakooperativno integracijo na mnogotera razvrščanja v skupine z edinstvenimi funkcijami ter intrakooperativno integracijo. Enak proces torej nastaja v dveh komplementarnih oblikah — kot diferenciacija in kot integracija; kot »diferenciacija homogenega in kot asimilacija heteroge-

nega⁴; kot razkrajanje ozkih zaprtih skupnosti in kot povezovanje, integracija specializiranih skupin (kategorij, slojev) v novo celovito in obsežnejšo skupnost — globalno družbo — na višji ravni. Čim bolj se je povečevala funkcionalna diferenciacija, tem večja je bila tudi nesamostojnost in medsebojna odvisnost specializiranih in komplementarno dopolnjujočih se segmentov. S tem obenem prehajamo od družbene povezanosti, ki temelji na privlačnosti podobnega s podobnim (»mehanska solidarnost«), k tisti, ki temelji na medsebojni odvisnosti in ki izhaja iz procesa družbene delitve dela ter jo je Durkheim imenoval — »organska solidarnost«.

Na podlagi dosedanjega opisovanja procesa družbene diferenciacije bi lahko sklepali, da je ta vseskozi v pozitivni korelaciji s procesom družbene integracije ter spremljajočim razvojem osebnosti vsakega posameznika in razvojem družbe kot celote. Vendar smo pri tem predvsem upoštevali le horizontalno dimenzijo družbene diferenciacije. Kakor se je povečeval razpon funkcionalne razčlenjenosti glede vrste dejavnosti (poklici), se je hkrati povečevala in členila tudi hierarhična lestvica družbe. Čim višja je bila stopnja družbene delitve dela, čim višja je bila produktivnost dela in čim višja je bila stopnja in teritorialna razsežnost funkcionalne integracije, tem večje je bilo tudi kopičenje in razlike v bogastvu, družbeni moči in politični oblasti, kakor tudi v elementih moralnega nagrajevanja — ugledu (nacionalni heroji, umetniki, uporniki . . .), popularnosti itd.

Privatna lastnina kot institucionalizirana pravica do proizvodnih sredstev ni bila le izraz »nagrajevanja po delu«, (v najširšem smislu), temveč je čedalje bolj neodvisno od dejanskega prispevka družbi zagotavljala lastniku prisvajanje presežnega dela proizvajalcev. Legalizirana pravila dedovanja in izkoriščanja tuje delovne sile na podlagi privatne lastnine so poglobila razredno diferenciacijo družbe, s tem pa obenem tudi dezintegracijske in stagnacijske tendence v razvoju družbe kot celote. Nasprotje med družbenim načinom proizvodnje in privatnim prisvajanjem se je pokazalo v razrednem konfliktu in revolucionarnih spopadih med proletariatom in buržoazijo, kar je npr. spravilo v krizo ves sistem kapitalistične družbe.

Čim bolj je bilo privatno prisvajanje in družbeni položaj (moč, oblast, ugled) posameznikov ali posameznih slojev

⁴ To je znana misel iz Spencerjeve teorije o družbeni evoluciji; gl. tudi knjigo: Rudi Supek: Herbert Spencer i biologizam u sociologiji; Sociološka hrestomatija, Matica hrvatska, Zagreb 1965.

ali skupin neodvisno in se ni ujemalo z načelom nagrajevanja po delu,

a) tem večja so bila (in so) notranja družbena nasprotja;
 b) tem manjše so možnosti, da se optimalno razvije in izkoristi potencial človeških sposobnosti, znanja in energije (tem manjši je torej ves prispevek — »input« vseh pripadnikov družbe, ali z drugimi besedami, tem nižja je integracija);
 c) tem bolj razširjena je nemoralnost (izkoriščanje, špekulacija, korupcija ipd.) in demotiviranost za delo in ustvarjanje kot edine možne legitimacije in kriterija za nagrajevanje.⁵

d) tem manjša je torej — nujno — tudi dinamika družbenega razvoja.

Iz doslej navedenega lahko sklepamo, da sicer družbena diferenciacija lahko povzroča tudi dezintegracijo in zaostajanja v razvoju, ni pa to nujno. Bolj pravilno: le diferenciacija, na nekaterih podlagah dezintegracijskega značaja (disfunkcionalna) za dani družbeni sistem. Sicer pa diferenciacija tako po horizontalni dimenziji družbenega prostora (kar se — predvsem — zdi razumljivo) kakor po njegovi vertikalni lestvici utrjuje družbo kot kohezivno celoto. Oglejmo si nekoliko podrobneje ravno to drugo (vertikalno) dimenzijo:

Pri tem postavljamo tole hipotezo: *vertikalna struktura je v bistvu struktura nagrajevanja*; to nagrajevanje pa pomeni nagrajevanje dejanskega prispevka posameznikov, kakor ga vrednoti družba v nekem položaju (torej tisto, kar v praksi nekoliko poenostavljeno imenujemo »nagrajevanje po delu«) ali pa temelji na kakšnih drugih kriterijih (npr. je izraz ali rezultat medosebnega prijateljstva ali znanstva, sorodstva ipd.) v primerih, kadar posameznik lahko arbitrarno razpolaga s kolektivnimi sredstvi in nagrajuje drugega po svojih vrednotah in interesih. Pri tem je v družbenopolitični praksi držav »ljudske demokracije« prišlo do grobe simplifikacije marksistične koncepcije socialistične družbe. Namesto da bi si postavili za smoter — odpraviti le dezintegracijske (disfunkcionalne) *podlage za nagrajevanje*, ki so prej razkrajale kapitalistični sistem, je revolucionarna akcija na-

⁵ Takšna družba npr. dopušča nagrajevanje takšnega ravnanja, ki gre v škodo njenega razvoja in njenih splošnih interesov. Ta škoda nastaja ne le zato, ker preživlja razred ali nekatere sloje parazitskih posameznikov, temveč tudi zato, ker se s tem rušijo moralne podlage družbenega sistema. Tisti, ki živijo v izobilju na račun tujega dela, a pri tem iz raznih vzrokov (ker splošno še vendarle prevladuje vrednotenje, da je npr. visoka raven potrošnje povezana z visokim nagrajevanjem — po delu) uživajo velik ugled in so vzor drugim — ti vnašajo in povečujejo moralni razkroj družbe. V tem smislu diferenciacija = dezintegracija.

stopila *proti diferenciranemu nagrajevanju sploh* ali pa ga je vsaj skušala reducirati na nematerialne dimenzije.

Drugače kakor pri nagrajevanju, ki sloni na nedelu (izkoriščanju, dedovanju, goljufiji in najrazličnejših drugih — po vrednotah dane družbe — neupravičenih ali nepoštenih načinih pridobitve) in ki smo zanj videli, da pelje do moralnega razkroja in družbene stagnacije, velja za nagrajevanje po delu ravno nasprotno. Izkušnje iz našega empiričnega raziskovanja nam potrjujejo, da je povsem napačna predstava, da povečevanje razlik (npr. v osebnih dohodkih ipd.) že samo po sebi pomeni tudi intenziviranje konfliktov med »višjimi« in »nižjimi«. Le nezasluženo razpolaganje, raba ali poraba dobrin, tj. tisto, ki ni rezultat dela, sproži reakcijo, zaostruje konflikte in ima disfunkcionalno vlogo v danem družbenem sistemu. To pa tudi pomeni, da ne ustreza stvarnosti predstava, češ da napetosti in konflikti nastajajo le v primeru, kadar gre za razlike v nagrajevanju, medtem ko je »uravnolovsko« nagrajevanje sinonim družbene harmonije ipd. Dejansko je lahko celo nasprotno, zakaj nediferencirano nagrajevanje navsezadnje spet pomeni obliko izkoriščanja; tisti, ki družbi manj »daje« kakor drugi, dobiva pa enako, si prilasča — nekako torej izkorišča — delo drugega. Enako plačilo za neenako delo ima lahko bolj dezintegracijsko (»disfunkcionalno«) vlogo kakor pa različno plačilo za različno delo. Do tega sklepa pridemo — ne le zaradi verjetnih napetosti ali (in) konfliktov med enim in drugim, temveč — tudi zato, ker je naravna in logična reakcija tistih, ki so v takšnem položaju na slabšem, da se izmaknejo »izkoriščanju« s tem, da *zmanjšajo svoj delovni prispevek*. Če upoštevamo množico vseh posameznikov neke družbe, se lahko tako izredno zmanjša ves prispevek (»input«) družbi, kar že samo po sebi pomeni spet — zaostajanje družbenega razvoja in vrsto drugih negativnih posledic.

Če lahko rečemo, da vsaka družbena enota vrednoti vse tisto, kar krepi njeno integriteto ter omogoča njeno funkcioniranje in razvoj, potem struktura nagrajevanja, ki resnično izraža te vrednote, pomeni optimalni profil družbene diferenciacije po njeni vertikalni dimenziji. Če se ne spuščamo v prevelike podrobnosti, pa vsekakor lahko štejemo kot najbolj popoln, spontan in celovit odraz družbenega vrednotenja osebnosti posameznikov in njihovih posameznih vlog — njihov družbeni ugled. Ugled je moralna (v najširšem pomenu) dimenzija družbene hierarhije in je praviloma najbolj natančno merilo posameznikovega prispevka (integracije) družbeni enoti. V njem se kaže zlasti »zaslužnost« posameznika,

ki bi jo spet lahko razumeli tudi kot razmerje med — npr. materialno — nenagrajenim in nagrajenim delom njegovega prispevka družbeni skupini ali družbi kot celoti. Za posameznika (-e) z najvišjim ugledom v neki družbeni enoti, lahko štejemo, da poseblja v sebi (s svojim vedenjem in delovanjem) njene najvišje, najbolj »pozitivne« družbene vrednote, tako kot posamezniki, ki imajo najnižji ugled (ali ga sploh nimajo), posebljajo vse tisto, kar se šteje kot nezaželeno, usmerjeno proti skupnim interesom, na škodo celote in s tega vidika torej — »negativno«.

Tudi ugled kot izrazito nematerialni⁶ moralni vidik nagrajevanja moramo postavljati na vertikalno lestvico družbene strukture in ga upoštevati kot enega izmed nujnih kriterijev stopnjevanja posameznikov po dimenziji: »višji« — »nižji«. Ravno v socializmu se pomen takega stopnjevanja še zelo povečuje, hkrati s tem, ko izgubljajo na pomenu vse druge podlage nagrajevanja, ki ne upoštevajo dejanskega prispevka (dela) posameznikov.

Ugled posameznika v skupini (družbi) je ena izmed največjih dobrin, ki jih lahko ima; odvisnost te dobrine od njegovega vedenja in delovanja v skupini je obenem najučinkovitejše (bolj učinkovito kakor ves državni aparat s pravnimi predpisi, policijo, sodišči, zapori itd.) sredstvo socialne kontrole in neformalnega »družbenega prisiljevanja« (centrainte social), s katerim vsaka družbena enota usklajaju delovanje posameznikov z vidika splošnega interesa. Čeprav je med ugledom posameznikov lahko velika razlika, pa bi bilo vendarle contradictio in adiecto pričakovati med njimi konflikte že samo zaradi tega, ker so neenaki, ker je eden na lestvici ugleda višje kakor drugi ipd. Do tega načeloma ne more priti, če je ugled zares ugled, tj. spontani in — glede na dani sistem vrednot — objektivni izraz njegovega prispevka družbeni enoti. S tega vidika torej *diferenciacija posameznikov po njihovem ugledu* v mejah nekega družbenega sistema *ne more biti disfunkcionalna za sistem, temveč ga nujno le utrjuje in krepi*.

Absurdno si je zamišljati družbo ali skupino, ki bi odpravila razlike v ugledu, ki bi torej zavzemala enak odnos ali enako vrednotila vsa dejanja, ravnanja in stališča svojih pripadnikov. To bi bila družba brez normativnega reda in hierarhije družbenih vrednot; vendar pa to dejansko ne bi bila več družba, temveč kvečjemu atomizirana množica ali

⁶ Kar seveda ne pomeni, da ni vendarle tudi v tesni zvezi z ustreznim materialnim nagrajevanjem.

agregat posameznikov. V tem primeru niti ne gre več za družbeni pojav, za družbeno tvorbo, temveč za vsoto posameznikov, za katero ne veljajo sociološke zakonitosti družbenega življenja.⁷

Vertikalna dimenzija družbene diferenciacije je torej nujna sestavina družbenega življenja in vsake družbene tvorbe. Bolj kakor vir konfliktov se zdi, da so razlike med višjimi in nižjimi sredstvo za utrjevanje nekega sistema kot celote.⁸ Po eni strani je npr. višji ugled ali položaj izraz priznanja posamezniku za njegov prispevek, za njegovo lojalnost ipd.; po drugi strani pa je spet značilno, da imajo »najvišji« posamezniki obenem tudi največji vpliv na delitev dobrin (nagrajevanje), ki so na voljo dani družbeni enoti, tako da tudi s tem krepijo njen normativni red in prioriteto lestvico družbenih vrednot.

Zato je razumljivo, da so najbolj ugledni posamezniki npr. v lokalni skupnosti praviloma najbolj vplivni in tudi v strukturi formalne organizacije in oblasti zavzemajo najvišje položaje. Ker pa formalni položaj posameznika v neki organizacijski strukturi dostikrat ni rezultat vpliva in vrednotenja vseh prebivalcev, pride lahko tudi do razhajanja med ugledom posameznika npr. v dani lokalni skupnosti (občini) na eni strani in njegovim formalnim položajem na drugi strani. V ilustracijo lahko v poenostavljeni obliki (kot kategorije »ugled« — »neugled« namesto kontinuuma) navedemo štiri primere:

A) posameznik je ugleden in ima formalno višji (vodilni) položaj;

B) posameznik ni ugleden in tudi formalno nima višjega položaja;

C) posameznik je ugleden, a formalno nima višjega položaja;

D) posameznik ni ugleden, vendar pa ima formalno višji položaj.

Čim večja je neskladnost med ugledom in formalnim položajem posameznikov v organizacijski strukturi družbene

⁷ V zvezi s tem je v sociologiji nastal pojem — »anomija«, ki označuje stanje, kakršno neredko nastaja v praksi, zlasti v procesu urbanizacije, ko prihajajo skupaj v ogromnih naselitvenih aglomeracijah ljudje, ki so prej pripadali različnim lokalnim skupnostim z zelo različnimi navadami in običaji ipd., zlasti v neki situaciji, ko niti ne vedo drug za drugega, kakšno je bilo njihovo »pričakovano vedenje v nekem položaju«, niti si še niso izoblikovali in utrdili novih skupnih norm. V takem položaju torej manjka merskega standarda za presojanje vedenja in delovanja vsakega posameznika.

⁸ Seveda pri tem računamo s tem, da se uveljavlja načelo nagrajevanja po delu.

moči neke skupine, tem večja so nasprotja med vodstvom in članstvom, tem manjša je skladnost njihovih družbenih vrednot, tem manjši je vpliv članov na (formalno) vodstvo in vodstva na člane, tem nižja je torej stopnja integracije skupine sploh. To bi se najbolj ostro pokazalo npr. v primeru D, tj. tedaj, kadar bi imeli »višje« položaje v formalni organizaciji tisti, ki imajo sicer najnižji ugled v dani skupini (krajevni skupnosti, občini ipd.). To bi bil popoln notranji razcep, ki bi nujno onemogočil funkcioniranje in obstoj dane družbene skupine. Takšno vodstvo bi bilo lahko le povsem vsiljeno od zunaj. V praksi pride do tako ekstremnih primerov le izjemoma; pač pa nastajajo razne bolj ali manj izrazite divergence, ki kažejo na manjšo neskladnost med vrednotami prebivalcev (pripadnikov skupine) in vrednotami njihovega vodstva. Medtem ko najbolj ugledni obenem personificirajo dominantne družbene vrednote in vsaj v manjših skupinah načeloma ne pride do diskrepance med temeljnimi vrednotami najbolj uglednih in vrednotami drugih članov, pa druge oblike nagrajevanja lahko dosti bolj odstopajo od spontanega in objektivnega uveljavljanja načela nagrajevanja na podlagi specifične hierarhije družbenih vrednot v vsaki skupini. Ugleda ni mogoče razdeljevati, diktirati in prenašati kakor npr. razne materialne dobrine, denar itd. Ugled je individualiziran, torej ni podan npr. že po poreklu (kot je lahko bogastvo) in je zato v načelu le izraz posameznikovih osebnih prizadevanj v njegovem življenju. Ugled je torej družbena dobrina, ki nagrajuje in pospešuje družbenokoristno angažiranje posameznikov.

Vendar pa gre pri tem za nekatere predpostavke, ki določajo obseg, pomen in značaj te družbene dobrine: ugled ne more biti plod in oblika nagrajevanja po anonimni množici, ki se v sodobnosti razširja zlasti v velikih velemestnih aglomeracijah. Medtem ko je v preteklosti temeljil na neposrednih in medosebnih odnosih, je v sodobnosti vsaj na ravni lokalnih skupnosti nastal vakuum, v katerem je prišlo do povečane atomizacije in odtujenosti med ljudmi. Medtem ko je v bistvu porušen prejšnji sistem neposrednega in medosebnega komuniciranja, pa na njegovo mesto, na lokalni ravni ni prišlo nič drugega. Res se prebivalci čedalje bolj povezujejo z množičnimi komunikacijskimi sredstvi z globalno družbo kot celoto. Vendar pa se s tem povečuje — kar se zdi še posebno očitno ravno v Jugoslaviji — neskladje med družbenim okoljem, v katerem posameznik deluje kot aktivna osebnost (za ogromno večino ljudi še vedno teritorialno zelo omejeno okolje njihovega bivališča) in vsebino

družbenega dogajanja v globalni družbi, ki mu ga posreduje omrežje množičnih komunikacijskih sredstev.

Tisto, kar se zdi da je bistvenega pomena v pojasnjevanju sedanjega upadanja raznih oblik lokalnih kulturno-prosvetnih, športnih idr. (amaterskih) aktivnosti in v prizadevanju za ponovno oživljanje teh aktivnosti, je ravno tudi izpodkopana podlaga družbenega ugleda in nagrajevanja (motivacije, stimulacije). Če bi bolj razvili tudi lokalna sredstva za množično obveščanje, bi s tem lahko z relativno majhnimi materialnimi vlaganji pospeševali in zelo povečevali obseg možnega nagrajevanja.

Vsakdanja, tedenska ali manj pogostna oblika komuniciranja (lokalni časopis, lokalna radijska postaja ipd.) med pripadniki lokalne skupnosti, ki so jim skupni nekateri življenjski problemi in si prizadevajo za njihovo rešitev, je podlaga za učinkovito nagrajevanje in stimulacijo na desetine raznih aktivnosti in milijone prebivalcev.

Z nastankom množičnih komunikacijskih sredstev se po eni strani povečujejo možnosti za specifično družbeno (moralno neuroterialno) nagrajevanje; obenem pa tudi možnosti za odmike od načela nagrajevanja po delu, ki v razmerah urbaniziranih skupnosti zaobide vlogo neformalne socialne kontrole, s tem pa hkrati zaostri zahtevo po možnosti demokratične kontrole.

Pri vsem tem pa je še stalna nevarnost, da se vertikalna družbena diferenciacija izrodi v zaprti sistem družbene stratifikacije, in sicer predvsem iz tehle razlogov:

1. Med nekim številom posameznikov se nujno izoblikujejo precejšnje razlike, pa naj izhajamo iz teh posameznikov ter njihovih različnih sposobnosti in prizadevnosti (delavnosti) ali pa izhajamo iz modela nujne funkcionalne razčlenitve družbe in temu ustrezne specializacije.

2. Posamezniki se ne razlikujejo med seboj samo po enem kriteriju, temveč po več kriterijih. Pri tem pa nam rezultati številnih empiričnih raziskav kažejo, da redno prihaja do kumulacije polariziranih strukturnih in raznih funkcionalnih značilnosti, tako da se na eni strani kopičijo predvsem tiste, ki jih lahko označujemo kot »višje«, na drugi strani pa spet le razne »nižje«, kot »bolj« in »manj« ipd.

— tisti, ki ima velik ugled, ima največkrat tudi visoke osebne dohodke,

— relativno visoko izobrazbo,

— je uslužbenec, ki se ukvarja predvsem

— z umskim delom,

— je moškega spola,

- srednje starosti,
- ni bolan,
- ima vodilni položaj na delovnem mestu,
- je funkcionar v organizaciji ali član organa samoupravljanja,
- ima relativno visoko življenjsko raven (lepo stanovanje, avto, moderno opremo itd.),
- najbolj verjetno živi v mestu,
- razmeroma veliko potuje v druge kraje in druge države (z udobnejšimi prometnimi sredstvi — avtomobilom, spalnikom, letalom...) in prenočuje v boljših hotelih,
- obeduje v boljših in dražjih restavracijah,
- je naročen na več časopisov in revij, zlasti resnejših, težjih,
- ni religiozen,
- hodi na koncerte, v dramo, opero, sestanke,
- vzdržuje relativno dosti več pismenih stikov z drugimi,
- bolj natančno je informiran o posameznih družbeno-ekonomskih in političnih problemih,
- ima bolj jasno opredeljena svoja stališča,
- ko umre, ima veliko osmrtnico v časnikih ipd.

Podobno pa bi lahko spet na drugi strani navedli dolgo listo nasprotnih (oz. različnih) značilnosti, ki označujejo nizke družbeni ugled posameznika in so v tesni medsebojni zvezi.

Čim večja je kumulacija kriterijev strukturiranja glede na isto populacijo, tem bolj se poglobljajo in utrjujejo razlike med ljudmi.

3. Poleg navedenega nas še posebej zanima tudi, kakšne so aspiracije (potrebe — motivacija) prebivalcev, ki se skupinsko razvrščajo na najnižjih stopnjah vertikalne lestvice družbe ali skupine. V našem empiričnem raziskovanju »družbene participacije občanov v lokalni skupnosti« smo prišli do zelo pomembne ugotovitve: tisti, ki najmanj delujejo v družbenopolitičnem življenju lokalne skupnosti (nimajo funkcij, niso aktivni člani, so najmanj informirani, nimajo svojih stališč do reševanja številnih skupnih problemov ipd.), si tudi najmanj želijo in so najmanj voljni, da bi prevzeli večjo odgovornost v skupnosti. Med tistimi, ki so najmanj aktivni, je tudi najmanj takih, ki bi bili prostovoljno pripravljeni opravljati neko funkcijo; podobno, kakor je med anketiranci, ki so bili najmanj informirani o lokalni skupnosti in občini, bilo tudi največ takih, ki so bili mnenja, da so

že zdaj zadosti informirani (tako neaktivni kot neinformirani so imeli obenem tudi najnižji družbeni ugled v kraju).

4. Naposled naj opozorimo še na četrti element, ki utrjuje dano družbeno stratifikacijo in pomeni podlago nevidne slojevitosti, ki seka vso družbo. S tem ko se tisti posamezniki, ki se že sicer razlikujejo od drugih, in sicer ne le po enem, temveč celo po več kriterijih (že obravnavana kumulacija) začeli tudi tesneje povezovati med seboj po načelu socialne homofilije: — enaki z enakimi, je torej proces diferenciacije maksimalno utrdil dani sistem družbene slojevitosti. Naj upoštevamo prijateljske, sorodstvene ali zakonske odnose, v vseh primerih nastaja tendenca k zapiranju posameznih slojev s tem, ko se npr. posamezniki z najvišjim ugledom ipd. družijo pretežno le s sebi enakimi, tako kakor se spet na drugi strani tisti z najnižjim ugledom (najnižjimi dohodki, najnižjo izobrazbo itd.) zapirajo v sloj »najnižjih«¹ itd.

Vsi štirje nakazani aspekti poglobljanja in ustaljevanja dane družbene stratifikacije zastavljajo še številna vprašanja o razmerju med diferenciacijo in integracijo, na katera bo lahko odgovorilo le nadaljnje temeljitejše sociološko raziskovanje.

ZDRAVKO MLINAR

Socialna struktura delinkventne populacije

Institut za kriminologijo je v številnih raziskavah zbiral tudi podatke o socialnem statusu naše delinkventne populacije sploh ali pa njenih posameznih, po teh ali onih kriterijih izbranih skupin.

1. Podatki torej niso bili zbrani in obdelani s posebnim namenom proučiti prav vprašanje socialne strukture delinkventov. Zaradi tega niso zbrani po enotni metodologiji, niso izčrpní in se ne nanašajo vedno na isto populacijo. Razen tega zajemajo ti podatki le nekatere, morda celo manj pomembne, zunanje okoliščine, na podlagi katerih se da sklepati o resničnem socialnem statusu raziskanih populacij. Spričo tega je ta sestavek predvsem poskus izraziti nekaj hipotez in odpreti nekaj vprašanj, ki morda presegajo ožje kriminološko področje.

2. Iz vseh inštitutskih raziskav, iz katerih smo zajeli podatke o socialnem položaju,¹ pa tudi iz splošnih statističnih podatkov, ki jih zbira Zavod za statistiko, je razvidno, da je 50—60% vseh obsojenih oseb po poklicu delavcev. Še večji je odstotek delavcev med storilci kaznivih dejanj zoper premoženje (67%),² največji pa je odstotek delavcev med tistimi obsojenci, ki prestajajo kazni v zaporih in v kazenskih poboljševalnih domovih (skoraj 86%).³

Kriminološke raziskave kažejo,⁴ da je treba šteti storilce kaznivih dejanj zoper premoženje za delinkventno populacijo v pravem pomenu besede zlasti zaradi tega, ker je med to populacijo povratek neprimerno bolj intenziven kot med storilci drugih kaznivih dejanj. Storilci drugih kaznivih dejanj so v veliki večini primerov enkratni, naključni storilci, katerih kaznivo dejanje je posledica trenutnih konfliktov, stisk, napetosti in lahkomiselnosti, in nanje družbena reakcija v obliki kaznovanja po večini tudi ugodno učinkuje. Docela drugače pa je s storilci kaznivih dejanj zoper premoženje.

Spričo tega zanemarjam številčno sicer dovolj pomembno skupino kaznivih dejanj zoper življenje in telo. Ta kriminaliteta je kvalitativno povsem različna od premoženjske. Kartogram porazdelitve kaznivih dejanj zoper življenje in telo v SRS kaže, da se območja, kjer je ta kriminaliteta najbolj pogostna, največkrat pojavljajo na periferiji, predvsem na podeželju.⁵

¹ Opozarjam zlasti na naslednje raziskave Inštituta za kriminologijo:

a) Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo, Publikacija šte. 4, Ljubljana 1960.

b) Problemi povrata, Inštitut za kriminologijo, Publikacija šte. 6, Ljubljana 1962.

c) Socialne, psihološke in zdravstvene značilnosti delinkventnih in nedelinquentnih alkoholikov, Inštitut za kriminologijo, Publikacija šte. 7, Ljubljana 1963.

d) Rosina-Selih Alenka, Kriminaliteta telesnih poškodb na območju občine Slovenska Bistrica, Inštitut za kriminologijo, Publikacija šte. 8, Ljubljana 1963.

e) Pečar J., Vloga svetov, pristojnih za notranje zadeve pri prevenciji kriminalitete zoper družbeno in zasebno premoženje, Inštitut za kriminologijo. Rokopis oddan in odobren — Sklad B. Kidriča, Ljubljana 1964.

f) Grupiranje obsojencev, Inštitut za kriminologijo, Raziskava šte. 11. Rokopis oddan in odobren — Sklad B. Kidriča, Ljubljana 1963.

g) Individualizacija kazni v praksi naših sodišč, Inštitut za kriminologijo. Rokopis oddan in odobren — Sklad B. Kidriča, Ljubljana 1965.

V nadaljevanju se na te raziskave sklicujem tako, da bibliografskih podatkov ne ponavljam.

² Pečar, gl. op. št. 1/e, str. 241.

³ Grupiranje obsojencev, gl. op. št. 1/f, str. 25, Priloge.

⁴ Problemi povrata, gl. op. št. 1/b, str. 192.

Pečar, gl. op. št. 1/e, str. 251.

⁵ Rosina-Selih Alenka, gl. op. št. 1/d, str. 91.

Poseben problem so tudi kazniva dejanja zoper uradno dolžnost, med njimi zlasti poneverba. Pri tem kaznivem dejanju se podoba obrne; kar 70% storilcev je uslužbencev. To pa je docela razumljivo, če upoštevamo, da lahko stori poneverbo praktično le tisti, ki si lahko prilasti družbeno premoženje, ki mu je zaupano. Po večini so to uslužbenci. Zanimarjam pa tudi kriminaliteto sezonskih delavcev, ki je trenutno še premalo proučena.

3. Spoznanje, da najdemo tako visok odstotek delavcev med našo delinkventno populacijo, zlasti pa med storilci kaznivih dejanj zoper premoženje in v zaporih, odpira nekaj vprašanj.

Prvo je seveda vprašanje, kaj vse se skriva za nazivom delavec. Obsojenci, ki so prestajali 1. II. 1963 kazen v KPD Maribor, so npr. na vprašanje o socialnem poreklu odgovorili takole:⁶

Poreklo	Prej neobsojeni	Povratniki
Kmečko	53,5%	38,5%
Delavsko	36,8%	31,0%

Pri tem je treba poudariti, da pojem delavec tudi v pojmovanjih ljudi ni natančneje opredeljen. Zaradi tega so navajali delavsko poreklo tudi tisti, katerih očetje so bili občasni, nekvalificirani delavci, zaposleni in brezdelneži. Vendar je ne glede na to značilna razlika v poreklu med prvič obsojenimi in povratniki. Ti podatki nas opozarjajo tudi na problem migracije prebivalstva iz vasi v mesto, ki odpira probleme socialne prilagoditve teh ljudi in njihovih reagiranja na novo okolje.

Struktura obsojenih oseb glede na poklic pa nas opozarja še na notranjo diferenciacijo v okviru kategorije delavcev. Tu se pokaže kot pomembna skupina nekvalificiranih delavcev. V okviru delinkventne populacije najdemo skoraj dvakrat več nekvalificiranih delavcev kot med polnoletnim prebivalstvom v SR Sloveniji sploh (10% : 20%). Res je sicer, da je med delinkventno populacijo tudi rudarjev, industrijskih in obrtnih delavcev dvakrat več kot med odraslim prebivalstvom v SRS (16% : 30%). Seveda pa je treba pri tem upoštevati vse pomanjkljivosti naše statistike, ki nekvalificirane delavce sicer posebej registrira, vendar pa so podatki toliko nezanesljivi, da je povsem mogoče in celo verjetno, da se mnogi nekvalificirani delavci skrivajo

⁶ Problemi povrata, gl. op. št. 1/b, str. 194.

tudi v kategorijah rudarji, industrijski in obrtni delavci, kmetijski delavci in prometno osebje.

Nekoliko globlji vpogled v ta vprašanja smo dobili z raziskavo o povratništvu v SRS in o obsojencih v KPD Maribor.⁷ Ta kaže, da s številom povratkov narašča tudi delež delavcev, zlasti še nekvalificiranih, priučenih (priučili so se v KPD) in nezaposlenih. Značilno večjo obremenjenost z alkoholizmom in delinkvenco med nekvalificiranimi in nezaposlenimi delavci smo prav tako ugotovili tudi v raziskavi o povezanosti med alkoholizmom in delinkvenco.⁸ Med storilci kaznivih dejanj zoper premoženje je več kot 50% nezaposlenih in občasno, sezonsko zaposlenih ljudi.⁹ Na podlagi tega torej lahko rečemo, da so v okviru kategorije delavcev kriminalno ogroženi predvsem nekvalificirani in priučeni delavci, nestalno zaposleni ali brez zaposlitve; če so zaposleni, pa so zaposleni pri najpreprostejših, najbolj grobih, čisto manualnih opravilih.¹⁰

4. To pa niso edine karakteristike tiste naše delinkventne populacije, ki jo lahko štejemo za delinkventno v pravem pomenu besede (vztrajni povratniki na področju kaznivih dejanj zoper premoženje). V raziskavah smo ugotovili, da je prav med to populacijo značilno večje število ljudi z izredno nizko šolsko izobrazbo. Že raven šolske izobrazbe vseh obsojenih oseb je nekoliko nižja od izobrazbene ravni prebivalstva sploh. Še večje razlike pa se pokažejo npr. pri obsojencih iz KPD Maribor, med katerimi je imelo več kot dokončano osemletno le 5%.¹¹ Med nedelinkventnimi alkoholi smo našli npr. 57% ljudi z nedokončano osemletko, med delinkventnimi alkoholi pa kar 75%.¹²

Kriminalna populacija značilno odstopa od splošnega povprečja tudi glede inteligentnosti in sposobnosti prilagoditve.¹³

Prav tako smo v raziskavah lahko ugotovili značilno slabše stanovanjske razmere, in sicer tako v rojstnih družinah kot tudi v družinah, ki so jih sami ustvarili.¹⁴

Končno nas podatki prepričujejo tudi o tem, da živi naša prava kriminalna populacija v okolju in atmosferi velike

⁷ Problemi povrata, gl. op. št. 1/b, str. 192–195.

⁸ Gl. op. št. 1/c, str. 230.

⁹ Gl. op. št. 1/e, str. 245.

¹⁰ Gl. op. št. 1/b, str. 194.

¹¹ Gl. op. št. 1/b, str. 195.

¹² Gl. op. št. 1/c, str. 36.

¹³ Glej zlasti: op. št. 1/c, str. 113–129 in 232–235; op. št. 1/b, str. 197–222.

¹⁴ Glej zlasti: op. št. 1/a, str. 27–38; op. št. 1/c, str. 86–107.

primitivnosti, grobosti, izredno nizkih moralnih standardov, alkoholizma, seksualne razpuščenosti, skrajno primitivnih medosebnih odnosov, čustvene nerazvitosti, neznanja in nekulturnosti.¹⁵

5. Razprava bi preveč narasla, če naj bi vsako izmed omenjenih trditev tu tudi dokumentirali. Naštete raziskave našega inštituta pa so vsakomur na razpolago in v njih je najti dovolj zadevne dokumentacije.

Na podlagi omenjenih podatkov in zapažanj se nam zdi, da smemo postaviti naslednjo hipotezo:

hipoteza 1
Tisti del delinkventne populacije, ki je za družbo resničen problem, se rekrutira iz vrst ljudi, ki so jih naša družbena gibanja odrinila na skrajni rob družbe. To so torej družbeno marginalne osebnosti, ki jih skrajno pomanjkljiva socializiranost, nizka izobrazba, nekvalificiranost, nizka inteligenčna raven, nesposobnost prilagoditve itd. onesposabljaajo za tisto uveljavitev v dani družbi, ki jo štejemo za normalno.

hipoteza 2
Iz tega izhaja, da naša družbena gibanja in procesi postavljajo nekatere skupine ljudi v prav posebej diskriminiran družbeni status, ki je značilen v prvi vrsti po svoji inferiornosti glede možnosti za družbeno uveljavitev. Odtod pa izhaja hipoteza, da je kriminaliteta v pravem pomenu besede produkt naše konkretne družbe, njenih gibanj in procesov oziroma njenih resnično obstoječih produkcijskih odnosov. Kriminaliteto in njej podobne patološke družbene pojave torej lahko štejemo za eno izmed manifestacij človekove alieniranosti.

6. Tej hipotezi oporekata dva dovolj pomembna argumenta. Po prvem zajemajo naše statistike in naše raziskave le raziskani del kriminalitete in odkrite storilce kaznivih dejanj. Pri tem pa je znano, da so tako imenovane črne številke precej velike.¹⁶ Te so precej velike že, če primerjamo število kaznivih dejanj, ki so bila prijavljena organom za notranje zadeve, s številom kaznivih dejanj, ki so bila obravnavana pred sodišči. Teh je manj kot polovica od vseh prijavljenih.¹⁷ Na področju premoženjske kriminalitete ostane kakih 50—60% sicer znanih kaznivih dejanj nerazis-

¹⁵ Glej zlasti: op. št. 1/a, str. 38—67; op. št. 1/c, str. 75—86 in 121—125. Glej tudi: Delinkventni mladoletniki iz dveh različnih kultur, Inštitut za kriminologijo. Rokopis oddan in odobren — Sklad B. Kidriča, Ljubljana 1964.

¹⁶ Glej o tem zlasti: Pečar, op. št. 1/e, str. 206—219.

¹⁷ Primerjaj statistične podatke organov za notranje zadeve (Ivanov D., Podatki organov za notranje zadeve o kriminaliteti v Sloveniji v letu 1963, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, L. XV, št. 3, str. 110) in podatke sodne statistike (Statistički godišnjak 1964).

kanih. Mnoga kazniva dejanja v gospodarstvu pa se razkrijejo šele nekaj let po tem, ko so bila storjena. Vse to navaja nekatere teoretike na trditev, da so naše predstave o obsegu kriminalitete in o socialni strukturi storilcev napačne. Po njihovem mnenju organi kazenskega pravosodja odkrijejo in obsodijo le tiste storilce, ki so dovolj nespretni, nerodni in neizobraženi, da se pustijo ujeti. Razen tega pa je vsakdo, ki je strgan, zanemarjen, ki slabo stanuje in podobno, že a priori sumljiv in tako nima skoraj nobene možnosti, da bi njegovo kaznivo dejanje ostalo nerazkrito.

V tem ugovoru tiči gotovo del resnice. O tem nam govori npr. ena izmed naših raziskav,¹⁸ iz katere je razvidno, da so sodišča uporabljala za storilce kaznivega dejanja poneverbe sorazmerno več olajševalnih okoliščin kot pri drugih kaznivih dejanjih. Po letu 1962, ko je bil zvišan minimum za to kaznivo dejanje zagrožene kazni na eno leto strogega zopora, uporabljajo sodišča sorazmerno pogosteje določbe o omilitvi kazni in o pogojni odsodbi kot pri tatvinah in velikih tatvinah. Gotovo je, da je tudi sodnikovo intuitivno spoznanje v skladu s spoznanjem raziskav — kdor krade je ali lahko z večjo gotovostjo postane povratnik. Toda ali nima na vse to nekega vpliva tudi dejstvo, da je med storilci tatvin, ki pridejo pred sodišče, 70% ljudi, ki že na zunaj kažejo, da pripadajo diskriminiranemu družbenemu sloju, med storilci poneverbe pa je 70% storilcev, ki prav tako z obleko, obnašanjem, besednim zakladom itd. že na zunaj kažejo svojo pripadnost tako imenovanim boljšim slojem?

Drugi ugovor je povezan s prvim: v razvitih deželah sploh, počasi pa tudi pri nas, se pojavlja tako imenovana kriminaliteta blaginje. Tu ne gre le za že znano »kriminaliteto belih ovratnikov«, se pravi za zakrito kriminaliteto gospodarskih menagerjev. Gre za kriminaliteto, ki se pojavlja zlasti med mladoletniki in mlajšimi polnoletniki iz tako imenovanih boljših družin. Kolikor je razvidno iz nam dostopne literature zahodnih raziskovalcev,¹⁹ iščejo vzroke v nekaterih pojavnih oblikah življenja in v načinu življenja, ki je proizvod pospešenega gospodarskega razvoja, razvitega standarda, tekme za povečanjem standarda itd. Med vzroke za to vrsto kriminalitete štejejo zaradi zaposlenosti

¹⁸ Gl. op. št. 1/g, str. 256—258.

¹⁹ Grassberger R., Die Kriminalität des Wohlstandes, Kriminalistik, Hamburg 1965, št. 5, str. 195—197.

Falke A., Wohlstandskriminalität, Kriminalistik, Hamburg 1964, št. 4, str. 169—173.

staršev (zlasti tudi matere) notranje razdrto družino, materializirane in komercializirane družbene idole, zaradi napačne vzgoje, mehkužnosti, majhne volje in zmožnosti prilagoditve, nepripravljenost mladih spoprijeti se z resničnim življenjem, duševno lenobo, hedonistični življenjski nazor in podobno. Ti odgovori so lahko točni, toda samo kot posamezni delci resnice, kot pojavne oblike globljih mehanizmov. Ta pojav seveda povzroča dvomljivost prejšnje hipoteze o kriminaliteti kot eni izmed manifestacij človekove alieniranosti, če seveda sodilo, da se ta, danes še imanentna karakteristika človekovega položaja v družbi, izraža v prvi vrsti v obliki materialne družbene diskriminiranosti.

7. Vsiljuje pa se nam misel, da postajajo z materialnim razvojem družbe, z vedno večjim zadovoljevanjem družbenih in posameznikovih materialnih potreb vse večjega pomena nekatera druga vprašanja človekove eksistence. V drugi tretjini preteklega stoletja se je zdelo, da se bodo z zvišanjem materialnega standarda tatvine zmanjšale na minimum. Vsakovrstna materialna revščina se je zdela poglaviti vzrok kriminala, alkoholizma, prostitucije itd. Marksiistična literatura, zlasti pozneje sovjetska, je pričakovala, da bo likvidacija kapitalističnega družbenega reda in s tem likvidacija eksploatacije človeka po človeku odpravila tudi kriminaliteto.

Nič tega se ni uresničilo. Danes celo nastaja nov fenomen — že omenjena kriminaliteta blaginje. Znaki človekovega materialnega položaja, ki jih po tradiciji povezujemo s kriminaliteto in njej podobnimi pojavi, se nam vedno bolj kažejo samo kot eden izmed kriminogenih činiteljev, in ne več kot edino odločilen. Nekateri naše raziskave očitno opozarjajo na to, da je včasih dosti bolj odločilno obče družbeno in mikro socialno moralno in etično vzdušje, v katerem se posameznik socializira in oblikuje. Mnogo bolj pomembno se zdi, kako je s pravičnostjo družbene ureditve in odnosov; katere vrednote oficialna družba razglasa in katere uresničuje; kaj govori in kaj dela; kaj se človek uči verovati v vsakdanjem izkustvenem življenju; kaj je v družbi v resnici nagrajeno, ali je to delo, prizadevanje in vrlina ali kakšna drugačna ravnanja; ali neposredni cilj posvečuje sredstva, četudi so v resnici nepoštena. Ne rečem, da so ta vprašanja, ki so etične narave, edina, postajajo pa prav gotovo vedno bolj pomembna.

8. Končno, a ne nazadnje nas raziskovanja opozarjajo na lastno reprodukcijo nekaterih skupin ljudi prav kot skupin, pa čeprav se ta pojav izraža morda samo v določeni

težnji. Pokažemo namreč lahko samo to, da vsakovrstna revščina, zaostalost, neznanje in druge temu podobne, že prej omenjene značilnosti družbenega statusa nekaterih skupin ljudi same sebe reproducirajo. Že pred leti je opozoril na to dr. M. Golob, ko je raziskoval usodo otrok iz družin kriminalnih staršev.²⁰ To smo opazili tudi v raziskavi o življenjskih razmerah delinkventnih otrok in mladoletnikov, v raziskavi o povezanosti med alkoholizmom in kriminaliteto in v raziskavi o povratništvu.²¹ Povsod se pokaže, da najnižji družbeni status z vsemi pripadajočimi moralnimi atributi sam sebe reproducira. Glede na to, kar smo povedali pod tč. 7, je treba dodati, da tudi izboljšani materialni položaj sam po sebi ne more ničesar spremeniti, če se s tem ne spremenijo tudi mentaliteta, sistem in hierarhija moralnih norm in medčloveških odnosov tistih, ki se jim je izboljšal materialni položaj. To pomeni, da je za mladega človeka vedno težji preboj iz materialnega in moralnega položaja, ki so mu ga ustvarili starši, pa četudi je obdarjen s talentom in s sposobnostjo. Z drugimi besedami, med mladimi ljudmi, ki so obremenjeni s prej opisanimi značilnostmi, so mnogi kandidati za vse vrste »socialne patologije.«

Takšne potencialne možnosti postajajo toliko bolj realne, kolikor manj je torej zavestne in osveščene družbenopolitične aktivnosti, ki nekatere procese pospešuje in druge zavira in ki zlasti ne dopušča, da stihijska družbena gibanja nekontrolirano odrivajo na družbeni rob cele skupine ljudi in jih tako oblikuje kot kandidate za kriminal in druge pojave »socialne patologije«.

V omenjene socialne procese naša družba dosti premalo posega z osveščeno politiko (preventiva vseh vrst, otroško varstvo, socialno delo, šolstvo, vzgojno svetovanje, boj proti alkoholizmu, odkrivanje talentov, štipendiranje itd.). Dvomim, da gre tu samo za pomanjkanje denarja. Zdi se mi, da gre predvsem za enostransko usmerjenost v gospodarstvo (zlasti v gospodarsko tehniko — tehnokracijo) in za premajhno zanimanje za socialne procese, če ti niso izrazito politične narave.

LJUBO BAVCON

²⁰ Golob M., Mladoletni povratniki iz kriminalnih družin, Kriminalistična služba, 1957/2, str. 167.

²¹ Glej opombe: št. 1/a, 1/b, 1/c.

Nacionalna kultura in znanost

Z objavo prispevkov Marija Avčina, Vladimirja Klavsca in Iva Tavčarja zaključujemo naš aktualni intervju o nacionalni kulturi in znanosti, ki smo ga začeli v 12. številki lanskega letnika.

MARIJ AVČIN

Morda je v posameznem, zlasti majhnem narodu funkcija medicinskih znanosti med najbolj potrebnimi. Njeni dosežki in izsledki služijo uravnavanju obstanka, ohranjanju in življenjskemu razvoju naroda, zlasti takega, ki je bil mnogokrat v zgodovini ranjen prav v bistvo svojega narodnostnega telesa.

Medicinske znanosti, vključujoč mnoge naravoslovne panoge, nikakor ne morejo biti več le modrovanje, temelječe na modroslovju ali spekulacijah. Odgovoriti morajo na vprašanja, ki so kruto jasna: živeti — ne živeti, umreti — ne umreti. Med obema skrajnostma morajo razjasniti še neštevila druga vprašanja.

Pravilno pojmovane in postavljene medicinske znanosti pritezajo vse bolj hčerske veje, kakor je človekova biologija, socialna medicina, medicina dela. Z njimi so prežete in se ne morejo ločiti tudi od drugih znanosti, ki obravnavajo človeka in s katerimi ustvarjajo nerazdružno celoto. Zato daje vrednotenje funkcije medicinskih znanosti v posameznem narodu prav njim najvidnejše mesto.

Razvijanje in spodbujanje samostojne ter izvirne medicinske znanstvene misli ima na Slovenskem veliko in svetlo tradicijo. Vsako zgodovinsko obdobje pa je dalo ravno medicinskim znanostim svojstven pečat ter bolj ali manj pospešen zagon. Vendar pa se je kot obče človeška in človečanska znanost tudi naša medicina oblikovala vse bolj v skladu s svojimi etičnimi prvinami, kakor se je razvijala pod narekom in silnicami časov, preko katerih je prehajala. Prisivajala pa si je vedno naprednega duha znanosti sveta

in dotekla čas, ko jo dandanes smelo lahko postavljamo ob bok medicinskim znanostim — dobrini vsega človečanstva.

Čeprav je v predhodnih obdobjih tudi naša medicina temeljila vse bolj na veličini posameznikov in njihovih šol, je dandanes povsem realno govoriti o možnostih za postavitve funkcionalnih medicinskih znanstvenih programov širšega značaja in za njihovo izvršitev. Vse pa kaže, da je znanstveno-raziskovalni narek posameznika še vedno tisti princip, ki poganja individualno raziskovalno delo in mnogokrat vodi do prečiščenih izsledkov. In osnova tega nareka? Brezkompromisni humanizem, prečiščen in dognan ob človekovem trpljenju: rojevanja in umiranja ter vsega razpona življenja med obema skrajnostma. Kaže tudi, da je med tistimi malimi in na videz nepomembnimi »prispevki znanosti«, pridobljenimi pogosto z mnogimi žrtvami, vendarle iskati prvin za mozaik, ki, sestavljen, daje dobro sliko mnogih nerešenih vprašanj. Če je tako, potem je kazno take prvine vnaprej povezati, strniti in voditi v pravo smer, da bi se na tak način približal največjim verjetnostim, ki so same po sebi v medicini in življenju mnogokrat že resnica.

Vse pa govori o tem, da smo v »velikem skoku«, ki naj ponazarja sproščeni znanstveno-raziskovalni zagon v svobodi, premalo usmerili pozitivni polet v znanstveno-raziskovalne programe večjega obsega in pomena, bistroumno zamišljene ter v vsakem oziru vnaprej dobro pripravljene. Mnogokrat smo uspešne raziskovalce s smelim, izvirnim in živim narekom prepuščali same sebi, čeprav smo se radovali ob utrinkih njihovega duha in zlatih zrnih njihovega dela. Bilo je skoraj kakor — v prispodobi — tam, kjer je vsakdo v navdušenju za veliko stvar kuhal svoje železo za svojo hišico. Morda je pridobil s spretnostjo in znanjem pa tudi slučajno čudovito jeklo, vendar pa pretopljena gmota celote ni izpolnila pričakovanj glede kakovosti in uporabnosti.

Funkcionalne medicinske znanstveno-raziskovalne programe narekujejo širše potrebe v svetu kakor tudi doma. Treba pa jih je umno zamisliti, se o njih vsestransko dogovoriti in jih odlično pripraviti. Pritegniti je treba ljudi in ustanove, ki znajo in zmorejo delo na višini in na področju, ki je postavljeno. Morda ne dobi vsakdo in vedno svojega pravega mesta v takem programu, ki bi ga po svojih zmoglostih in usposobljenostih v resnici zaslužil, vendar pa tudi kot tak služi večji stvari, kakor če bi šel po lastni stanovitni poti kot raziskovalec samotar in samohodec.

Vse kaže, da je že bilo in da bo še vnaprej mogoče z dobro voljo in pravilnim vrednotenjem zmoglosti in spo-

sobnosti tudi pri nas odpirati in dokončati večje in velike znanstvene programe v medicini. Mnogo del že priča o tem, vse od del najmlajših raziskovalcev — študentov do nevenljivih prispevkov zaslužnih medicinskih znanstvenikov.

Informacijska in dokumentacijska služba na področju medicinskih znanstvenih disciplin sicer obstaja, vendar pa si želimo njenega razcveta v vsej širini.

Da je medicinska znanost integralni del nacionalne kulture, ni dvoma, vendar pa bi morale biti materialne osnove prav gotovo bogatejše in stalnejše. Morda bi bil možen dotok večjih sredstev po vzoru: tehnične znanosti — industrija, v smeri: medicinske znanosti — zdravstveno zavarovanje, kateremu prilaga vsakdo svoj novčič.

Simpoziji? Za medicinske znanosti vsekakor: da! Sestanek somišljenikov, obračun nasprotnikov, festival mojstrov — pevcev različnih intonacij iste melodije, vendar v končnem sozvočju. Solemnost in togost otvoritve se kaj kmalu pretopi v pestrost kuloarskih pomenkov. Vse ostrine izgledi poslovilni cocktail. Sveženj sklepov v rokah diha otožnost kot šopek ciklam — prispodoba jesenskega razhajanja. Mnogo dobrih sklepov, smelih obetov in lepih spominov nagradi tiste, ki so dajali, in tiste, ki so sprejemali. Resnično »uspeli« simpoziji so tudi v medicinskih znanostih postali afirmacija usmerjene znanstvene misli. Želimo si, da bi jih bilo še več, seveda upravičenih.

Zdi se, da je pot naše znanstvene medicine in njenega tropa raziskovalcev prava. Le tja in sem kdo kloni na njej. Iz utrujenosti? Iz lenobnosti? Iz dotrajanosti, izpet ali prevzavet z vsem mogočim, kar mora delati in za kar ga je škoda? Vendar gre večina naprej in speši po poti brezkompromisnega znanstvenega humanizma, plemenitenega z nehlinjeno poštenostjo.

VLADIMIR KLAVS

Številne razprave o znanosti v zadnjem času opozarjajo po svoje na to, da je znanost in vse, kar je z njo povezano, zašlo do neke mere v slepo ulico. Pojavi in ugotovitve, da programi znanstvenih organizacij niso uskladeni s potrebami današnjega časa, da mnogi naši strokovnjaki odhajajo v tujino, da je materialna osnova mnogih znanstvenih organizacij čedalje slabša itd., nakazujejo, v čem je pravzaprav vsebina sedanje krize naše znanosti.

Programi znanstvenih organizacij res še niso zadovoljivo usklajeni, vendar zaradi mlade tradicije na to ne bi smeli gledati preveč kritično. Vsekakor pa bi si morali prizadevati, da bi postopoma vse te organizacije našle pravo mesto v naši dinamično razvijajoči se družbi.

Kolikor morem soditi (konkretnih podatkov o tem ni), odhajajo naši strokovnjaki v tujino zvečine iz dveh nagibov: iz ekonomskih in iz želje po strokovnem uveljavljanju. Pri strokovnjakih višje stopnje oziroma pri tistih, ki si prizadevajo, da bi se na vsak način strokovno uveljavili, je odhod v tujino mnogokrat edina varianta za zadovoljitev tega pozitivnega prizadevanja, ker so često doma premajhne možnosti za uveljavitev znanstvenih ambicij na raznih področjih. Emigracijo teh strokovnjakov, ki je po številu gotovo manjša od ekonomske, bi morali šteti za upravičeno in jo lahko celo ocenjujemo kot delno soudeležbo našega naroda v svetovni znanosti.

Ekonomska emigracija pa po mojem ni upravičena. To emigracijo bi bilo treba zavreti, seveda ne s silo, marveč s postopnim odpravljanjem vzrokov in pogojev, ki jo stimulirajo. Čemu namreč vlagati tolikšen del narodnega dohodka za šolanje novih strokovnjakov, če tako pridobljenega znanja ne izkoriščamo, temveč ga brez odškodnine odstopamo drugim, bogatejšim narodom. Druge socialistične dežele dajejo razmeroma celo več družbenih sredstev za vzgojo novih strokovnjakov, vendar si zagotavljajo, da se vsi tako dobljeni strokovnjaki zavežejo ostati v korist razvoja svoje lastne dežele. V kapitalističnem svetu je znanje v večji meri zasebna last individualnih strokovnjakov. Le-ti ga v skladu s tržno ponudbo in povpraševanjem bolj ali manj ugodno prodajajo. Znano pa je, da družba pri njih prispeva razmeroma manj sredstev za oblikovanje teh strokovnjakov in da morajo bodoči strokovnjaki sami mnogo več prispevati za svoje šolanje. Mi smo v tem pogledu izjema in se obnašamo, kot da smo že utrdili socializem v smislu materialnega izobilja.

Od osvoboditve do zdaj je pri nas zraslo veliko znanstvenih organizacij. Brez dvoma vse te organizacije niso nujno potrebne za uspešen razvoj, dasi so bile ob ustanavljanju formalno gotovo utemeljene. Velik del teh organizacij je zašlo ob raznih ukrepih zaradi varčevanja že pred gospodarsko reformo v težave, zlasti pa so v čedalje težjem položaju glede materialnih sredstev za normalno delo po reformi. Uresničevanje splošne decentralizacije zaostruje to stanje na dva načina. Politično teritorialne enote postopno

zmanjšujejo svoja sredstva, s tem tudi sredstva za znanstveno delo, v gospodarskih in drugih organizacijah pa znanstveniki in strokovnjaki nimajo dovolj vpliva na razdeljevanje ustvarjenih in razpoložljivih sredstev, četudi spricho decentralizacije ostaja več sredstev. Kriteriji za vlaganje sredstev so tu čedalje bolj utilitaristični in tempirani na čim krajše roke rentiranja. Preprosti ljudje glasujejo za tisto, v čemer vidijo čimbolj neposredno korist.

Da bi bila vsa vprašanja v zvezi z znanstvenim delom urejena kar najbolj ustrezno, je zvezna skupščina januarja 1965 sprejela na osnovi nove ustave »Resolucijo o znanstveno raziskovalnem delu«. Ta resolucija načelno zagotavlja zelo ustrezne rešitve za vse probleme v zvezi z znanstvenim delom. Še posebno je spodbuden zadnji odstavek resolucije, katerega citiram: »Zvezni izvršni svet in drugi zvezni organi bodo dali zvezni skupščini predloge za ukrepe, ki bodo zagotovili dosledno izvajanje te resolucije.« Če bi šlo vse tako gladko in idealno, potem sedanjih diskusij o znanosti ne bi bilo, ker ne bi bile potrebne.

Tudi v zvezi z uveljavljanjem gospodarske reforme so mnogi tovariši trdili, da bodo zaostreni pogoji storilnosti in ekonomike v gospodarstvu nasploh bolj spodbujali znanstveno raziskovalno delo. V nasprotju s temi trditvami pa se v praksi dogaja, da se mnogokrat najlaže in najhitreje odkrijejo notranje rezerve v skladih, ki so bili prej namenjeni raziskovalno razvojni dejavnosti.

V bivši Jugoslaviji o znanosti v sedanjem pomenu ni bilo niti govora, če izvzamemo znanstveno delo na nekaterih humanističnih in naravoslovnih področjih. Znanstvena misel in delo sta dobila pravi polet šele po revoluciji. To pa brez dvoma zaradi ocene, da bo prav znanost poglavitni premagovalec zaostalosti in porok čim hitrejšega in uspešnega utrjevanja nove napredne družbe, temelječe na naprednih znanstvenih dognanjih in materialnem blagostanju.

V tem smislu je bil po osvoboditvi najbolj forsiran razvoj politično-ekonomskih znanosti, ki proučujejo razvoj družbe in vse zakonitosti tega razvoja. Tu naj bi našli osnovni kažipot za usmerjanje celotnega družbenega razvoja. Če pravilno ocenjujem, so naše univerze in inštituti dali po vojni na tisoče politično-ekonomskih strokovnjakov, od katerih so se mnogi specializirali bodisi v socialističnih, bodisi v kapitalističnih deželah. Ti strokovnjaki bi morali proučiti naše družbeno-ekonomske razmere in določiti pot, po kateri bomo najhitreje prišli do našega cilja. Le na podlagi izčrpne znanstvene analize bi bilo možno reči, koliko

in kakšne znanstvene institucije potrebujemo in jih tudi lahko financiramo, koliko se bomo ukvarjali z aplikativnim raziskovanjem in koliko se lahko posvetimo osnovnim znanstvenim raziskovanjem. V nasprotnem primeru pa sicer lahko razpravljamo in tudi zagovarjamo (na pamet) vsak svoje stališče, kakor komu iz kateregakoli razloga najbolj ustreza. Tako tudi imamo toliko nasprotujočih si stališč, dasi je razumljivo, da je lahko objektivna resnica le ena. Našo deželo in družbo in njeno znanost lahko uspešno utrjujemo le načrtno, na znanstveni podlagi, ali pa celoten tok razvoja prepuščamo bolj ali manj stihiji.

Ob koncu še nekaj konkretnih odgovorov na postavljena vprašanja; odgovori temeljé na razmišljanjih in sklepih ob vsakdanjem delu.

Ker smo dežela v razvoju, menim, da bi nam aplikativne raziskave morale omogočiti čim hitrejšo utrditev materialne baze sodobne družbe. Dotlej ne bo mogoče zadovoljiti vseh teženj po fundamentalnih raziskavah. Izrednim talentom, katerim doma ni mogoče ustvariti ustreznih pogojev, bi bilo treba organizirano najti ustrezne možnosti v tujini.

Tudi mene moti »nacionalna znanost«; pridružujem se mnenju, da smo Slovenci delček človeške družbe in da nas avtarkija v znanosti ne more pripeljati nikamor. Dopuščam pa možnost, da na področju kulture ali umetnosti ustvarimo kaj tipično slovenskega, vendar pa nas tudi tak uspeh ne bi smel zavajati v razmišljanja o avtarkiji na področju kulture in znanosti.

Dosedanje sodelovanje med znanstvenimi in gospodarskimi organizacijami ni zadovoljivo in bistvenih izboljšanj ne pričakujem, dokler ne bo ugodnejše materialne baze v gospodarskih organizacijah. Sodelovanje pa je treba gojiti; upirati se je treba primitivizmu tam, kjer so sicer dani materialni pogoji za uspešno sodelovanje.

Ne bi se načelno strinjal s tem, da so simpoziji odveč, saj so premnogemu strokovnjaku edina, javna tribuna in priložnost za kritično oceno njegovega dela. Strinjam pa se s tem, da bi lahko organizatorji bolj poudarili predvsem strokovnost in da bi brez škode odpadle vse politično-manifestativne tendence izrabljanja simpozijev.

Materialna osnova za znanstveno delo ni zadovoljiva in je nevarnost, da jo bomo še skrčili v zvezi z uvajanjem reforme, ko iščemo notranje rezerve, zaradi neperspektivnih gledanj tam, kjer jih ni. Rešilnega vzorca organizacije za znanstveno-raziskovalno delo nima smisla iskati. Če so za-

gotovljeni ostali pogoji: program, ustrezni kadri in končno finančna sredstva, ni težko najti tudi ustrezne organizacijske oblike.

Ker večini naših znanstvenih organizacij ni mogoče zagotoviti zadovoljivih materialnih pogojev, se mnogi sprašujejo, če nismo šli z vzgojo novih strokovnjakov predaleč, ko slehernemu državljanu dajemo pravico do najvišje izobrazbe. Prav bi bilo, da bi tudi šolanje najvišjih strokovnjakov urejali v skladu s potrebami in možnostmi; občja pravica do najvišje izobrazbe naj bi predvsem zagotovila čim boljšo selekcijo strokovnjakov in preprečila posameznikom monopol nad znanostjo.

IVO TAVČAR

Omejil se bom na nekoliko pripomb. V uvodu k »aktualnemu intervjuju« ste nanizali toliko vprašanj, ki vsako zase zahteva temeljito obdelavo, da kaj drugega tudi ni mogoče. Poskušal bom biti stvaren, kot ste vi pri naštevanju mnenj, trditev in ugovorov.

Najprej k naslovu »Nacionalna kultura in znanost«. Zdi se mi sporen — že glede na vsebino uvoda, ki je dosti širša, saj ste se precej dolgo zadržali ob razmerju med našim gospodarstvom in znanostjo. Vsekakor zbuja razmišljanje. Res, tudi gospodarstvo lahko zajamemo pod pojem kultura, če tega razlagamo kar najširše. Vendar, če se ravnamo po vsakdanji rabi te besede, potem razvoj znanosti in odnos do nje gotovo ni le kulturno vprašanje. Tak naslov, kot je, nas bi lahko navedel k drugačnim razpravam, kot ste jih spodbudili v uvodu, razen v redkih stavkih, kot je tisti, ko omenjate, da naša družba zapostavlja humanistične znanosti in se tako zavestno tehničizira. Tudi tako zastavljeno vprašanje, kakšen je odnos med kulturo in znanostjo ali celo med umetnostjo in znanostjo, ne bi bilo brez pomena. Prav tako bi lahko naslov »Nacionalna kultura in znanost« sprožil predvsem razpravo o tako imenovanih nacionalnih vedah, katerih osrednje raziskovalno področje je prav nacionalna kultura. Tudi o njih bi bilo vredno razmišljati. Mogoče pa je iz takega naslova napraviti tudi sklep, brez zlonamernosti, kakor da znanost le bogati našo kulturno zakladnico, ni pa vse bolj pomembna, da, celo odločujoča sila gospodarskega razvoja. Tak naslov lahko odseva tudi neke vrste »akademizem« v znanosti.

Poudarek na »nacionalni kulturi« bo komu zbudil tudi še drug pomislek. Znanost namreč prav gotovo sodi v nacionalno kulturo in prav po njej lahko tudi merimo, koliko je kak narod razvit. Vendar, ali naj to pomeni, da moramo enako razvijati posamezne znanstvene razrede — in če sploh vse! — da bi bila naša nacionalna kultura popolna, da bi bili popoln narod. Ali ni kdaj sklicevanje na to, da smo narod, tudi odsev nacionalizma in avtarkičnosti, težnje, da bi se izognili primerjavi s tujimi dosežki in s tem vrednotenju na sodobni ravni znanosti ali da bi celo opravičili kakšno dejavnost kot družbeno potrebo za nas, čeprav to ni? Takšno brambovstvo seveda ne koristi niti narodu niti znanosti. Toda dovolj o tem. A nedvomno se odpira vprašanje mednarodne delitve dela tudi na področju znanosti in raziskovalne dejavnosti in naše vključitve v njo.

Zadržal bi se še ob »večni« polemiki — kakor pravite —, čemu dati prednost — fundamentalnim ali aplikativnim raziskavam. Tako zastavljeno vprašanje je v bistvu vprašanje notranjega razvoja znanosti in sodi v zakonitosti znanstvenega procesa, kajti zanj je medsebojna odvisnost teh in onih raziskav očitna. Toda v ospredju je bolj družbeni vidik tega vprašanja. Ko gre za fundamentalna odkritja v znanosti, je treba reči, da so ta danes že dokaj javna. Svobodnemu kroženju znanstvene misli tu niso postavljene umetne pregraje. Drugače je, ko gre za uporabo teh odkritij; največja skrivnost spremlja tehnološke raziskave. Poglaviten boj, tako med državami kakor med podjetji, je zdaj za to, kdo bo prej uporabil kakšno novo znanstveno dognanje. Za dežele in narode, ki so zaostali v razvoju, se zato naravno kot prvo postavlja vprašanje, kako uporabiti v svetu nakopičeno znanje, kako si ga prilastiti in prevzeti ter smotrno uporabiti, ob tem pa v skladu z možnostmi tudi kaj vložiti v skupno znanstveno zakladnico človeštva. Nihče ne more samo jemati, po svojih sposobnostih mora tudi kaj dati. Naposled se moramo le zavedati, da družba sicer lahko poskrbi za boljše možnosti znanstvenega dela, da pa dobra organizacija in kopica denarja še ne ustvarjata znanstvenih odkritij.

Eno temeljnih slabosti naše dosedanje politike v razvoju znanosti na Slovenskem bi torej lahko videli prav v tem, da se nam še ni posrečilo postaviti trdne, med seboj povezane ter učinkovite informacijske in dokumentacijske službe, da bi organizirano spremljali znanstveni razvoj na svetu in vedeli za tuje dosežke, ko smo bili pred določenimi raziskovalnimi nalogami, ko smo se spraševali, kje začeti

raziskovalno delo in kaj raziskovati. Seveda se ob tem zavedamo, da je tudi taka služba lahko le plod določenega znanstvenega razvoja.

Sicer pa mislim, da je pri nas dokaj sporna opredelitev, kaj so fundamentalne in kaj aplikativne raziskave. Nekateri znanstveniki so pri tej oceni zelo strogi, drugi pa zelo široki. Vendar za to opredelitev pogosto niso važna znanstvena merila, ampak račun, ko gre za delitev družbenih sredstev. In zdi se mi, da pri nas zvečine od tod izvira polemika, katere raziskave imajo prednost, čeprav je v ozadju te polemike tudi še močno tradicionalistično mišljenje o znanosti.

V zvezi s to razpravo bo primerno naštetih nekaj podatkov. Po analizi zveze raziskovalnih organizacij, ki zajema le samostojne zavode (leta 1962 — 42, 1963 — 51 in 1964 — 57 organizacij), se je delež temeljnih raziskav — glede na sredstva v raziskovalnem delu — gibal v odstotkih takole: 1962 — 11, 1963 — 14 in 1964 — 17. Razmejitev raziskav so napravile same raziskovalne organizacije. Po podatkih zveznega sveta za usklajevanje znanstvenih raziskav pa je bil 1962. leta delež temeljnih raziskav v skupnih sredstvih za raziskovalno delo v ZDA 9%, v Veliki Britaniji pa 11%. — Toliko vsaj zaradi tega, da si bomo približno zamišljali, kakšno je stanje, ko že razpravljamo o sproženem vprašanju.

A skušajmo problem le še osvetliti. Pomagala nam bo drugačna delitev raziskovalnega dela: na svobodne, usmerjene in razvojne raziskave. Ta delitev je zelo sorodna prejšnji, toda vsebuje nov vidik. Fundamentalne raziskave so bolj ali manj svobodne, delno pa tudi usmerjene, vendar zelo okvirno. Njihov neposredni uporabnik navadno ni znan, zato jih financira širša družbena skupnost. Seveda pa tudi same raziskovalne organizacije, ki si sicer pridobivajo dohodek z aplikativnimi in tehnološkimi raziskavami, dajejo sredstva za fundamentalne raziskave iz lastnih skladov, ker so take raziskave naložbe za lasten razvoj.

Spori nastajajo torej ob tem, koliko je lahko kako raziskovalno delo usmerjeno ali ne, ali je uporabnik znan ali ne in ali lahko le-ta zaradi tega sam financira ali vsaj financira raziskave. Tu pa naletimo na upravičene in neupravičene odpore raziskovalnih organizacij. Gotovo je smotrno, da iščemo povezave med raziskovalci in uporabniki raziskav — in to tudi po sredstvih. Kajti s tem obenem vplivamo na urejanje več vprašanj: ali je naše raziskovalno delo prav načrtovano in ali je v skladu z našimi potrebami, ali

je dovolj učinkovito in prav vrednoteno; ali delovne organizacije uporabljajo naše raziskovalne dosežke in ali vedo za možnosti naših raziskovalnih organizacij; ali niso naše raziskave večkrat na pol opravljene in se jih ne dá uporabiti; ali so dejavnosti posameznih raziskovalcev in raziskovalnih organizacij dovolj povezane med seboj, da bi bilo raziskovalno delo res plodno, ko ga prenašamo v prakso, ki zahteva, da proučimo vse vidike uporabe določenih izsledkov, itd. Tisti, ki financira raziskovanje, tudi tvega in zato nujno pretehta smotrnost raziskave.

Odpor proti taki politiki je neupravičen; opozarja na to, da so slabosti v raziskovalnih organizacijah, in tudi na splošno nerazvitost našega raziskovalnega dela. Vendar vedno ni tako. Zelo pogosto je bolj upravičen očitek delovnim organizacijam, še zlasti pa njihovim združbam, da niso doumele vloge raziskovalnega dela. O njej jih bo prej ali slej prepričala nuja, sila, ne fizična, ampak ekonomska, ki deluje prav tako kot naravna sila. V tem je tudi pomen zdajšnje reforme; odtod tudi prepir med gospodarstvom in raziskovalnimi organizacijami, o katerem govorite. Jaz vidim v njem proces medsebojnega osveščanja.

Toda ob vsem tem se le bojim, da včasih tudi pretiravamo, za zdaj pa gotovo tudi prehitavamo. Če si nočemo škodovati, potem moramo v težnji, da bi posamezne družbene dejavnosti čimbolj neposredno povezali med seboj, vedeti za postopnost in ne nazadnje za organizirano spletnje vezi med delovnimi organizacijami in raziskovalci. Prehiter odmik republike in njenih sredstev od raziskovalnega dela na določenih področjih bi nam ogrozil že dosežene uspehe pri razvoju raziskovalnega dela. Gre za pravilno oceno, kje, kdaj in za kaj je možno pričakovati neposredno zanimanje delovnih organizacij. Ob tem vprašanju bi se bilo treba zamisliti; mislim, da je eno izmed ključnih vprašanj za našo politiko do znanosti. V zvezi s tem so še zlasti utemeljene razprave o vlogi univerze pa tudi o razvoju družbenih ved. Tako glede tega, ali je njihovo raziskovalno delo možno pretežno vezati na neposredne uporabnike, kakor glede tega, ali je mogoče njihovo delo povsod izraziti kot povsem opredeljene raziskovalne naloge.

Ne bo odveč, če v zvezi s tem navedem nekaj podatkov. Samostojne raziskovalne organizacije na Slovenskem so leta 1963 porabile za raziskovalno delo 7,4 milijarde, leta 1964 pa 10,5 milijarde dinarjev. Iz neposrednih naročil so si 1963 pridobile 63% sredstev, 1964 pa 73%. Nedvomno je delež neposrednih uporabnikov že zelo visok. Naj pri tem spet posre-

dujem nekatere primerjave iz tujine. Od skupnih izdatkov za raziskovalno dejavnost je leta 1962 odpadlo v Švici 26%, v Franciji 54% in v ZDA 67% na sredstva iz državnega proračuna. Ob tej primerjavi je treba kajpak pripomniti, da so pri nas upoštevani le samostojni raziskovalni zavodi in da niso vračunana sredstva nesamostojnih inštitutov; toda sredstva le-teh so bila zelo skromna. Pri odstotkih, ki veljajo za Francijo in ZDA, pa seveda ne bi smeli pozabiti, da gredo tam ogromna sredstva predvsem za raziskave v zvezi z oboroževanjem. Vsekakor in ne glede na upravičene pripombe, ali so take primerjave zares možne, so nam lahko ti podatki za premislek.

Dodal bi še pripombo k pogostnim mnenjem o ekstenzivnosti razvoja raziskovalne dejavnosti. Ne da bi hotel spregledovati številne slabosti na tem področju, se mi le zdi, da ne gre enačiti ekstenzivnosti raziskovalne dejavnosti z ekstenzivnostjo v gospodarstvu.

Naj mi bo dopuščeno, da ponovim misel o tem, kaj je pravzaprav prehod od ekstenzivnega k intenzivnemu v gospodarstvu. Sklicujem se na znane ugotovitve ekonomistov, da pomeni odkritje neodvisne in dinamične vloge tehnološkega napredka in s tem celotne znanosti preokret v razvoju gospodarstva: da se namreč proizvodnost dela ne veča predvsem s tem, da se živa delovna sila nadomešča z mrtvim kapitalom — ekstenzivno, temveč s stalnim izpopolnjevanjem tehnologije oziroma uporabo znanstvenih izsledkov — torej intenzivno. Odtod tudi oznaka za novo obdobje, obdobje druge industrijske ali znanstveno tehnološke revolucije, ki nam odkriva dejanski smisel pred stoletjem in več izrečene Marxove misli, da »proces proizvodnje lahko postane tehnološki dodatek znanosti«.

S teh vidikov gledano, bomo morali nenehno in pospešeno širiti osnovo za razvoj raziskovalnega dela. Zategadelj lahko danes govorimo prej o tem, kako so še skromne naše zmogljivosti, kako malo imamo znanstvenikov. V razvitih deželah so prav raziskovalci »ozko grlo« znanstvene dejavnosti — ne pa sredstva, ki jih dajejo za razvoj znanosti, kot je to zdaj pri nas, ko so celo ljudje, ki menijo, da dajemo preveč za znanost in da po nepotrebnem tratimo denar.

Zato je danes najdragocenejši uvoz umskega in ne denarnega kapitala. Države tekmujejo med seboj, kako bi si pridobile čimveč raziskovalcev. V to tekmo je pritegnjena tudi naša dežela. Vedno manj se ji bo lahko izmikala z upravnimi ukrepi ali morda celo z omejevanjem osebnih svoboščin. Čim bolj se bomo vključevali v svetovno gospo-

darstvo, tem bolj bomo občutili tudi to tekmo, saj je navsezadnje del prve — gospodarske.

Zavedamo se, da na splošno ne moremo tekmovati z razvitimi deželami niti glede osebnih dohodkov niti glede delovnih možnosti. Vendar našim znanstvenikom jih bomo vendarle morali pospešeno izboljševati, če hočemo, da jih bomo za njimi lahko tudi slehernemu našemu delovnemu človeku. Prepričan pa sem, da lahko hkrati tudi upravičeno računamo na nacionalno in socialistično zavest naših znanstvenikov, kakor bi lahko in morali tudi naši znanstveniki računati na to, da jim bomo dali za njihovo delo zasluženo narodno priznanje in tak družbeni položaj, ki bo sproščal in spodbujal njihovo ustvarjalnost ter hkrati tudi omogočal čim širšo uporabo njihovih izsledkov.

»Ozračje«, da tako rečem, ni med zadnjimi dejavniki, ki vplivajo na razvoj znanosti. Razen tega pa so bile za naš narod vedno izredno pomembne moralne spodbude, tako v preteklem osvobodilnem boju kot v zdajšnjem samoupravnem razvoju.

K ustvarjalnemu ozračju pomembno prispeva tudi kritika, seveda argumentirana in dokumentirana. A še vedno smo priča razpravam — tudi pisanim, pogosto pa ustnim (ki niso zategadelj nič manj škodljive, če ne še bolj) —, ki zgolj po občutkih, na prvi pogled, po pripovedi tega ali onega, izrekajo sodbe, stališča ali celo sklepajo o raziskovalni dejavnosti. Če kje, potem vsaj tu ravnajmo razumsko; natančnost, odmerjenost, nepristranost pa niso vrлина nekaterih razprav in sodb.

Seveda nihče ne more biti izvzet iz kritične presoje današnjega časa. Mislim, da je takšna kritičnost potrebna tudi med samimi znanstveniki in da so le-ti sami najbolj odgovorni za kritično presojanje svoje dejavnosti — ne le zdaj, spričo reforme, ampak nasploh, saj je kritika stalen in nujen pogoj za resnično rast znanosti. Morda pomanjkanje te kritičnosti med samimi znanstveniki tudi omogoča neodgovorno kritiko.

Gotovo je že čas za spoznanje, da bo treba naposled tudi raziskovalno dejavnost bolj načrtovati — saj znanost ni več posest posameznih iskalcev resnice, temveč postaja že »industrija znanstvenih odkritij« — in da bomo morali tudi zanjo imeti nacionalni razvojni načrt. Za vsako gospodarsko panogo že izdelujemo dolgoročne načrte, za znanost, za panogo vseh panog, pa komajda kaj več kot kako »gradivo«. Na srečo smo imeli na začetku porevolucijske graditve nekaj takih vidcev, kot je bil Boris Kidrič, da smo

pravočasno postavili temelje nekaterim pomembnim raziskovalnim organizacijam, kajti že za vzgojo raziskovalcev je potrebnih deset do dvajset let.

Ob koncu še besedo, dve o družbenih znanostih. V zadnjih desetletjih beležimo izreden vzpon naravoslovnih znanosti in z njim povezan tehnološki napredek. Pri tem ugotavljamo močan zaostanek družbenih ved in izrazito militarizacijo znanosti. Hkrati pa smo priča številnim deformacijam sodobne družbe, ki nedvomno kažejo na to, da družbeno življenje ni več urejeno skladno z doseženim napredkom proizvodjalnih sil. Ali ni za našo družbo, ki je revolucionarno že ukinila eno neskladje, izredno pomembno, da zdaj, ko je pred revolucijo v proizvodnji — vsaj napovedujemo jo — obenem z napredkom v tehnologiji in tehniki razvijamo tudi družbene znanosti in z njenimi izsledki ustrezno spreminjamo tudi organizacijo družbenega življenja? Za tako sočasnost smo si zagotovili temeljna izhodišča v samoupravni zasnovi našega razvoja.

Toda glede na današnjo razvitost naših proizvodjalnih sil bi bilo težko reči, da naša družbena misel že zaostaja. Nanjo namreč ni mogoče gledati samo s stališča, koliko je institucionalizirana v raziskovalnih organizacijah družbenih ved. Upal bi si celo trditi, da je razvoj naših proizvodjalnih sil v preteklosti zaostajal za razvitostjo družbene misli. V določenem smislu gre za nasproten primer, kakršnemu smo priča drugod. Nedvomno pa smo zdaj pred nevarnostjo, da bomo izgubili to prednost, če ne bomo: prvič, trdno utemeljili naše družbene ureditve s pospešeno rastjo proizvodnosti dela, s tehnološkim in tehničnim napredkom, in drugič, sočasno, z uporabo novih družbenih raziskovalnih izsledkov, podrobneje razvili in izpopolnili organizacije našega družbenega življenja. Zato lahko danes govorimo o nevarnosti, da bi bodoči napredek tehniciziral našo družbo, ne pa še o resnični ogroženosti, ki naj bi bila posledica dosedanjega, menda zavestnega tehnicističnega razvoja naše družbe. A res je: bolje je opozarjati prezgodaj kot pa prepozno.

Dileme v šolstvu

Že nekaj let smo priče živahni razpravi o našem šolstvu. V zadnjem času, zlasti po objavi osnutka zveznega zakona o financiranju šolstva, dobiva razprava na to temo novo kvaliteto. Le-ta se izraža tako v izredno povečanem številu ljudi, ki sodelujejo v razpravi, kot v novih razsežnostih problemov, o katerih razpravljajo.

Čeravno je v ospredju sedanjih razprav vprašanje materialnega položaja šolstva, se posredno ali neposredno nanj navezujejo tudi druga vprašanja. Naj navedem nekatera: šolstvo in družba; sistem in organizacija šolstva; uveljavljanje dohodka v teh delovnih organizacijah tako v razmerju družba—delovna organizacija kot znotraj delovnih organizacij; učinkovitost dela šolskih zavodov v primerjavi z materialnimi naložbami delovnih organizacij in družbe kot celote; opredeljevanje splošnega in strokovnega izobraževanja; sistem samouprave na tem področju; ali družbenim potrebam na današnji stopnji razvoja bolj ustreza politično-teritorialno načelo organizacije ali organizacija šolstva po panogah gospodarstva (v teh razpravah se seveda ne ukvarjajo z osnovnim šolstvom).

Še in še bi lahko nizal vprašanja in probleme, ki so bili in so še predmet razprave, vendar bi to preseгло namen tega razmišljanja. Razprava o financiranju šolstva mi je samo povod za soočenje z nekaterimi stališči in mnenji, ki so še vedno sporna. V mislih imam namreč to, da je bilo v razpravi o splošnem zakonu slišati zelo različna mnenja, če ne štejem dokaj enotno podporo zakonu, da je več kot nujno narediti stalnost finančnih virov za to področje in povezati količino teh sredstev z družbeno produktivnostjo dela v posameznih politično-teritorialnih enotah.

Gre za javno razpravo o zakonu, ki jo spremlja tisk. Zelo jasno je, da so mnenja različna, in sicer od mnenja, da zakon v marsičem rešuje probleme na področju izobraževanja, do popolnoma nasprotnih mnenj, ki trdijo, da v jedru ne rešuje ničesar, ker to, kar določa, omogočajo že zdaj veljavni normativni akti.

I

Najprej se moramo vprašati, kje so vzroki za tako različna gledanja. Eden izmed pglavitnih vzrokov je bržkone v tem, da v razpravi niso zajeti problemi izobraževalnega sistema v vsej celovitosti. Nobenemu od vprašanj šolstva ne gre odrekati tehtnosti; naprotja, ki so se nakopičila tudi na tem področju, pa je mogoče rešiti samo tedaj, če bomo spoznali: kaj so vzroki in kje so ter kakšne so posledice.

Razprave o financiranju izobraževanja, o sistemu in organizacijskih oblikah zavodov za izobraževanje in drugih nadvse pomembnih vprašanjih so lahko učinkovite le tedaj, če jih povezujemo z osnovnim vprašanjem: kaj kot družba hočemo od sistema izobraževanja? Morda bo kdo ugovarjal, »češ to pa menda že dolgo vemo«. Moral mu bom priznati, da je to res, vendar se stvar preobrne takoj, ko se oddaljimo od splošno znane resnice, da želimo kvalitetnih, družbi potrebnih strokovnjakov za vsa področja. Zato se mi zdi kritičen pogled na izhodišča, prevrednotenje nekaterih izhodišč, na katerih gradimo sistem izobraževanja, življenjska nuja nadaljnjega razvoja in nikakor ne vračanje nazaj. Glavni vir nesporazumov se pokaže pri uresničevanju družbeno upravičene zahteve, naj bo izobraževalni sistem kar najbolj povezan z našo družbeno prakso. Dosedanja praksa je hotela to načelo kar najhitreje uresničiti, četudi večkrat v dokaj poenostavljenih oblikah. Tudi nekatere sedanje razprave so močno naklonjene tako razumljeni družbeni zahtevi, naj vse naše izobraževalne ustanove dajejo za delovno mesto »pripravljenega človeka«. Tu se očitno srečujemo z dvema konceptoma sistema izobraževanja. Prvemu je izhodišče to, naj vse naše šolstvo izobražuje že v šoli različne profile za strokovnjakov za neposredno prakso — to je za poklic. Temu nasproten je koncept, ki meni, da se sistem izobraževanja deli v dva dela, ki se ne izključujeta, marveč dopolnjujeta. Prvi del je tako imenovano šolsko posredovanje znanja, ki daje v načelu splošno izobrazbo, tudi poklicno, drugi del pa je izobraževanje na delovnem mestu ali ob njem in dopolnjuje prvega. Vedeti je treba, da noben koncept ni čist in idealen ter se zato elementi enega in drugega prepletajo. V jedru pa se vendarle zastavlja omenjena dilema. Če je tako, bi morali v naše polemične razprave vključiti te elemente, kajti od take ali drugačne odločitve je odvisno izpopolnjevanje šolskega sistema in mnoga na videz skoraj nerešljiva vprašanja financiranja, organizacije itd. bi postala jasnejša, čeprav ne tudi lahko rešljiva.

II

Trditve, da so nekatere zasnove sistema izobraževanja pri nas takega značaja, da je treba o njih še in še razpravljati, ne bi smeli enačiti z mnenjem, da so nakopičeni problemi v našem šolstvu posledica slabe, družbeno neustrezne dosedanje politike na tem področju. Resnica je verjetno drugače. Če je naše šolstvo hotelo vsaj delno zadovoljiti velikanske potrebe po vseh vrstah kadrov, ki so nastale zaradi razmaha gospodarstva in družbenih dejavnosti, se je moralo neizogibno usmeriti predvsem v razširitev obstoječih zmogljivosti in k hitremu širjenju omrežja, manj pa h kvaliteti notranje pedagoških procesov. Da so bili v tem obdobju doseženi zavidljivi uspehi, gledano z vidika izboljšanja nacionalne ravni izobrazbe, je med drugim tudi zasluga prosvetnih delavcev, ki so razumeli čas, čeravno njihovo delo ni bilo vedno pravično družbeno ovrednoteno. S tem ne mislim reči, da je danes vrednotenje prosvetnega delavca povsod urejeno, saj imamo opraviti s premnogimi anomalijami, ki marsikje jemljejo prosvetnim delavcem čas, voljo, notranji mir in zbranost, kar vse tudi spada med pogoje za dobro delo v razredu, ne glede na vrsto ali stopnjo izobraževalnega procesa.

Če je res, da je bilo šolstvo v splošnem (eno manj, drugo bolj) usmerjeno bolj v širino kot v kvaliteto, potem tudi na tem področju zasledimo podobne, če ne enake pojave kot v gospodarstvu. Družbeno spoznanje, da nakopičena protislovja v družbeno ekonomskem razvoju lahko premagamo in hitreje napredujemo edinole s kvaliteto dela na vseh področjih, velja tudi za šolstvo. Pota, ki peljejo k temu cilju, so lahko različna. Pri iskanju teh poti ne bi smeli dati formalno-organizacijskim ukrepom večje veljave, kot je le-ti sploh lahko imajo.

V mislih imamo predloge, ki se zavzemajo za spremembo organizacijske strukture šolstva, in sicer tako, da bi sistem šolstva rasel neposredno iz delovnih organizacij. Ti predlogi se imenujejo v razpravah s skupnim imenom »sistem šolstva po gospodarskih panogah«. V jedru želijo ti predlogi premagati protislovje med splošno in strokovno izobrazbo. Odsev tega nasprotja je v težnji, da se učni programi razraščajo v širino tako s predmeti splošne kot strokovne izobrazbe. V praksi (posebej pri obravnavanju srednjih strokovnih šol) imamo opraviti s trditvijo, da so splošni predmeti samo formalni privesek učnih načrtov teh šol, kakor tudi z nasprotno trditvijo, da imajo splošni predmeti

preveč veljave v teh šolah in so razlog za slabšo strokovno usposobljenost absolventov. Posledice teh teženj so bile že večkrat prikazane. Predvsem jim je očitati, da ne prispevajo h kvaliteti znanja. Odtod pavšalne ocene, da šole ne dajejo tistega, kar gospodarstvo in družba potrebuje. Take ocene so lahko enostranske in za napredek družbe škodljive. Toliko težje je dajati take splošne ocene v družbi, ki je silno pestra in različna, tako po svoji materialni osnovi kot po svoji duhovni podobi, in ne nazadnje v družbi dinamičnega razvoja. In če bi ugotovili, da je vzrok neskladja med izobraževalnim sistemom in družbenimi potrebami samo izobraževalni sistem, potem dvomim, da bi nam drugačna organizacijska oblika zagotovila, da bo to neskladje odpravljeno. Bržkone gre za problem resničnega ali ponekod tudi samo navideznega protislovja.

Zagovorniki teze, naj bi se šolstvo organiziralo po gospodarskih panogah, so opozorili na več problemov, o katerih bo treba razmisliti. Nekatera izhodišča pa so takega značaja, da se je vredno vanje bolj poglobiti. Tako trdijo, da bi neposredni interesenti (to so delovne organizacije) imeli večji in predvsem vsakdanji vpliv na izobraževalni proces. Ta je potreben zato, da se odpravi ločenost šol od prakse, potreben je tudi zato, da se lahko šolski programi stalno prilagajajo potrebam prakse, kar je nujno zaradi tega razvoja, ker osvojena tehnika hitro zastareva in je treba uvajati nenehoma nove tehnološke postopke v proizvodnji. Vse to je seveda res, še posebej, če govorimo o izobraževanju za delovno mesto. Še več! Zdi se, da v obdobju permanentne tehnične revolucije ne bi smela biti nobena delovna organizacija brez institucije, ki bi imela nalogo skrbeti za stalno izobraževanje svojih kadrov. Že samo ta resnica, da so tehnološki procesi podvrženi stalnim spremembam, nam pove, da moramo razlikovati izobraževanje za delovno mesto od izobraževanja za poklic. Dokaj drugače se namreč materializira vpliv gospodarske organizacije pri izobraževanju za delovno mesto v lastnem podjetju kakor pa pri izobraževanju za širši poklic, kjer je delovna organizacija samo eden izmed potencialnih kandidatov za določenega strokovnjaka. Ali ni morda napaka naše prakse v tem, da smo za poklice delavcev uveljavili načelo izobrazbe na delovnem mestu, medtem ko za strokovne delavce srednje, višje in visoke stopnje tega nismo naredili ali vsaj ne v zadostni meri? Kolikor želijo mehanicistično pojmovano zahtevo, naj šolski programi izhajajo iz prakse in se nenehno spreminjajo sočasno s spremembami v tehniki in teh-

nologiji«, aplicirati na vse šolstvo, se mi zdijo take zahteve premalo proučene in nespremenljive.

Eno najpomembnejših nalog šol (šole višje in najvišje stopnje imajo toliko večjo odgovornost) vidim v tem, da pripravljajo kadre, ki bodo ne le hoteli, marveč bodo tudi usposobljeni za to, da se spoprimejo z obstoječo prakso in jo spreminjajo v skladu z napredkom znanosti v svetu. Ne smemo pozabljati, da je izobrazba dobrina dolgotrajne porabe in predvsem tudi kulturna dobrina, ki je ni mogoče vrednotiti samo z vidika takojšnje uporabnosti. Sicer bi se odločili za izhodišče, ki ga spremlja velika nevarnost, namreč reprodukcija obstoječega stanja. Tako stališče izhaja iz absolutizacije interesenta za kadre, ki jih dajejo posamezne vrste izobraževalnih ustanov. Pri izobraževanju za poklic postanejo neposredni interesenti dokaj sporni. Naj navedem samo nekaj primerov, ki povedo, da je tako imenovana matična gospodarska panoga samo eden izmed interesentov za kadre, ki jih dajejo srednje strokovne šole.

Kemična industrija kot matični interesent za tehnika kemije lahko zaposli tehnika samo na 34% svojih delovnih mest, druge potrebuje 17 panog oz. strok, med katerimi so najmočnejše zastopane: pisana metalurgija, elektroindustrija, papirniška industrija in črna metalurgija.

V elektrotehnični stroki je moč zaposliti 56% *elektrotehnikov*, drugi so potrebni v drugih strokah, največ: v prometu, pisani metalurgiji, gradbeništvu, kovinski industriji itd.

Strojni tehnik: delovna mesta v matični stroki dobi 45% tehnikov. Sicer so strojni tehniki potrebni predvsem: v elektroindustriji, gradbeništvu, pisani metalurgiji, črni metalurgiji, v kmetijstvu, lesni industriji, prometu in drugod.

Močnejše so v svoji matični stroki zastopani *gradbeni tehniki*, vendar tudi ti samo s 76,57%.

Že teh nekaj primerov nam pove, da je že pri današnji razvitosti naše industrije in gospodarstva nasploh skorajda nemogoče iskati konkretnega interesenta za posamezen poklic. Upoštevati je treba, da v tej analizi ni zajeta struktura delovnih mest v obrti, trgovini, gostinstvu in družbenih službah, čeprav so tudi v teh dejavnostih potrebe po nekaterih izmed poklicev, ki so tu navedeni. Prav tako niso zajeti poklici kot ekonomski tehnik, administrator srednje stopnje in podobno, katerih disperzija je že znana.

¹ Podatki so vzeti iz analize o disperziji delovnih mest posameznih poklicnih profilov, ki jo pripravlja zavod SRS za zaposlovanje delavcev v Ljubljani.

Napak bi bilo misliti, da gornje trditve veljajo samo za poklice širšega profila, za katere izobrazbo skrbe srednje strokovne šole. Podobne primere lahko opazimo tudi pri poklicih, za katere usposabljujejo vajenske oziroma poklicne šole. Nekaj primerov:

Za poklic *električarja* imata matični stroki, to je elektroenergija in elektroindustrija, samo 37,46% delovnih mest, medtem ko so drugi potrebni v drugih strokah.

Mizarjev absorbira lesna stroka 62,81%, *avtomehanika* potrebuje 19 gospodarskih strok brez obrti in servisov; *ključavničarjev, strojnih ključavničarjev in mehanikov* potrebuje matična kovinska industrija samo 38,79%; *varilcev* 58,95% in *kovačev* samo 21,33%. Podobno kot pri prej navedenih poklicih se tudi pri teh oglašajo interesenti najrazličnejših panog oziroma strok. Analiza, žal, ni še izdelana in so zato navedeni primeri lahko enostranski. Poznamo namreč primere, da je kak interesent dosti bolj znan. Tako že vemo, da zaposluje lesnoindustrijskega tehnika matična stroka 94,22 odstotno. Podobno bo verjetno pokazala analiza za nekatere druge poklice, kot so: rudarski, papirniški, gozdarski tehnik itd.

Pri sedanjem omrežju šolstva in vseh oblikah izobraževanja se zdi tehtneje ugotoviti, katere izobraževalne institucije, ne glede na lokacijo, so po svojem značaju, po vsebini izobraževalnega procesa in kvalifikaciji javnega značaja oz. širšega družbenega pomena v primerjavi s tistimi, katerih izobraževalni proces ima nalogo usposobiti državljana za konkretno delovno mesto v določeni delovni organizaciji.

To je le eden izmed vidikov, ki opozarja, da je splošno izobraževanje — tudi splošno izobraževanje za poklic — na današnji stopnji družbenega razvoja izredno pomembno. Skupaj z osnovnošolskim in visokošolskim sistemom študija je tista družbena hrbtnica šolskega sistema, ki jo moramo vsebinsko in organizacijsko utrjevati, da bo sposobna na vseh stopnjah dajati kvalitetne kadre in odigrati pomembno vlogo tudi pri razvoju in oblikovanju vseh drugih oblik izobraževanja. V teoriji in praksi je namreč čutiti neko nerazporejenost do splošne, tudi poklicne izobrazbe. Zlasti o srednjih, višjih in visokih šolah menijo, da je vse, kar v njih ni povezano s konkretnim bodočim delom absolventa, le nepotreben balast in zapravljanje dragocenega časa.

Takemu razporejenju oziroma nerazporejenju lahko bo-truje prepočasno prilagajanje posameznih učno-vzgojnih zavodov družbenim potrebam, lahko pa izhaja tudi iz mi-

selnosti, naj bi čim prej prišli do čim večjega števila visoko specializiranih kadrov tako, da bi se proces specializacije začel čimprej. Nesmiselno bi bilo trditi, da doma in v svetu ne poznamo primerov, ko je bila visoka specializacija dosežena po tej poti. Poleg tega, kar je po tej poti pridobljena specializacija (ne glede na stopnjo) prinesla pozitivnega, vemo tudi za profesionalno deformacijo, ki je ni mogoče uskladiti z vzgojno-izobraževalnimi smotri naše družbe. Tudi se zdi, da je čedalje bolj za nami čas, ko si je človek v takem ali drugačnem izobraževalnem procesu pridobil neko znanje in ga potem bolj ali manj srečno »oddajal« do upokojitve.

Iz povedanega je toliko važnejše spoznanje, da je praviloma vsaka strokovnost oziroma specializacija (toliko prej najvišja) neposredno in posredno odvisna od globine in razsežnosti fundusa, iz katerega črpa. Naša lastna praksa nam pove, da smo na stotine tehnično zapletenih problemov in procesov razmeroma hitro razrešili in osvojili prav zaradi tega, ker smo imeli kader, ki je bil poklicno dovolj široko razgledan. In nasprotno, tolikanj kritizirana in upravičeno preganjana »mojstrska miselnost«, ki se krčevito oklepa doseženega in se zato bori proti sleherni spremembi, ki bi prinesla nove, sodobne poglede in rešitve v proizvodnjo, je v marsičem pogojena z izobrazbeno vsebino nosilcev te miselnosti.

III

Uresničevati zahtevo, da se izobraževalni procesi usmerijo h kvaliteti, pomeni načelno in v podrobnostih določiti tiste možnosti, ki željeno kvaliteto lahko zagotovijo. Zato je prav, če naše razprave o graditvi izobraževalnega sistema v luči družbene reforme upoštevajo bolj kot doslej celovitost vsebinskih vprašanj, ki se porajajo v posameznih izobraževalnih ustanovah kot celotnem sistemu. Poskus realnejšega vrednotenja splošno izobraževalnih elementov v sistemu izobraževanja v ničemer ne negira ali podcenjuje elementa prakse in sodobnosti v tem sistemu. Gre za to, naj nujne elemente sodobnosti in prakse odsevajo učni predmeti in programi in na njih temelječi izobraževalni procesi v vseh naših izobraževalnih institucijah.

DRAGO SELIGER

Mesto in pomen moralnega pouka

Spomladi leta 1965, ko se je pričela razprava o redigiranem učnem načrtu osnovnih šol, je z elementarno silo privrela na dan že dolgo časa tleča problematika predmeta temelji socialistične morale in moralnega vzgajanja na osnovnih šolah kakor tudi vprašanje pouka etike na šolah druge stopnje.

Razprava je izluščila vrsto mnenj v zvezi s problemom moralnega pouka. Odkrila je, da so zaradi neenotnih pogledov nastajale tudi konfliktne situacije, ki nujno zahtevajo še nadaljnje konfrontiranje izkušenj, argumentiranje gledišč in poenotenje osnovnih izhodišč za bodoče uspešno delo. Ob tej problematiki so izrekli mnogo subjektivnih mnenj, navajali so negativne primere posameznih šol in razredov in jih neupravičeno posploševali na celotno področje moralnega pouka. Ena izmed značilnosti diskusije je bila tudi ta, da so se često izločali nebistveni elementi problemov in s temi so utemeljevali likvidacijo predmeta temelji socialistične morale, pri tem pa so često prezrli dolgoročne posledice, ki bi nastale z realizacijo te zahteve.

Živahno sodelovanje v razpravah, osebna zavzetost razpravljajočih vzbuja optimizem kljub mnogim pesimističnim izjavam, ki so se nanašale na predmet temelji socialistične morale in na socialistično etiko nasploh. Ni dvoma, da bomo s sistematičnim delom ob sodelovanju vseh, ki so se udeleževali plodnih diskusij, dosegli bistven napredek pri kvalitativnem dvigu predmeta kakor tudi pri razvijanju socialistične moralne zavesti mlade generacije v sklopu vseh predmetnih področij.

Problemska struktura socialistične etike in še posebej posredovanje moralnih spoznanj, ki naj bi spodbudila aplikacijo socialističnih moralnih norm v vsakdanjem življenju, je tako zapleteno, da bi bilo možno podati izčrpno analizo problema le na podlagi temeljitega raziskovalnega dela. Pri tem moram še opozoriti, da vpliva na moralni razvoj mladine celotno družbeno življenje, da sodeluje pri njenem moralnem oblikovanju vrsta zavestnih in podzavestnih faktorjev, ki so med seboj povezani, prepleteni in ki različno učinkujejo v različnih življenjskih situacijah. Potrebne bi bile posebne študije, ki bi jasneje prikazale vlogo in pomen različnih komponent (družina, razredni in šolski kolektiv, pionirska in mladinska organizacija, cesta, film, tisk, radio, televizija, javno mnenje), ki so soudeleženi v pro-

cesu moralnega oblikovanja mladine. Ta spoznanja bi omogočila organizirano in sistematično delo na področju moralnega vzgajanja.

Ker se ne morem nasloniti na tovrstne raziskave, posredujem le nekatere ugotovitve s tega področja iz šolske prakse; pri tem pa se zavedam, da delo in življenje v šoli ne moreta izčrpati vseh možnosti in ne moreta zadostiti vsem zahtevam moralnega oblikovanja mladine.

Predmet temelji socialistične morale v reformirani osnovni šoli

I

Mnogi, tudi tisti, ki nimajo neposrednega stika z našo osnovno šolo, vedo, da imamo v predmetniku reformirane osnovne šole predmet temelji socialistične morale, ki je od 1.—6. razreda integriran v različne predmete (slovenski jezik, spoznavanje narave in družbe, spoznavanje družbe, zgodovina), v 7. in 8. razredu osnovne šole pa nastopa kot samostojen predmet z eno uro tedensko.

Skromnejše pa je število tistih, ki ločujejo pojem moralne vzgoje od pojma moralnega pouka. In prav identifikacija pojmov moralna vzgoja in moralni pouk ustvarjata osnovo za nesporazum. Že pokojni prof. G. Šilih je opozoril na to, da je potrebno ta dva pojma natančno opredeliti, ker njih mešanje povzroča zmedo. Leta 1953 je profesor Šilih opredelil in razčlenil oba pojma in pri tem opozoril, da za moralno vzgojo nimamo posebnih ur, ker jo učitelji in vzgojitelji izvajajo ob sleherni ugodni priložnosti, in da uporabijo za to vsako vzgojno situacijo, ki terja smotrno poseganje v življenje mladega človeka. Moralna vzgoja ne more imeti posebnih ur, ker je vsebovana v celotnem šolskem redu, v življenju šolskega in razrednega kolektiva kakor tudi v sklopu vseh učnih predmetov. »Moralna vzgoja se obrača vsekdar do celega človeka, na njegovo telesnost in duševnost kot celoto, na njegovo spoznavanje, čustvovanje in voljo«. (Iz referata G. Šiliha: »Psihološke osnove za pouk etike«.) Še preciznejšo opredelitev moralne vzgoje in moralnega pouka najdemo v nadaljevanju istega referata: »Moralni pouk je učni predmet, ki ima svoje mesto v učnem predmetniku ter ima bolj ali manj podrobno izdelan učni načrt. Njegova naloga je, da v jasni in razvojni stopnji učencev ustrezni, to se pravi, dovolj dojemljivi obliki posreduje, pojasnjuje in utrja norme socialistične morale. Iz

tega izhaja, da se obrača prvenstveno do razuma, seveda, nikoli brez istočasnega razgibanja čustev in apela na voljo. Z moralno vzgojo je tesno povezan ter ji tako rekoč pomaga oblikovati moralni značaj učencev.

Vse kaže, da so te besede šle v pozabo, ker je treba v letu 1966 ponovno dokazovati nujnost posebnih ur za moralni pouk v zadnjih razredih osnovne šole. V prid dokazovanju je tudi primerjava z vzhodnimi in zahodnimi deželami. Ta ugotavlja, da na vzhodu in na zahodu sistematično izvajajo moralni pouk (laični moralni pouk v Franciji!). Prav posebno pozorno spremljajo moralni pouk socialistične dežele, to pa dokazujejo poglobljene raziskave, ki so jih izvršili v zadnjih letih na tem področju.

Zaradi prej omenjene identifikacije pojmov moralne vzgoje in moralnega pouka se je okrepila zadnje čase težnja, naj se moralni pouk integrira tudi v 7. in 8. razredih osnovne šole v druge predmete in naj ne bo posebnih ur za ta predmet. V praksi bi to pomenilo, da smo se dokončno odrekli urejenemu moralnemu pouku na osnovnih šolah. Smotrov predmeta temelji socialistične morale, ki jih navaja učni načrt, ni mogoče uresničiti le z integracijo oziroma s priložnostnim podajanjem snovi, ko učitelja preganja napet program lastnega predmeta. Priložnostni razgovori v okviru posameznih predmetov ne dajejo možnosti za obravnavo moralnih problemov do zahtevane globine in ne omogočajo razvijanja sposobnosti za presojanje in kritično ocenjevanje odnosov, ki jih poraja družbena stvarnost. Zgolj integracija moralnih problemov ne omogoča niti aplikacije na primere vsakdanjega življenja in na problematiko, ki je v najtesnejši zvezi s tem. Brez teh dopolnitev pa moralni pouk ostaja nepopoln in učenca ne prepriča in ne usmerja njegovih dejanj. Moralni pouk, ki bi bil integriran v različne predmete brez posebnih ur v vseh razredih osnovne šole, bi izredno težko spremljali in preučevali, oziroma težko bi bilo dokazati njegovo realno existenco sploh.

Optimalne možnosti za urejeni kontinuirani in kvalitetni moralni pouk daje le posebna ura v zadnjih razredih osnovne šole, kjer se učitelj ne omejuje le na priložnostno podajanje moralne problematike, kjer ni strahu pred ocenjevanjem in kjer učitelja ne ovira časovna stiska.

Prepričana sem, da morajo tudi drugi predmeti prispevati k moralnemu osveščanju učenca ob snovi, ki je za to primerna, vendar bi samo ta način v praksi dal neznatne rezultate. Pri posebni uri za moralni pouk lahko nastanejo popolnoma sproščeni odnosi med učiteljem in učenci, tu se

sintetizira in sistematizira snov prejšnjih razredov in različnih predmetnih področij, tu se pogloblja moralna vsebina. Naloga te ure je urediti in dopolniti moralni mozaik, ki se je oblikoval v šestih letih šolanja, in da se še posebej osvetle najpomembnejši moralni pojmi in v zvezi s tem tudi nekateri svetovnonazorski problemi. Ta faza urejanja in sintetiziranja zahteva velike napore pri pripravah, metodično usposobljenost, psihološki in pedagoški posluš ter politično razgledanost učitelja. Je morda najtežavnejša naloga v celotnem vzgojno izobraževalnem procesu, je preizkusni kamen za učitelja pri ugotavljanju njegove pravilne poklicne usmerjenosti. Pri tem predmetu privre na površje problem, ki ga je možno pri drugih predmetih več ali manj potisniti v ozadje, to je družbena angažiranost učitelja. Notranji odnos učitelja do snovi je pri tem predmetu izredno pomemben. Če učitelj sam ni prepričan o tem, kar govori in uči, če sam ni tudi čustveno angažiran pri problemu, ne bo dosegel uspeha pri učencih. Ne le vsebina, temveč tudi oblika podajanja in posredovanja je pomemben faktor pri moralnem pouku. Morda je celo odveč poudarjati, da še najbolj pripravljena ura z najprimernejšo vsebino in zgradbo ne bo animirala učencev, če bo učitelj to vsebino posredoval nedoživeto, neprepričljivo in monotono.

Zahteva, da je učitelj aktivno družbeno angažiran, je jasno izražena v razpravah, priročnikih in navodilih za moralni pouk v socialističnih deželah. Izostreni kriteriji pri sprejemanju kandidatov v šole za vzgajanje učiteljskega kadra nedvoumno postavljajo zahtevo, da ima kandidat razčiščene poglede na družbeno stvarnost, ker je to pomembno izhodišče za uresničevanje nalog, ki jih nalaga učiteljski poklic; v ta okvir spada tudi usposobljenost za pouk socialistične morale.

Pri nas so te zahteve v praksi postale tako anemične, da moramo za upravičenost te težnje navajati argumente in v razpravah dokazovati, da mora biti učitelj usposobljen za moralni pouk.

Razpravljanja v zvezi z vprašanjem učiteljeve usposobljenosti za moralni pouk ne bi omenjala, če ne bi miselna pot nekaterih diskutantov potekala tako:

1. nimamo zadostno usposobljenih učiteljev za moralni pouk,

2. moralni pouk je zaradi tega na nizkem nivoju,

zaključek: črtajmo iz predmetnika 7. in 8. razreda osnovne šole temelje socialistične morale in situacija bo rešena.

Ne vem, kakšne bi bile posledice, če bi tako na kratko, »tako logično« opravili še z ostalimi predmeti na osnovni šoli. Ni nobena skrivnost, da je vrsta predmetov na naših osnovnih šolah v veliki meri nestrokovno zasedena (v mislih imam višje razrede s predmetnim poukom) in jih poučujejo učitelji, ki za te predmete nimajo formalne strokovne izobrazbe.

Ni mogoče soglašati s trditvijo, da naši učitelji niso usposobljeni za moralni pouk, kakor tudi ne z nekaterimi sicer dokaj osamljenimi mnenji, da socialistična stvarnost avtomatično izoblikuje moralno zavest mladine, torej da je učitelj oproščen naloge, da moralno vzgaja. Sodim, da je naloga slehernega učitelja tudi v tem, da učence uvaja v spoznanje in razumevanje moralnih vrednot in da jih pri tem prepričljivo navaja k moralnemu ravnanju in vrednotenju.

II

Drugo pomembno vprašanje, ki zahteva deciziven odgovor (in je v tesni zvezi z razpravljanjem o potrebi moralnega pouka), se nanaša na vsebino socialistične morale. Dolga leta je bilo zelo upoštevano mnenje, da je uspeh moralnega pouka dvomljiv, ali celo, da se moralni pouk ne more vršiti, ker še nimamo izdelane etike, da nimamo kodeksa socialističnih moralnih norm in da bi bilo za učence pretežko, če bi jih seznanjali z osnovnimi načeli in vrednotami socialistične morale.

Letošnje razprave so nakazale, da sklicevanje na dvome o zgrajenosti socialistične morale lahko povzroči paralizacijo aktivnosti oziroma da opravičuje nedejavnost na tem področju. Te nevarne dileme so me napotile, da zapišem trditve, da je naša etika za stopnjo, ki je primerna za osnovnošolskega učenca, *izgrajena* in da so učenci v 7. in 8. razredu osnovne šole *spodobni* za dojemanje najosnovnejših vsebinskih karakteristik marksistične etike, ko učitelj z njimi razpravlja o socialističnem humanizmu, o socialističnem patriotizmu, internacionalizmu, o socialističnem odnosu do dela, o zavestni disciplini, o lastnostih socialističnega človeka, o moralnih vidikih samoupravljanja v šoli in v gospodarskih organizacijah, o moralnih problemih današnje mladine itd. Sodim, da so učenci 7. in 8. razredov sposobni tudi razumsko dojeti, da marksistična etika poudarja *akcijo*, da je to etika akcije in kot taka se ne more zadovoljiti le s spoznavanjem dobrega in z željo po dobrem, temveč zahteva, da etična spoznanja o dobrem realiziramo v medse-

bojnih odnosih, v odnosu do skupnosti in v vseh svojih dejanjih.

Razprave prešnjih let (leta 1953) pričajo, da je bil problem vsebine in zgrajenosti socialistične morale tudi takrat v osredju. Prof. G. Šilih je že leta 1953 zapisal (v referatu o psiholoških osnovah za pouk etike): »Še važnejše je seveda vprašanje, ali nam je vsebina socialistične morale dovolj znana... Če bi bili ti dvomi (o vsebini soc. morale) upravičeni, bi bila vsa naša dosedanja moralna vzgoja neplodno in hkrati nevarno poskušanje ter seganje v praznino. Za svojo osebo sem prepričan, da ni tako. Če poznamo glavne zahteve in ideale socialistične morale, moramo pač na njih graditi, prisluškujoč samemu življenju naše družbe, in jih v drobnem dnevnem vzgojnem delu uresničevati v gojencih. S prekrižanimi rokami prav gotovo ne smemo čakati, da kakšen kodeks šele izdelamo.«

Izvajanje moralnega pouka ob konfrontacijah izkušenj naše socialistične graditve, s »prisluškovanjem samemu življenju naše družbe« zahteva kontinuirano, naporno in poglobljeno pedagoško delo učiteljskih zborov osnovnih šol. Dobro izdelan podrobni učni načrt za temelje socialistične morale za 7. in 8. razred (pri izdelavi bi morali sodelovati tudi učitelji nižjih razredov), ki vsebuje sistem moralnih predstav in pojmov in ki gradi na vsebini in nivoju prejšnjega razreda, je izhodišče za uspešno delo na tem področju.

Pri tem delu je namenjena pomembna naloga tudi vsem institucijam, ki se neposredno ukvarjajo s problematiko pouka socialistične morale, in sicer v obliki dajanja strokovne pomoči učiteljem, s pripravo priročnikov za učitelje in učence in z izdelavo metodike za moralni pouk.

Možnosti za pouk etike na gimnazijah

Poleg šol za vzgojo učiteljskega kadra (te je sicer že zajel proces odmiranja) so gimnazije edine šole druge stopnje pri nas, kjer dobivajo učenci v okviru predmetov, ki največ prispevajo k oblikovanju svetovnega nazora, izrazitejšo moralno orientacijo. Etika ni samostojen predmet na naših srednjih šolah, izjemen položaj imajo le učiteljišča, ki v okviru samostojnega predmeta etike v IV. letniku posredujejo etično znanje v taki meri, da bo bodoči učitelj sposoben poučevati temelje socialistične morale v osnovni šoli. Pri sedanji obremenitvi učencev v gimnaziji z novimi predmeti in dejavnostmi, ki jih gimnazija prej ni poznala (tehnična vzgoja, sociologija, praktična znanja, laboratorij-

ske vaje, proizvodno delo), ni mogoče zagovarjati stališča, da naj bo etika samostojen predmet s posebnimi urami na gimnaziji. Zaradi položaja, ki ne dopušča dodatne obremenitve in dodajanja ur, je možno zadostiti zahtevam po moralnem oblikovanju mladine v šoli le s smotrno razvrstitvijo družboslovnih predmetov, v okviru katerih so možnosti za spoznanje bistvenih etičnih pojmov, norm in stališč socialistične morale. V učnem načrtu predmeta temelji filozofije najdemo poglavja, ki imajo izrazito etično vsebino, na primer: Humanizem marksistične filozofske misli, Etični problemi graditve socializma, Moralni profil socialističnega človeka. Nekatere teme v učnem načrtu sociologije prav tako omogočajo ali celo zahtevajo etično osvetlitev oziroma interpretacijo, na primer: Morala v razredni družbi, Komunistična morala itd.

Učenci so med gimnazijskim šolanjem (od 14.—18. leta) izredno dovzetni za moralna, družbena in politična vprašanja. Konfrontacije disparatnih stališč odločilno prispevajo k oblikovanju svetovnega nazora, ki je prav v gimnazijskih letih v odločilni razvojni fazi. Učna snov v gimnaziji je pripravna, da ob spoznavanju idealističnih in materialističnih stališč sprejmejo materialistično razlago o nastanku sveta, življenja, medsebojnih odnosov v človeški družbi itd. To je čas, ko z zanimanjem spremljajo razna teoretična vprašanja (npr. s področja atomistike, astronomije) in ko jih vznemirjajo vprašanja o cilju in smislu človeškega življenja.

Med gimnazijskim šolanjem opredelijo učenci tudi svoj odnos do religije. Vplivi te opredelitve so pomembni za celotno moralno orientiranost učencev in so v tesni zvezi s celotnim sistemom usvojenih moralnih vrednot.

Iz ankete, ki jo je Zavod SRS za napredek šolstva poslal leta 1965 na nekatere gimnazije (anketa je bila anonimna in je imela namen ugotoviti nekatera spoznanja in moralne sodbe učencev v zadnjih razredih gimnazije), je razvidno, da anketirani učenci imajo že opredeljeno stališče do religije.

Odnos anketiranih učencev do religije je možno razvrstiti v tri skupine:

- absolutno odklanjajo religijo,
- religijo odklanjajo, toda dopuščajo za druge ljudi,
- o potrebi religije so prepričani.

Značilno za zastopnike prve skupine je, da izhajajo iz mestnega okolja, da imajo na voljo več kulturnih dobrin (navajajo, da berejo časopise, revije, knjige; obiskujejo gledališče, kino predstave, koncerte). Njihov odnos do religije

je jasno načrtan in se zrcali v netolerantnosti do religije. Za ilustracijo njihovih stališč naj govorijo v anketi zapi-
sani odgovori:

»Zaradi nje (religije) žive milijoni v zmoti.«

»Religija uči hinavstvo in svetohlinstvo.«

»Dobri ljudje ne potrebujejo vere.«

»Religija je za izobraženca nepotrebna.«

»Religiozna morala je včasih pomenila odrešitev, toda sedaj jo mora zamenjati socialistična morala, ki jo lahko dosežemo le z graditvijo socializma, demokracije in samoupravljanja.«

»Današnji svet ne potrebuje religije.«

Navedene izjave učencev so zelo pogoste v skupini anketirancev in so nedvomno v večini, kar upravičeno zbuja domnevo, da si večina učencev ustvari med gimnazijskim šolanjem odklonilen odnos do religije. Če razvojno obravnavamo problem odnosa do religije, moramo vsekakor upoštevati dejstvo, da so bili učenci v osnovni šoli in morda še v nižjih razredih gimnazije bolj in v večjem številu dostopni vplivom religije.

Učenci zadnjih razredov gimnazije se ne zadovoljijo več z omejenim obzorjem, ki ga narekujejo verske dogme, temveč želijo dobiti racionalno razlago za vsa dogajanja v naravi in družbi. Na podlagi znanstveno spoznanih resnic, ki si jih pridobe pri fiziki, kemiji, biologiji in drugih, sprejmejo zavestno ali nekateri celo podzavestno materialistično stališče, kar privede do odklonilnega odnosa do religije.

V drugo skupino sem razvrstila učence, ki s svojimi odgovori odklanjajo religijo, dopuščajo pa jo za druge ljudi, predvsem za osamljene, starejše in neuke ljudi. Na primer:

»Religija je za starejše ljudi, tisti pa, ki hočejo nekaj v znanosti doseči, se ne morejo predajati religioznim čustvom.«

»Mislim, da je potrebna le slabičem (religija), ki ne znajo sami premagati okolja in smrti.«

»Je ni treba za inteligenco, potrebna je za preproste, osamljene ljudi.«

»Za izobraženca je nepotrebna.«

»Religije ne obsojam, samo ne morem razumeti ljudi, ki kljub izsledkom znanosti še lahko resnično verujejo.«

»Religija je nekaterim potrebna. Name cerkev nima nobenega vpliva.«

»Mogoče je nekaterim potrebna, ne obsojam je, vendar se mi zdi osebno velika zabloda in neumnost, posebno v današnjem svetu.«

Učenci, ki spadajo v tretjo skupino anketirancev, so maloštevilni, izhajajo večinoma iz zaostalega vaškega okolja, ki je vsiljevalo trajno versko vzgojo. Za ilustracijo njihovega odnosa do religije so najprimernejši lastni zapisi:

»Religija ne ovira življenja v modernem svetu, je le pozitiven pojav.«

»Edino religija vpliva pozitivno na moralno življenje, brez nje je vse brez vsakega cilja.«

»Ima več dobrih strani kot slabih.«

Tretja skupina ni homogena, mnogi v njej odgovarjajo na druga vprašanja ankete tako, da ni v skladu z njihovim idealističnim odnosom do religije. Gotovo je na mnoge iz te skupine vplivala šola oziroma nekateri predmeti, da navajajo poleg zelo priljubljenega Einsteina še Marxa, Engelsa in Lenina kot odgovor na vprašanje, katere osebnosti so po njihovem mnenju največ prispevale k razvoju človeštva.

Navajanje nekaterih rezultatov ankete kakor tudi razmišljanje o odnosu srednješolcev do religije ima namen ugotoviti, da so na gimnazijah relativno dobre možnosti za spoznanje vrednot socialistične morale. Stopnja realizacije te potencialne možnosti je odvisna od načrtnega dela, kvalitetnega posredovanja etičnih problemov predvsem v okviru predmeta temelji filozofije. Predmetnik reformirane gimnazije, ki določa tri ure tedensko za pouk filozofije, formalno dopušča resnejši študij k poglavjem etike, kar so nekateri učitelji filozofije — *ex privata diligentia* — ponekod že sedaj opravljali. K temu delu jih je napotilo veliko zanimanje učencev za etična vprašanja.

Kljub možnosti za poglobljanje v etična vprašanja bi bila potrebna večja in bolj sistematična skrb za moralni profil srednješolske mladine. Tej težnji so ugodile socialistične dežele, ki so tudi na srednjih šolah uvedle načrtni moralni pouk. Kot primer navajam LR Madžarsko, kjer v vseh razredih gimnazije sistematično izvajajo moralni pouk pod vodstvom razrednika enkrat na teden po eno uro na način, ki učenca ne obremenjuje. Zaradi razrednikove vodilne vloge pri teh urah imenujejo ure moralnega pouka razredniške ure. Pod preprostim nazivom »razredniška ura« se skriva bogata vsebina, ki jo s pomočjo preštudiranih (pedagoško in psihološko) metodičnih prijemov, v nevsiljivi obliki posredujejo učencem. Vsebina razredniških ur oblikuje moralno zavest in svetovni nazor učencev pa tudi razvija usposobljenost in voljo za praktično apliciranje socialističnih moralnih norm.

Šele s primerjavo položaja in vrednotenja moralnega pouka v drugih socialističnih deželah in pri nas začutimo, kako malo smo storili na tem področju. Medtem ko so se drugod z veliko energijo usmerili k vsebinskim in metodičnim vprašanjem moralnega pouka, smo pri nas še vedno v fazi utemeljevanja potrebe moralnega pouka.

V povojnih letih so bila sicer obdobja, ki so skušala intenzivneje reševati vprašanje moralnega pouka na osnovnih in tudi na srednjih šolah, vendar so bile vse akcije začasne, manjkalo je kontinuiranega, sistematičnega in potrpežljivega dela na tem področju. Značilna za ta intenzivna, dejavna obdobja je bilo predvsem kritična osvetlitev problematike moralnega pouka in moralnega vzgajanja. Kritika je ostala brez akcije, je le ugotavljala, razbremenjevala in olajševala. (*Dixi et salvavi animam meam* — je bil vsebinski rezultat izrečenih kritik.)

Uspešno reševati problematiko moralnega pouka je možno le s skupno akcijo vseh subjektivnih sil, ki na tem področju delajo, in z utrditvijo enotnega stališča, da je osnovna šola (ki je za mnoge še vedno edina šola v življenju) dolžna dajati tudi moralni pouk, in da je na vseh šolah, kjer se nadalje šola mladina, najdemo mesto v delovnih programih tudi za moralno oblikovanje človeka. Le vsestransko oblikovan človek bo sposoben in pripravljen ureničevati naša progresivna stremjenja.

RENATA MEJAK

Staro v novem

Razmišljanja o mladih kot specifični populaciji in o njihovem početju so vedno aktualna, v vseh dobah in pri vseh narodih, predvsem zato, ker sta od vraščanja mladih v družbo odvisna napredek in prihodnost vsakega naroda kakor tudi vsega sveta. Tudi v našem sistemu družbene ureditve imajo organizacije, ki se ukvarjajo predvsem z mladino, poseben položaj, ki pa je mnogokrat odvisen od subjektivnega gledanja. Na eni strani jih precenjujemo, na drugi pa podcenjujemo. Brez dvoma pa zaslužijo te organizacije posebno pozornost zaradi nekaterih posebnosti, ki so izredno pomembne za vzgojo mlade generacije.

O početju mladih, njihovih problemih itd. je bilo v zadnjem času razmeroma mnogo napisanega tudi v naši reviji,

vendar smo o družbenih organizacijah, ki imajo večino mlajših članov, razpravljali malo manj.

Za ilustracijo nekaj statističnih podatkov:

V Jugoslaviji imamo okoli 6 in pol milijonov mladine, stare 7—25 let, mladinske družbene organizacije pa vključujejo okoli 5 milijonov članov. Razmeroma velika številka pa nam pove bore malo in še celo zamegljuje pravo sliko. V vsaki od teh organizacij je namreč tudi nekaj starejših članov, večina mladih, posebno v šolah, je včlanjenih hkrati v najmanj dveh organizacijah, veliko članov ni aktivnih, osnovne enote pa navadno poročajo o več članih, kot jih v resnici je, ker imajo od tega nekatere ugodnosti (večje dotacije, večji ugled itd.). Tako lahko domnevamo, da je v teh organizacijah aktivnih okoli dva in pol milijona mladincev in mladink, kar je le približno 50—40% vseh mladih.

Zanimiv je tudi podatek o tako imenovanih »specializiranih« organizacijah, ki jih navadno prištevamo med turistične: v Planinski zvezi (mladinska sekcija), Počitniški zvezi in Zvezi tabornikov je okoli 400 tisoč članov, kar je nekaj več kot 6% mladine, vendar moramo tudi tu upoštevati nekatere že zgoraj naštetе ugotovitve. Pri vsem tem pa lahko še ugotovimo, da število članov v mnogih organizacijah stagnira ali pa se celo očitno zmanjšuje.

Menim, da imamo vse premalo najrazličnejših analiz, iz katerih bi bili razvidni vzroki za tako stanje, pa tudi ta prispevek k tej problematiki ni tako izčrpen, da bi nekatere med njimi lahko temeljiteje obdelali. Zato bi rad opozoril predvsem na notranje odnose v strukturi teh organizacij, ki so mnogokrat vzrok za stagnacijo predvsem osnovnih enot.

Oblike vodenja

Organizacije imajo svojo zamisel o ureditvi, ki bolj ali manj ustreza njihovemu delu. V to se sedaj ne bi želel poglobljati, temveč bom podrobneje obravnaval le različne oblike vodstev. Organizacije bi se bile morale razvijati vzporedno z razvojem celotne družbe (čeprav pogosto vidno zaostajajo), se ji prilagajati in z njo napredovati in rasti. Spričo hitrega celotnega razvoja naše družbe pa je ostalo mnogo oblik, ki imajo svoje korenine v preteklosti. Te oblike moramo upoštevati kot logično posledico dialektičnega razvoja, seveda pa se moramo proti njim boriti in jih odpravljati.

Razumljivo je, da mnoge oblike niso čiste in na prvi pogled vidne, temveč se med seboj prepletajo in razraščajo, odvisno od pogojev, ki jim to omogočajo.

Najbolj značilna je nekakšna *vojaška oblika* vodenja, pri kateri so funkcije razdeljene natanko po strukturi piramidi organizacije. Vsak višji funkcionar odloča o stvareh, za katere je odgovoren, pri odločitvah pa je vedno odvisen od tistega, ki je nad njim. Oblika se je obdržala še v mnogih nižjih enotah, izvira pa iz preteklosti. Zgled zanjo so številne sorodne organizacije na Vzhodu in Zahodu.

Mnogokrat ima največ vpliva *posameznik, ki opravlja najpomembnejšo funkcijo*, saj odloča tako o najvažnejših kot o najneznatnejših rečeh. Podoben je tudi drug primer: Priznati moramo, da sta vpliv in vloga kake družbene organizacije mnogokrat odvisna od subjektivnega mnenja tega ali onega kroga ljudi, največkrat najrazličnejših funkcionarjev, pa najsi bo to na zvezni, republiški ali občinski ravni. Zato ni skrivnost, da si želi vsaka organizacija ali posamezna organizacijska enota pridobiti človeka, ki bi ji pri tem pomagal. Skušajo ga pridobiti kot funkcionarja v organizaciji (navadno le na papirju), ali pa postane nekakšna »siva eminenca«, ki je z organizacijo povezana na podlagi simpatij ali zaradi drugih vzrokov. Ker je od njega odvisna (največkrat) višina dotacije, moralna in materialna pomoč, uveljavitev ipd., si pridobi prevladujoč položaj, ki se ga včasih niti ne zaveda. Njegov predlog je za organizacijo sklep, ki ga je treba uresničiti, njegova mnenja postanejo mnenja vodstva. Pri vsaki važnejši odločitvi ima zadnjo besedo.

Verjetno je najbolj razširjena oblika vodenja *skupina starejših*, ki tudi na zunaj zastopajo organizacije mladih, še posebej na raznih skupščinah ter pred zveznimi in republiški vodstvi. Tako je bilo lani npr. od 200 vodilnih funkcionarjev na republiških zvezah Ljudske tehnike le pet mladincev, na skupščini Zveze tabornikov Jugoslavije pa je bilo med delegati le nekaj mlajših ljudi; podobnih primerov bi lahko našteali še več. Razumljivo je in popolnoma pravilno, da je v vodstvih organizacij nekaj starejših tovarišev, ki lahko s predlogi na podlagi svoje dolgoletne prakse veliko koristijo. Toda le prepogosto se med dolgoletnimi funkcionarji spletajo familiarni odnosi, njihova vsakoletna izvolitev postane nujnost, ob tem pa se nujno tudi zapro v svoj vodstveni krog. Oddaljujejo se od resničnih problemov, na drugi strani pa razpravljajo o težavah, ki jih navadno niti ni, njihova praktična aktivnost pa je mnogokrat le navidezna. Oddaljujejo se od mladih in od resničnega življenja, živijo od spominov in mlade obravnavajo le kot skupino zaletavih mladcev, ki bi radi na mah in z veliko žlico zajeli vse znanje in prakso. Namesto da bi mladino usmerjali v družbo, katere del so,

čepprav zaradi svojevrstnega pogleda na svet še niso povsem združeni z njo, postavljajo pred njih nekakšen zid. In če sta polet in vnema mladih nenehno ovirana, se tak sistem začne spreminjati v nekakšno obliko za odvajanje »odvečne« energije. To zbuja v mladini vedno močnejše nezaupanje do starejše generacije. Poleg tega pa so te organizacije navadno v zagati zaradi mnogih problemov, ki jih skušajo reševati v zaprtih krogih, namesto javno.

Posebno pozornost pa zasluži še sistem *vodstva skupin*. Ta sistem se oblikuje predvsem tam, kjer dlje ni nobenih — vsaj večjih — kadrovskih sprememb. V daljšem obdobju se nujno polagoma izkristalizirajo sorodna in tem nasprotna stališča. Sčasoma nastanejo dve ali tri skupine. Med njimi se začne trenja in vsaka teh skupin si prizadeva, da bi prevladalo njeno mnenje. Metodološki nasprotniki se zavestno ali nezavedno oddaljujejo in med njimi je prepad vedno večji. Pri tem so še zlasti v težavnem položaju na novo izvoljeni funkcionarji ali pa tisti, ki se ne morejo ali nočejo povsem opredeliti za to ali ono skupino. Razumljivo je, da se vsaka trudi za njihov »glas«. Če ti ljudje dlje omahujejo, jih skupine navadno poskušajo omalovaževati ali pa se pod pritiskom tudi sami umaknejo. Še težavneje pa je takrat, ko pride med skupinami do osebnih obračunavanj. V takem primeru je edina možna rešitev povsem novo vodstvo, vprašanje pa je, če se tistim, ki so za tako rešitev zavzeti, tudi posreči uveljaviti svojo moč. Nastajanje skupin pa moremo velikokrat enačiti z nasprotji med mlajšimi in starejšimi, pravzaprav med tistimi, ki žele nove oblike in nove poti, ter med tistimi, ki sta jim le izkustvo in praksa pogoj za pravilno pot.

Razumljivo je, da navajam te primere *hipotetično*, vendar njihovega resničnega obstoja verjetno ne moremo zanikati. Vse to pa navadno povzroča veliko fluktuacijo članstva, onemogoča samoiniciativnost pri delu, nujen napredek ter prilagajanje tempu časa. Z razpadom vodstvenega organa ali pa z odstopom (najsij gre za posameznika ali skupino) pa mnogokrat nastanejo nerešljivi problemi, in sicer kot posledica trhle strukture.

Praviloma bi moral vsak zdrav organizem, kakor tudi v naših primerih mladinski kolektivi, po daljšem obdobju delovanja iz sebe *izločiti in sestaviti svojo vodstveno jedro*, ki se oblikuje skladno s hotenji večine in je z njo trdno povezano. Prav tako logično bi bilo, da se starejše jedro, ki postaja v svojih pojmovanjih sklerotično in caplja za dejanskim razvojem, odcepi od tega organizma oziroma ga le-ta sam izloči. Če pa do tega ne pride, ne glede na vzroke, ki ovirajo razvoj,

prihajajo na površje vedno večje neskladnosti, katerih posledice so dolgoročnejšega značaja. Rešitev je le v energičnih ukrepih, ker bi v primeru stihijskega reševanja tega problema sama organizacija utrpela nepopravljivo škodo, ki bi botrovala nekajletni stagnaciji pri delu.

Vodstva in organizacije

Na oblike vodenja organizacij ne smemo gledati le skozi temna ali svetla očala. Res je, da imajo mnoge negativnosti, ki se nam takoj kažejo v temni luči, na drugi strani pa spet nekatere pozitivne elemente, kajti sicer se te oblike sploh ne bi bile mogle ohraniti. Zdi se mi, da so razumljive značilnosti, ki se kažejo ob razvoju organizacij, nujni priveski poti k višji organizacijski strukturi družbenih organizacij. Vprašanje pa je, kolikšen vpliv imajo te oblike.

Hkrati s tem, ko razpravljamo o vodstvih mladinskih organizacij, pa se moramo zavedati, da imajo le-ta glede na posebnost samih organizacij tudi povsem specifične (konkretne in odgovorne) dolžnosti in naloge. Prav zato vodstva mnogokrat upravičeno ali neupravičeno niso odobravalna *uvajanja samoupravnih odnosov* v mladinske organizacije oziroma so ob tem izražala skepticizem. Prišlo jim je v kri, da so iskali oporo in zgled za svoje delo le »nad seboj«, zato se v kratkem času niso mogli preusmeriti na novo obliko, da bi našli ideje za svoje delo pri članih organizacije. Vzroke pa moramo največkrat iskati v napačnem razumevanju pojma samega.

Mladost večine članov (manj kot 18 ali 20 let) prinaša mnoga, do sedaj še nerazčiščena vprašanja. Ali naj prepustimo odločanje in s tem odgovornost vsem članom organizacije, kar pogostokrat povzročata stihijo ali anarhijo, ali pa naj zaupamo starejšim članom oziroma posameznikom? Jasno je, da smo se med obema skrajnostma odločili navadno za *drugo*. Članom smo navrgli nekaj gesel o samoupravnih pravicah in dolžnostih, hkrati pa smo javnosti razglasili, da so družbene mladinske organizacije šola za bodoče samoupravljalce.

Mislim, da bi bili lahko našli rešitev prav v tej »razglašeni« *paroli*, ko bi bili temeljiteje razmislili o besedici — *šola*. Organizacije bi bile šola v tem pomenu takrat, ko bi bili člani, glede na njihovo starost in odgovornost, uvajali v samoupravljanje ob njihovem razvoju v organizaciji, jih vzgajali v duhu odgovornosti, podrejanju kolektivu ipd., ter jim tako omogočili večjo in hitrejšo združitev z družbo v vseh pogledih. Važna je vsebina, obliko pa moramo seveda prilagoditi strukturi članstva.

V dosedanjih oblikah upravljanja smo mnogokrat imeli primere, da so člani hodili le za nekimi diktiranimi smernicami, ki so jim dajala stalno smer. Tako tudi po več letih nihče ni imel koristi od njihovega »angažiranja«; ne posamezniki, še manj pa družba. Zato smo mnogokrat ugotavljali, da je smisel teh organizacij le v neki organizirani rekreaciji ali zabavi ter zapravljanju prostega časa, ne pa v vzgoji mladega človeka. Priznati moramo, da smo za sedaj v družbenih organizacijah še dokaj daleč od resničnih samoupravnih odnosov, vsaj na splošno. Prav zato moramo vedeti, da imamo mnoge probleme, ki so jih, morda v nekoliko drugačni obliki, v delovnih kolektivih že razrešili, tu pa še velikokrat povzročajo težave (vodstvena struktura, stalne smernice za delo, odvisnost od dodeljenih sredstev itd.).

V mnogih organizacijah ali organizacijskih enotah so *aktiona le vodstva*, kar je značilno tudi za mnoge primere v Zvezi mladine, ki bi morala imeti nekakšno vlogo pokrovitelja v dobrem pomenu besede nad temi organizacijami. Takim funkcionarjem je čedalje manj mar to, kar resnično zanima mladino. Postajajo privilegiranci, ki odgovornost čutijo samo navzgor ne pa navzdol, ali pa si to vsaj prizadevajo postati. Želijo, da bi njihovo delo imelo čim boljši odmev v javnosti, ob tem pa zanemarjajo notranje težave organizacij. Vodstveno delo opravljajo povsem birokratsko, zaradi nekaterih privilegijev (plače, razne ugodnosti, popusti, nagrade za delo itn.) se drže ustaljenih poti, da ne bi izgubili svoje veljave, nasprotujejo poskusom uveljaviti naprednejše in boljše odnose, boje se kritike in jo z najrazličnejšimi ukrepi zatirajo, notranje težave pa sramežljivo skrivajo pred javnostjo. Prav zato imamo neštevilne skupščine in občne zборе, kjer je vse početje v organizacijah prikazano le v lepi luči, le težko pa zasledimo primere javnega reševanja težav in nasprotij. Člani navadno ne vedo za delo in težave, ki jih rešujejo njihovi voljeni organi, kakor tudi ne za mnoge pomembnejše sklepe in odločitve, še manj pa jim odkrijejo trenja ali slabe notranje odnose v vodstvenih organih. Take primere navadno zaradi »negativnega« vpliva na javnost zamolče ali pa jih skrijejo za primerne kulise, ki resnico precej zameglijo. Razumljivo je, da se v podobnih odnosih tudi ne moreta uveljaviti *kritika in kritičen duh*. Kritizira se sicer lahko marsikaj, toda na vodstvo ne sme pasti niti senca, če pa se to kdaj zgodi, se navadno ves vodstveni aparat zažene v boj proti napadalcu, obrambno in prepričevalno taktiko pa spremeni v napadalno. O posledicah mi verjetno ni treba govoriti.

Prav ob tem bi morali omeniti tudi *pedagoški kader*, ki ima zaradi številnih dijakov, včlanjenih v organizacijah, kakor tudi zaradi dejavnosti velik vpliv in pomen. Nikakor nisem proti funkcionarjem iz vrst učiteljev in profesorjev. Prav nasprotno, saj so prav ti zaradi svoje poklicne dejavnosti mnogokrat gonilna sila organizacij. Opozoril pa bi rad le na nekatere elemente šolskega odnosa učitelj—dijak v teh organizacijah. Ta odnos se kaže tako v upravljanju in odločanju, še bolj pa pri kaznovanju in sankcijah. Prosvetni delavci mnogokrat pozabljajo, da je početje dijakov pri delu zunaj šole pod vplivom povsem drugačno od šolskih odnosov in se mnogi prav zaradi tega odločajo za vstop v te organizacije, da jih šolska disciplina odvrača od dela, ker imajo občutek, da so vezani na šolo. Ugledu organizacije so škodile tudi mnoge kazni, ko so kaznovali dijake v šoli za njihove manjše prestopke v organizaciji.

Vzporedno z razvojem organizacij je bilo v novejšem času spet čedalje več *profesionalnega kadra*. Glede na množičnost, nove naloge in potrebe organizacije je to razumljivo, vendar še vedno velja, da je prav amaterizem osnova dela družbenih organizacij. Težave, ki nastajajo v zadnjem času pri delu čistih amaterjev, botrujejo naraščanju profesionalnih delavcev, tako pa nastaja novo neskladje. Ne samo, da postaja s tem materialni položaj organizacij vedno bolj neugoden (čeprav ravno število profesionalnih delavcev močno vpliva na višino dotacij), temveč postajajo profesionalci zaradi odnosov do amaterjev vedno večji problem. Na eni strani imajo zaradi svoje službene usmeritve največji pregled nad delom v organizaciji, na drugi strani pa prav s tem pridobivajo največjo veljavo pri odločanju in vodenju. Z nenehnim absolutnim zniževanjem višine dotacij in s stalnimi višjimi dohodki profesionalnih funkcionarjev se večja odstotek njihovih osebnih dohodkov glede na celotna razpoložljiva sredstva, seveda na račun drugih dejavnosti. Kljub vsemu pa nima smisla zmanjševati števila profesionalcev, čeprav bi za kaj takega bile realne možnosti, ker bi si tako verjetno tudi zmanjšali dotacijo, in položaj se ne bi nič izboljšal.

Ob tem pa še ugotavljamo, da amaterski funkcionarji dobivajo za svoje delo čedalje več nagrad in da imajo najrazličnejše ugodnosti, da mnogi *postajajo v bistvu polprofesionalci*, saj jim pomeni delo v organizaciji honorarno zaposlitev. Razumljivo je, da zaradi »ljubezni«
do organizacije večjih izdatkov ne moremo naprtiti posameznikom, toda komercializiranost, proti kateri se venomer borimo, se bohota tudi v amaterskem delu. To, da ena organizacija nagrajuje svoje funkci-

onarje, druga pa ne, in to, da so nekateri funkcionarji pol-profesionalci in da dobivajo vsaj občasne nagrade, drugi pa za enakovredno delo ničesar, nujno vpliva tudi na odnose. Zdaj si lahko tudi razlagamo občasno fluktuacijo sposobnejših kadrov iz ene organizacije v drugo, saj imajo tam večje ugodnosti ali pa materialno podporo.

Značilno je tudi, da mlajši neradi sprejemajo *odgovornejše funkcije v organizaciji*. Ta pojav pa lahko le deloma opravičujemo z vzroki, ki smo jih ugotovili do sedaj. Predvsem gre tu za odgovornosti do dela. Vsaka pomembnejša funkcija je povezana z materialno in moralno odgovornostjo, medtem ko člani, vsaj navadno, nimajo nobenih večjih obveznosti. Gre za razločevanje *med osebnimi in splošnimi koristmi*. Pri mlajših je to razločevanje povsem specifično, odvisno od mnogih vzrokov in vplivov, pa tudi od njihovega posebnega ali morda tudi preveč idealnega gledanja na okolje. Poleg tega je *nedelavnost* določenega dela mladine morda tudi posledica spopada med čustvi ali ideali in resničnostjo. Razumljivo je, da ne moremo zadovoljiti vseh idealnih želja mladine, lahko pa to mladino predvsem pravilno uvajamo v realnost, in tako spreminjamo dialektično nujno preobrazbo njihovega gledanja na svet. Prav v tem pa te organizacije niso napredovale, čeprav imajo vse možnosti.

Vsi ti problemi resnično niso novi in neznani, seveda pa jih tudi nisem mogel vseh prikazati. Rešiti jih bomo morali čimprej, če hočemo, da bo pomen teh organizacij takšen, kot ga zahtevamo. Poleg njih bomo morali urediti še marsikaj: probleme v zvezi s kvalitetskimi kadri, odnose med družbenimi mladinskimi organizacijami in šolo in med sorodnimi organizacijami, dati bo treba večje družbeno priznanje organizacijam in posameznikom za njihovo delo, kar je mnogokrat važnejše od materialne stimulacije. Posebno pozorno pa bo treba obravnavati tudi materialni položaj mladinskih organizacij, ki so z ukinitvijo mnogih regresov, popustov in raznih skladov kakor tudi zaradi manjših dotacij zašle v težave, ki zavirajo njihovo delo in onemogočajo hitrejši razvoj, ki naj bi šel vzporedno z razvojem naše celotne družbe.

Te odnose in težave bo treba vsaj delno urediti, sicer si ne moremo zamisliti večje vloge mladinskih organizacij v družbi in pri vzgoji mladih, kakor tudi ne večje množičnosti, kaj šele, da bi vse to zahtevali. Za sedaj pa se lahko celo ob dejstvu, da več kot 99% mladih, ki so prišli navzkriž z zakonom, ni delavnih v nobeni mladinski družbeni organizaciji, le zamislimo in nič več.

JANEZ KOROŠEC

Vloga družbene akumulacije

Decentralizacija akumulacije in prenos na podjetja ne zahtevajo le politične potrebe v zvezi z razvojem socialistične demokracije in samoupravljanja, ampak tudi kritika gospodarskega sistema. Ob prehodu iz planskega gospodarstva na usmerjeno tržno blagovno proizvodnjo se je namreč izkazalo, da je ta sistem pomanjkljiv in neracionalen. Centralno zbrana akumulacija je včasih omogočala delitev po subjektivnih kriterijih. Investicije smo financirali ne glede na proizvodne možnosti, strukturalne prednosti in brez ustreznih mednarodnih meril o rentabilnosti. Namen je bil zadovoljevati materialne potrebe naše družbe. Tovrstni programi so redno presejali naše možnosti.

Med mnogimi slabostmi, ki jih je tak sistem pokazal, je ena izmed pomembnejših ta, da smo gradili industrijske objekte brez domače surovinske osnove, in to na področjih, kjer nismo imeli ustreznih kadrov, komunikacijskih sredstev in energije. Naposled pa za ta vlaganja ni bil nihče odgovoren, nihče ni prevzel nase moralnih in materialnih posledic, ki so zvezane z vsakim podjetniškim tveganjem. Precej časa smo potrebovali, da smo ugotovili posledice takšnega odločanja. Prepozno smo te objekte označili kot politične tovarne. Izraz je postal soznačnica za družbeno negospodarne in neracionalne naložbe. Te investicije praviloma niso dale pričakovanih rezultatov in nam niso vračale anuitet in obresti. Vsaka drugačna presoja družbene upravičenosti takih objektov pa je negospodarska. Ob tej priložnosti je morda le treba zapisati, da je bil vložen kapital za na novo nastala podjetja precej drag, ker so bili pogoji sorazmerno težki. Roki za odplačilo anuitet so bili kratki, obresti pa visoke. Poleg tega moramo upoštevati, da so v našem sistemu podjetja obremenjena z odplačilom in še z obrestmi iz poslovnega sklada, kar pomeni, da je treba, čeprav v daljšem roku, naloženi kapital dvakratno plačati.

Tudi takrat, ko si je ideja o prenosu sredstev za razširjeno reprodukcijo na gospodarske organizacije komaj uti-

rala pot in jo je bilo treba na vso moč podpirati, smo se zavedali, da ne rešuje v celoti financiranja splošno pomembnih, dolgoročnih gospodarskih naložb. Pritrditi je treba mnenju, da so strukturalna neskladja našega gospodarstva velika, da nimamo trga za kapital s prosto obrestno mero in da nimamo klasičnega merila profitne stopnje, ki nam bi kazala, katere so najracionalnejše dolgoročne poslovne odločitve. Poleg naložb v gospodarstvo pa je za zadovoljevanje potreb organizirane družbe potrebna učinkovita materialna intervencija na področjih splošne porabe in pri klasičnih javnih delih, ki jih v vsaki urbanizirani družbi financirajo iz skupnih, gospodarstvu odtegnjenih sredstev. Nerešeno je, kako vzpostaviti trg investicijskih sredstev, to je uvesti enotnejši investicijski kriterij. Ta trg naj bi nam omogočil izvesti tiste investicijske projekte, ki so družbeno najrentabilnejši, ker najbolj povečajo družbeno produktivnost. Izvedbo tistih investicijskih načrtov, ki niso niti malo družbeno rentabilni, pa bi relativno prosti trg investicijskih sredstev moral preprečiti.

Pereče vprašanje našega ekonomskega sistema je to, da nimamo meril, s katerimi bi ocenjevali, katere naložbe so družbeno rentabilne, da nimamo ustreznega bančno kreditnega mehanizma za prosto prelivanje investicijskih sredstev in da so ta sredstva razdrobljena.

Z davščinami zbrana akumulacija je nadomeščala trg investicijskih sredstev in vnašala elemente gibljivosti in prelivanja. Pomanjkljivost sistema teritorialnega zbiranja akumulacije ni v koncentraciji sredstev, ampak v možnosti za subjektivno odločanje in negospodarnem razdeljevanju. Kljub temu smo ocenili, da bo podjetniška prodornost in prizadevnost, ki ju spodbuja dohodek, lahko učinkovito zamenjala centralistično administrativno usmerjanje vse akumulacije.

Danes je prelivanje in gibanje investicijskih sredstev oteženo. Naj navedemo samo nekaj razlogov:

Ne moremo zanikati nasprotja med interesom za formiranje družbene akumulacije izven podjetja in interesom za dohodek, v katerem je poudarjen del za osebne dohodke. Protislovje med podjetniško akumulacijo kolektiva in dohodkom dokaj uspešno rešujejo delovne organizacije, ki jim praviloma uspeva uzakoniti take odnose v delitvi, da je zagamčen srednjeročni razvoj obstoječih kapacitet. Reagiranje na dolgoročne, oddaljene programe pa je bolj negotovo. Vzroki za to niso subjektivne narave in tu ne gre za premagovanje egoizma in za oblikovanje kriterijev dobrega go-

spodarja. Nismo zagotovili temeljnih možnosti za prelivanje investicijskih sredstev kot proizvoda kolektivno podjetniškega sistema. Kolektivni podjetnik ne more dovoliti, da bo izgubil vse pravice do dela dobička, ki bo nastal s prenosom sredstev. To je med drugim tudi temeljni razlog, zakaj se ne razmahne integracija in kooperacija in zakaj se servisi in pomožni obrati združenih proizvajalcev ne formirajo tako, kot bi se morali. Mislim, da nam močno škoduje, ker glorificiramo delitev dohodka in vulgariziramo samoupravljanje; vse to smo razvrednotili na golo delitev.

V zadnjem času se nam inozemski podjetniki ponujajo, da bi vložili kapital v nekatere objekte, ki obetajo takojšnjo in veliko rentabilnost. Ne bo prav, če domačih investitorjev ne bomo izenačili z njimi in jim omogočili investiranja v perspektivne objekte. Za to bodo nosili ves podjetniški riziko, vendar pa jim bo zagotovljena tudi tolikšna poslovna varnost, ki je na mednarodnem trgu kapitala običajna in ki jo bo zahteval inozemski investitor.

Inflacijski pojavi meglijo dolgoročne poslovne odločitve. Tudi neracionalne naložbe doživljajo svojo kratkoročno gospodarsko afirmacijo in upravičenost, pa tudi narobe. Od trdnosti, ki jo bomo dosegli v gospodarstvu, je odvisna moralna in materialna reforma našega gospodarskega življenja. Dvomim o tem, da bodo leta 1970 znašali povprečni osebni dohodki zaposlenega 100.000 starih dinarjev, kot piše v osnutku plana o srednjeročnem razvoju Jugoslavije. Dvomim, vendar ne zato, ker je taka povprečna cena delovne sile na zaposlenega pri družbeno posredno ali neposredno produktivnem delu pretirana ali nedosežna, temveč zato, ker se skoraj ne prizadevamo, da bi omejili družbeno neproduktivno delo in investicije ter uskladili splošno porabo z našimi možnostmi in potrebami.

Neuskladene cene, ki so še vedno v veliki večini subjektivno določene, meglijo vse rezultate poslovanja. Zato ni mogoče oceniti, kakšna bo družbena produktivnost naložb. Dokler cene ne bodo izražale realnih produkcijskih stroškov, bodo vse investicijske odločitve dvomljive. V zvezi z njimi in podobno deluje enak menjalni tečaj, ki naj omogoči izvoz izdelkov z najnižjimi stroški in uvoz tistih, ki jih doma proizvajamo s previsokimi stroški. Očitno, da decentralizirani proizvajalci ne čutijo enako in pravočasno dolgoročnih potreb gospodarskega razvoja. To se kaže na področju energetike, prometa in gospodarske infrastrukture nasploh. Mislim, da se na teh področjih družba ne more odpovedati določenim vplivom, predvsem zato, ker niso razvite

oblike gospodarskega združevanja; ta združenja naj ne bi imela na skrbi kratkoročnih poslovnih zadev, temveč naj bi se posvečala dolgoročnejšim načrtom.

Intervencijske naložbe so upravičene tam, kjer se rentabilnost kaže v širšem narodnogospodarskem računu, nikakor pa ne pri običajnem podjetniškem poslovanju, pa naj si gre za bazično ali predelovalno industrijo, katere rentabilnost se kaže v lastnem zaključnem računu. Investicijska sredstva družbene akumulacije bi morala postati usmerjevalna. Z ustvarjanjem objektov gospodarske infrastrukture bi morala ta sredstva privlačiti in omogočati rentabilne naložbe kolektivno podjetniških sredstev. Tako bi z njimi posredno uresničevali družbeno voljo.

Celo pri financiranju področij v razvoju bi se morali ogibati individualnih političnih odločitev. Organska rast gospodarstva iz sedanjih kapacitet je najboljše zagotovilo za nadaljnje rentabilno poslovanje. Zanimivo je, da se tudi predstavniki republik v razvoju zavzemajo za olajšave v prispevkih družbi, ki naj bodo osnova nadaljnje gospodarske rasti. Menijo, da bi odvzemanje sredstev in ponovno dodeljevanje ogrozilo racionalna vlaganja. Ideja ni nova. S tako prepuščenimi sredstvi, ki jih je bilo treba namensko vlagati, smo na primer v razmeroma kratkem času razširili osebni cestni promet.

Nekoliko sporne se mi zdijo intervencije družbene akumulacije, ki jih obravnava tovariš Rudi Crnković v prispevku: »Družbena intervencija pri porabi akumulacije« v prvi letošnji številki Teorije in prakse. Morda je potrebno še razmišljati vsaj o oblikah posredovanja preko družbenega plana in o zbiranju teh sredstev pri politično teritorialnih skupnostih.

Če izhajamo iz konkretnega položaja preteklega leta in iz programov za leto 1966, moramo najprej ugotoviti, da delež gospodarstvu odtegnjenih sredstev ni tako majhen, da bi bilo premalo možnosti za regulacijo in intervencijo. Gospodarstvo bo razpolagalo s približno 60% sredstev, družba pa s 40%. Razdelitev dopušča misel, da je delež akumulacije, ki ga zajema družba, raje prevelik kot premajhen. Tej domnevi prav lahko očitamo samovoljnost in je zato potrebno podrobneje pogledati, kakšne investicije bomo financirali iz centralnih skladov, katerih večino zbere federacija. Samo tako, da ocenimo te investicije, je mogoče natančneje odgovoriti, kolikšna sredstva naj se zbirajo za investicije iz gospodarstva in ponovno vlagajo v gospodarstvo. Odveč

pa je razmišljati o tem, če se postavimo na stališče, da je družbeni plan optimalna rešitev, ki zagotavlja dolgoročne družbenoekonomske interese. Na tej podlagi, ki je tudi subjektivna, je mogoče po prosti presoji centralizirati in deliti sredstva po starem sistemu programiranja potreb, količin in porabe, kar je značilno za obdobje planskega gospodarstva in za družbo, ki načrtuje domačo porabo, ne pa racionalne in konkurenčne proizvodnje.

Večino zbranih sredstev v federaciji bomo investirali v promet in energetiko. Federacija pa ima tudi velike obveznosti do nezgrajenih objektov podjetniškega pomena. Čim bolj se pomikamo na nivoje republik, tem več nedovršenih industrijskih objektov vidimo in zato resno dvomimo o smotrnosti takih intervencij. Bolj se nam zdi, da gre sicer za boleče, vendar nujno dokončavanje začetih investicijskih del.

Planski ukrepi poslednjih let pa tudi program za leto 1966 niso tako neučinkoviti, ker ima samo federacija približno 20% vsega denarja, ki bo na voljo za prihodnja vlaganja. Ker opremo novih podjetij v glavnem kupujemo z devizami, je potrebno ugotoviti, da so te v celoti zagotovljene v bilanci deviznih sredstev za leto 1966, in sicer za objekte, pri financiranju katerih sodeluje federacija. Sedanjim gospodarskim organizacijam sta za uvoz na voljo samo bolj ali manj uporabljiva sedemodstotna devizna participacija in minimalni odstotek amortizacijske letne odpisne vsote.

Večja vloga plana na področju investiranja pomeni večjo udeležbo družbe pri prisvajanju akumulacije. Obseg sredstev pa ne bo toliko vplival na splošni gospodarski razvoj, če jih ne bomo dajali za tiste investicije in za tiste regulative ter intervencije, ki usmerjajo in spodbujajo podjetniško akumulacijo. Danes izvajamo vse začasne mere, ki pomenijo odtujevanje akumulacije, praktično tudi zato, da bi dokončali velike začete objekte. To je upravičeno samo tam in toliko, kolikor gre za objekte gospodarske infrastrukture.

Pritrditi je treba piscu, ki meni, da investicijske odločitve oblikovalcev akumulacije, sprejete na podlagi razvoja posameznega podjetja, ne bodo vselej najboljše. Iz izkušenj pa vemo, da planske investicijske odločitve na podlagi sklepov politično teritorialnih organov niso najustreznejše. Resno dvomim o tem, da je vsakokratna potreba teritorialno političnega organa in njegova zamisel, dokumentirana v planu, tista potrebna intervencija, ki zagotavlja strukturo

investicij. V nobeni organizirani družbi, najmanj pa v socialistični, se ni mogoče odpovedati intervenciji z družbeno akumulativnimi sredstvi. V gospodarstvu naj bi s temi intervencijami omogočili zaželeno gospodarske tokove, ne pa ustanavljali novih podjetij; neposrednejši so lahko vplivi na področju javnih del in splošne porabe. Na gospodarskem področju na sedanji stopnji srednje razvite družbe ne bo več odločilna količina družbene akumulacije, ki bo na voljo za usmerjevanja in intervencije, temveč predvsem kvaliteta, to je pravilna usmeritev.

Mislim, da bi bila nevarna odločitev, po kateri naj bi obseg družbi potrebne akumulacije določali na osnovi vsakokratnih določil predstavniških organov na vseh nivojih, pa čeprav po še tako podrobno izdelanih planih področja. V tem primeru bi bilo od vsakokratnih predstav o potrebah odvisna stopnja zbiranja v dani politično teritorialni skupnosti. Ne glede na obliko tega zbiranja, ki je lahko prispevek, ki se bo vračal, ali pa posojilo z določenim rokom vračila, je nesprejemljiva prosta ocena politično teritorialnih skupnosti, kdaj bodo njene potrebe toliko manjše, da bodo lahko vrnila podjetjem odvzeta sredstva. Negotovost je po mnenju pisca tudi pomemben faktor podjetniških odločitev. Po mojem mnenju je bistveno pripomogla h kratkoročnim usmeritvam naših podjetij in oženju naših gospodarskih obzorij.

Če se manjši del akumulacije zbira na vseh nivojih teritorialno političnih skupnosti, naj zadovoljujejo posebne družbene potrebe pretežno negospodarskega značaja. Količnik pa smo se odločili, da je z odtujeno akumulacijo treba financirati predvsem tiste objekte gospodarske infrastrukture, katerih rentabilnost se kaže v narodno gospodarskem računu, potem je vsako drobljenje sredstev škodljivo, ne glede na decentralizacijska načela. Energetski, prometni in podobni problemi so stvar jugoslovanskega gospodarskega prostora, ne pa najnižjih teritorialnih skupnosti. Optimalne narodno gospodarske odločitve praviloma niso možne na občinskih nivojih. Če bomo ugotovili, da so nam za skladen razvoj gospodarstva potrebne naložbe v gospodarski infrastrukturi, potem nam sredstev vsekakor ne kaže drobiti.

V današnjem času resnično še nimamo ustreznega bančnega mehanizma za pretakanje investicijskih sredstev. Banke na splošno v preteklosti niso poslovale po bančno gospodarskih načelih, ampak so bile aparat v rokah predstavniških teles. Pred kratkim smo se odločili, da bančništvo reorganiziramo in bankam omogočimo poslovanje po podjet-

niških principih. Posledice iz preteklosti pa nam preprečujejo, da bi storili odločilni korak in bistveno zmanjšali vlogo politično teritorialnih skupnosti v bančnem mehanizmu. Narobe: koncentracija kapitala, ki se v obliki anuitet vrača v centralne banke, zavira to; komaj vzpostavljene odnose spreminjamo in povečujemo vpliv teritorialnih skupnosti na družbeno investicijske sklade, ki naj bi jih banke prevzele. Če temeljiteje pogledamo, odkod večna negotovost pri prenosu akumulacije na podjetja in banke, se srečamo z množico nedovršenih projektov. Garancije teritorialnih skupnosti so nekatere banke spravile v nezavidljiv položaj nasproti posojiljemalcem, zato tolikšna zavzetost teritorialnih skupnosti za vpliv in organizacijo bančne mreže in zato nezaupanje gospodarstva v banke. Zato in pa zaradi inflacijskega razvoja se ni posrečilo prostovoljno združevanje sredstev v bankah. To pa bo v končni fazi stabilnosti in zaupanja edina oblika združevanja investicijskih sredstev svobodnih tržnih proizvajalcev.

Kljub temu menim, da bodo v prihodje lahko le banke kot poslovne organizacije vzporedno s podjetji prevzemale poslovne rizike za dolgoročne investicijske odločitve. Samo dva partnerja, ki si delita gmotni in moralni riziko, lahko zagotovita rentabilnost naložb, to pa ne morejo biti skladi politično teritorialnih enot. Upravičenost intervencij na vseh področjih gospodarstva se mora končno kazati v višji družbeni produktivnosti, ki se v banki pokaže v vračanju anuitet in obrestni meri, v podjetju pa v splošni plačilni sposobnosti in dohodku. Najvišjim predstavništvom družbe ostanejo slej ko prej klasični ukrepi gospodarskega usmerjanja, ukrepi, ki jih izvaja preko kreditno monetarne politike in Narodne banke.

O obeh znanih oblikah prispevka in obveznega posojila za dolgoročne naložbe menim, da sta dokaj fiskalna. Ustrežnejša bi bila cena za storitve in proizvode. Del cene bi se obvezno stekal v nove naložbe tam, kjer družba in narodno gospodarstvo čuti posebne potrebe. S tem bi bilo npr. financiranje energetike odvisno od uporabnikov, ne pa od davščin na kakršnekoli investicije, ki često niso v posebni zvezi s porabo energije. S povišano ceno in ustreznim usmerjanjem bi družba zagotovila organsko rast kapacitet, ki jih splošno primanjkuje. Intenziteti potreb posameznih uporabnikov bi ustrezala intenziteta zbiranja in njihova udeležba pri financiranju razširjene reprodukcije.

RINO SIMONETI

Pristanišče Koper in tranzitne prednosti Slovenije

Andrej Briški in Vekoslav Povh sta v članku »Mednarodna prometna vloga Slovenije« (»Teorija in praksa«, št. 11, november 1965) ponovno argumentirano opozorila na vrsto problemov s področja tranzitnega prometa v Sloveniji, katerim pa doslej nismo posvečali ustrezne pozornosti. Pisca članka z vso upravičenostjo poudarjata, da je mednarodni prometni položaj Slovenije ena izmed njenih poglavitnih komparativnih prednosti.

Vendar pa ob članku ugotavljam, da sta avtorja pozabila na nekatera važna dejstva. Neupoštevanje teh dejstev pa je bilo ponavadi vzrok, da se komparativne tranzitne prednosti Slovenije pri konkretnih odločitvah niso jemale dovolj v poštev. Prav zaradi tega se mi zdi potrebno, da na ta pomembna dejstva neprestano opozarjamo.

Poglavitna stvar, ki je avtorja v svojem članku ne ugotavljata, je, da je prometno-tranzitni položaj Slovenije po drugi svetovni vojni dobil novo dimenzijo.¹ Jugoslovansko-italijanska meja je po prvi svetovni vojni nasilno presekala tranzitne poti, ki držijo čez slovensko ozemlje iz Srednje Evrope k morju in pristaniščema Trst in Reka. Posledica tako nasilne razdelitve enotnega tranzitnega zaledja Trsta in Reke so bile poleg nacionalnih predvsem gospodarske. Neizkoriščeni sta tako bili pristanišči Trst in Reka, s tem pa tudi tranzitne poti, ki držijo čez slovensko ozemlje iz Srednje Evrope k morju. Gospodarska stagnacija in vse večja perifernost sta postali značilnosti tega dela Evrope med vojnama.

Po drugi svetovni vojni se je položaj bistveno spremenil. Tranzitne poti iz Srednje Evrope k morju so dobile prek slovenskega ozemlja svoboden in neoviran dostop k morju. Tako je Srednji Evropi spet omogočeno, da se po najkrajši poti po morju povezuje z vsem svetom.

Na žalost v sedanjih razmerah ni mogoče racionalno izkoristiti vseh tranzitnih poti, ki so bile zgrajene v prejšnjem stoletju za to, da bi usmerjale promet iz Srednje Evrope k Trstu.

---

¹ Prav tako bi bilo zanimivo razmisliti o vlogi, ki naj jo ima v novih razmerah Ljubljana kot križišče mednarodnih tranzitnih poti.

Posledice dobro poznamo. Pristanišče in mesto Trst je spet začelo stagnirati. Vse to pa znova dokazuje, da Italija tržaškemu pristanišču ne more dati tiste prosperitete in ekspanzije, ki bi mu jo lahko dala neovirana povezava prek neposrednega zaledja s Srednjo Evropo. V tem je med drugim razlog, da je problem Trsta in tržaškega pristanišča stalno pereč.

Ker pa je po drugi svetovni vojni Jugoslavija dobila Reko in Koper, so se tranzitnemu položaju slovenskega ozemlja odprle nove možnosti. Teh možnosti pa iz različnih razlogov nismo znali do sedaj dovolj učinkovito izkoriščati.

Eden izmed vzrokov je prav gotovo v tem, da se pri planiranju razvoja slovenskega gospodarstva te nove možnosti niso dovolj jasno ugotavljale.

In prav v tem je tudi poglobljena pomanjkljivost članka, ki kljub temu, da pravilno ocenjuje izredne tranzitne prednosti položaja slovenskega ozemlja — ne pripelje do tistih realnih ugotovitev, ki bi v danih razmerah omogočile temu delu Jugoslavije kompletnejše izkoriščanje novo pridobljenega izhoda na morje prek pristanišča Koper.

Lasten izhod na morje pa je za ta del Jugoslavije toliko bolj aktualen, ker pristanišče Reka ne more absorbirati vsega prometa, ki je že danes prek tega ozemlja usmerjen k morju. Reka sama išče dodatna pristanišča. Jasno je, da je Koper eno izmed teh dodatnih pristanišč na Severnem Jadranu, ki naj v novih razmerah odpre širše možnosti predvsem tranzitu, ki so ga do sedaj zavirale neugodne politične razmere.

Koper je torej idealno dodatno pristanišče — in to tako za Reko kot za Trst — v tem delu Jadrana, ki omogoča, da se bodo v bližnji prihodnosti laže in dosledneje izkoriščale komparativne tranzitne prednosti slovenskega ozemlja.

Hkrati pa so z izhodom na morje dane gospodarstvu tega dela Jugoslavije nove možnosti, da se prek pristanišča in njegove industrijske cone aktivneje vključi v svetovno delitev dela.

Da te možnosti gospodarstvu v zaledju Kopra še vedno niso čisto jasne — kaže po mojem mnenju tudi članek Briškega in Povha, ki v sicer izčrpnem naštevanju tranzitnih poti prek Slovenije sploh ne omenja graditve železniške proge do Kopra.

Ko se je Jugoslavija borila za Trst, se ni borila samo za mesto, v katerem živi del slovenskega naroda, temveč predvsem za to, ker je pristanišče Trst naravno izhodišče

na morje za severnozahodni del Jugoslavije, ker držijo prek slovenskega ozemlja vse tranzitne poti iz Srednje Evrope k Trstu.

Trst je pripadel Italiji. Gospodarski problem tržaškega pristanišča s tem še vedno ni rešen. Severnozahodni del Jugoslavije pa je dobil v pristanišču Koper nadomestilo za to izgubo.

Zavedati se moramo, da Koper odpira svojemu zaledju nove možnosti za razvoj in da bi nas le dosledno izkoriščanje vseh teh možnosti šele usposobilo, da bi postali enakovreden partner v sodelovanju s sosedi v tem delu Evrope.

Kot sklep bi mogli torej trditi, da Slovenija ne bo mogla v zadostni meri izkoriščati svojih tranzitnih prednosti, če ne bo doumela, kolikšnega pomena je izhod na morje za gospodarski razvoj njenega bližnjega in daljnega zaledja.

Zato je treba problemom, ki jih naštevata tov. Briški in Povh kot prioritete, dodati še: graditev železniške proge do Kopra, napeljava plinovoda Koper—Dunaj in graditev industrijske cone v pristanišču Koper.

JOZE ZEMLJAK

PAUL RICOEUR

Ustvarimo univerzo

Znana francoska revija *ESPRIT* je v 328. številki (maj—junij 1964) objavila izčrpen, 470 strani obsegajoč prikaz izidov svoje ankete o problemih francoskega visokega šolstva in o vsebini reforme, ki naj bi kot pravijo pobudniki in udeleženci ankete — odpravila njegovo neurejenost, neustreznost, neučinkovitost in birokratičnost. Pri anketi je individualno sodelovalo 50 visokošolskih učiteljev in posebna študijska skupina iz Grenobla, 13 raziskovalcev, štirje predstavniki visoke državne uprave, po trije srednješolski učitelji in predstavniki gospodarstva ter ena študentka, kar ji vsekakor daje posebno pomembnost.

Anketo so pripravili v obliki odgovorov na zelo smiselna in podrobna vprašanja, v reviji objavljeni prikaz pa je številne in izčrpne odgovore po vsebini strnil v ustrezna poglavja, jih analiziral in iz njih izluščil sklepe. Njegova razporeditev je naslednja:

Dostop do visokošolskega pouka (število študentov — omejena sredstva — za postopno selekcijo — težave z mnogoštevilnostjo — razčlenjen pouk — zavodi in miselnosti).

Poslanstvo visokošolskega pouka (kompleksno poslanstvo — vzroki neustreznosti — univerza v družbi).

Naloge univerze in njena socialna funkcija.

Raziskovalci (ustroj raziskovanja — sožitje raziskovanja in pouka — oblikovanje raziskovalcev).

Učni kadri (univerzitetni naslovi in stopnje — izbiranje visokošolskih učiteljev).

Krize in kritike univerze.

Univerzitetni učitelji in njihova univerza (funkcionar in intelektualec — ranljivo in ogrožen sistem).

Univerzitetno delo (predavanja — delovne skupine).

Potek študija (dolgi in kratki cikel — pouk po letih ali po spričevalu).

Pogled od zunaj (iz inozemstva).

Izpiti in natečaji (neuspehi — izpiti — kaj naj presojamo pri izpiti — vprašanje državnega diplomskega izpita).

Visokošolski pouk in oblikovanje učiteljev.

Ustroj univerze (ustroj po disciplinah — visoke šole — avtonomija univerz — decentralizacija — univerzitetna naselja — prihodnost pariške univerze).

Sredstva za demokratizacijo.

»Kulturni« in »strokovni« pouk.

»Specialna matematika«.

Znanstvena propedeutika.

Reforma visokošolskega pouka (prva, druga in tretja stopnja — učiteljstvo).

Rudarska visoka šola v Nancyju (analiza opravljene reforme).

Izvoleček iz poročila študijske skupine visokih šol (predvidevanja potreb in izvorov šolanih kadrov — dostop na šole — vprašanje natečajev).

Problem visokih šol.

Splošna kulturna povzdiga — izhodišče nove smeri.

Socialne vede in univerzitetni ustroj (pregled potreb in osnove problema — razporeditev šolanja — ureditev disciplin in ustroja).

Povezanost raziskovanja in pouka.

Metode pouka.

Za reformo filozofske fakultete.

Nova pot za pouk arhitekture.

Industrijska revolucija v socialnih vedah.

Razširjanje kulture.

Stalno dopolnilo izobraževanja (obstoječa sredstva — predlog za poskus sistematičnega stalnega dopolnilnega izobraževanja — sklepi).

Načela reforme na podlagi razmišljanja o starostnih dobah in porabi časa.

Vsa ta vprašanja so obravnavana zelo odkrito, smelo in prizadeto; razprava je temeljita, poglobljena in polemična. Njeni izsledki utegnejo biti zanimivi in koristni povsod, kjer se ukvarjajo z reševanjem problema visokega šolstva. Torej tudi pri nas; posebno zdaj ob začetku dela ustrezne skupščinske komisije. Zaradi obširnosti gradiva seveda tu ni mogoče posredovati več iz te zanimive razprave. Zato objavljamo prevod zaključnega sestavka Paula Ricoeura, ki pregledno povzema celotno vsebino in orientacijo v anketi izraženih mnenj in predlogov.

Prav nič pretiran ni naslov, ki smo ga dali anketi o visokošolskem študiju in zanjo zbrali vrsto pomembnih člankov. V sedanjem času se mora univerza — po vsem svetu — spoprijeti s problemom številčnosti, postati mora množična ustanova; po drugi strani ji mora nujno uspeti težavno delo, ki ga predstavlja odkrivanje nadarjenih z notranjo izbiro, pri usmerjanju najspособnejših študentov k raziskovanju na vseh področjih, da lahko ohrani vlogo pobudnika pri odkrivanju novih vrednot. Ne v tem ne v drugem pogledu se univerza ne more otresti odgovornosti. Na srečo se nalogi med seboj prepletata. Rešiti ju je mogoče na tri načine: z razčlenjevanjem, usmerjanjem, izbiro.

Kar zadeva številčnost: »zahteva po šolanju« ni pojav, ki bi ga predvsem morali uvrstiti med demografska vprašanja, temveč je posledica spontanega družbenega pritiska; je hkrati izraz višje

splošne kulturne ravni, doslej neslutene potrebe po visokih in srednjih kadrih in izoblikovanja nove družbeno uspešne podobe uspeha. Takega pojava prav gotovo ne kaže pobijati, očitno ga je treba usmerjati.

Omejitev vpisa na univerzo se prav gotovo ne zdi zaželeno, pa tudi ne mogoča. Nobeno resno določanje strukture aktivnega prebivalstva in oblikovanja poklicev na višjih stopnjah ekonomske dejavnosti za prihodnjih dvajset let ne dopušča domneve, da bi potrebovali manj kadrov, kakor jih utegne v tem času »dati trgu« visoko šolstvo. Če bi se tako omejevanje zdelo celó zaželeno, pa zlepa ni možno. Nujna demokratizacija visokega šolstva bi morala z uporabo načela »*numerus clausus*« ob enakem številu študentov spremeniti njihovo socialno sestavo, tako da bi odražala socialno sestavo naroda. Treba bi bilo izločiti polovico otrok iz vodilnih socialnih slojev. To pa je neizvedljivo v družbi, kakršna je naša, ki ne uporablja prisilnih ukrepov.

Po drugi strani si v sedanjem času raziskovanj in načrtovanj ni mogoče zamisliti, da bi prav napredek univerz — in z njim oblikovanje vrhunskih kadrov naroda kakor tudi usmerjanje delovne sile na tej ravni — lahko prepustili naključju in slepi igri posameznih želja, hotenj in prizadevanj. Razen tega tudi števila učiteljev ni mogoče povečati v istem ritmu in razmerju, kakor se povečuje število vpisovanja slušateljev. Sposobnost postavljanja učiteljev na univerze raste počasneje kakor splošna sposobnost sprejemanja na univerze. V tem neizprosнем dejstvu je ena izmed osnov problema. Če torej ni ne možnosti ne pravice omejevati dostop na visokošolske zavode, ga je pač treba nadzirati in usmerjati.

Vendar kako? Če domnevamo, da bo moralo visoko šolstvo v bližnji prihodnosti zajeti vse izobraževanje ljudi s končano srednjo šolo, bo spričo številnosti študentov edini izhod v uvedbi vsestransko razčlenjenega študija. To pomeni marsikaj. Najprej bo treba razviti in delno celó ustvariti močno visoko strokovno šolstvo, ki bo v precejšnjem obsegu razbremenilo teoretično izobraževanje. To visoko strokovno šolstvo bo moralo biti dovolj samostojno, da fakultetam ne bo otežkočalo dela, in hkrati dovolj povezano z njimi, da bo med teoretičnim in strokovnim izobraževanjem mogoče vzpostaviti prehode — na različnih ravneh in v obeh smereh. To visoko strokovno šolstvo naj bi bilo nadaljevanje srednjega šolstva, ki pa bi moralo biti mnogo bolj razvito od sedanjega; *uspeh visokošolske reforme je v tem torej odvisen od uspeha srednješolske reforme*. Precej francoskih univerzitetnih profesorjev se takemu gledanju upira. Pogostokrat niso dovzetni za zahteve in možnosti industrializirane družbe, torej niso posebno naklonjeni temu, da bi posvečali kaj več pozornosti študentom, ki se ne odločajo za učiteljski poklic. Samo omenjena ločitev študija pa bo omogočila, da bomo v visoko šolstvo poleg pojma kulture uvedli tudi pojem priprave na poklic. Ne glede na to, ali take ustanove imenujemo univerze, šole, inštitute ali kako drugače, potrebujemo množično visoko šolstvo, ki naj mlade ljudi

od osemnajstega leta dalje pripravlja na poklic. Treba bo torej razširiti storitve visokega šolstva, ki bodo morale obsegati vse, od prav konkretne tehnologije do najbolj abstraktne matematike.

Zatem bo treba izoblikovati še različne ravni: tudi ko bo visoko strokovni pouk ločen od teoretičnega, bo treba teoretično poučevanje spet razdeliti — po danes priznani nujnosti — na kratek in dolg cikel. Tu je treba poudariti, da kratek cikel ni nujno del dolgega in tudi časovno ni nujno krajši študij kakor cikel poglobljenega teoretičnega študija; pomeni le manj zahtevno raven. Izpolni naj dvojno nalogo: zagotovi naj kader za položaje med visokošolskimi strokovnimi in vodilnimi kadri (med katerimi je dovršen del srednješolskega učnega kadra) in razbremeniti teoretični študij, katerega konico bi predstavljal raziskovalni pouk. Samo v tem pouku bo veljala počasna, postopna in ostra selekcija. Tvoril bo hrbtnico visokošolskega študijskega sistema.

To vertikalno razčlenitev v stopnje naj bi spremljala še horizontalna razčlenitev glede na različne možnosti opredelitve pri izbiri študija. Nekateri udeleženci razprave, literati in znanstveniki, predlagajo razčlenitev na tri veje: na teoretično vejo, ki bi bila usmerjena v raziskovalni pouk; na uporabno vejo, usmerjeno v izobraževanje inženirjev; v to vejo bi sodilo še vse, kar bi ustrezalo temu izobraževanju na področju književnosti, družbenih ved, prava in ekonomike; ter na pedagoško vejo, usmerjeno v izobraževanje učiteljskih kadrov na različnih ravneh.

Obstoji še več možnosti za razčlenjevanje visokošolskega študija. Sam bi šel pri tem zelo daleč, tako daleč kakor Laurent Schwartz*, ki predvideva visokošolske zavode na različnih ravneh in tudi možnost dejanske izbire med njimi. To velja v francoskih razmerah posebno za izbiranje med univerzami in univerzitetnimi collegei (pojem se očitno bliža ameriškemu pa tudi pojmu naših višjih šol, op. prev.), pri čemer bi univerze opravljale vstopno izbiro ob koncu propedevtičnega izobraževanja. Izbor, uveljavljen med univerzami in collegei, prav gotovo predpostavlja, da bi slednjih moralo biti mnogo več, kakor jih je danes, tako da nikomur ne bi bil zaprt dostop do visokošolskega študija. Vse bolj nevzdržno bo postalo pravilo, po katerem naj bi bile vse univerze enako organizirane, da bi bile vse na isti ravni in bi vse pripravljale študente z izpiti istega tipa. Treba se bo sprijazniti z mnenjem, da osnovna naloga univerz ni vzgajati srednješolske profesorje, temveč kadre za vse ljudstvo. Dobro vem, da neenaka raven pouka na različnih visokošolskih zavodih nasprotuje izročilu enakosti naših ustanov, vendar se bojim, da se ne bi reforma te vrste — če se je ne bi lotili prostovoljno — uveljavila anarhično, potuhnjeno in da ne bi v sistem vnašala še večjega nereda.

Morda bi bilo treba pretehtati uvajanje različnih stopenj študijskega uspeha; enak uspeh naj bi po kakršnem koli sistemu

* Avtor se tu in še nekajkrat imenoma sklicuje na posamezne udeležence ankete. Op. prev.

(dodeljevanje točk, sistem poročil, kreditov ipd.) dopuščal več vrst vrednotenja: potrdil naj bi npr. zaključek ene stopnje, ne da bi nujno priznal dostop do naslednje, prisojal naj bi sposobnost za poučevanje ali za raziskovanje. V tem pogledu bi bilo treba za vsakega študenta uvesti posebne mape, ki ne bi vsebovale samo v številkah izraženih izidov opravljenih preizkušenj, temveč pravo orientacijsko navodilo, ki bi ga profesorji izdelali kolektivno, pri čemer bi jim po potrebi pomagal psiholog ali poklicni svetovalec. Tako bi mape dopolnjevali in bogatili iz leta v leto.

Tak, vertikalno (po stopnjah) in horizontalno (po izbiri študija) zelo razčlenjen sestav visokega šolstva si ne prizadeva samó, da bi odpravil popolno zmedo, ki zdaj vlada v našem visokem šolstvu in jo še posebej povzroča izredna raznovrstnost študentov, temveč ustvarja dobro osnovo za vse spremembe v praksi in miselnosti, ki jih udeleženci naše ankete domala enoglasno terjajo glede na univerzitetno pedagogiko in posebej še na sistem izpitov.

Če je naša univerza tako malo uspešna ustanova; če naši izpiti bolj izločujejo, kakor pa usmerjajo in izbirajo; če se univerza tako ravnodušno ne zanima več za svoje »padle žrtve« in — kakor odločno izjavljajo nekateri naši anketiranci — tako zelo zaničuje svoje »proizvode«; če je profesor bolj podoben sodniku kakor učitelju, študent pa bolj podoben obtožencu kakor učencu, se vse to dogaja zato, ker je premalo izbire, premalo zaključnih študijskih stopenj in ker ni prav ničesar predvideno za študente, ki jim je spodrsnilo. Radikalno spremembo funkcije izpitov bo omogočil samo takšen ustroj visokošolskega študija, ki bo nudil kar največ možnosti izbire. Namen, ki naj bi ga dosegli pri takem razglabljanju, je jasen: vselej, kadar bi izpitna komisija zaprla ena vrata, bi morala odpreti druga, v drugo smer ali na drugo stopnjo. Seveda mora izpit včasih tudi izločevati. Če se to zgodi — in mimo tega ni mogoče — naj se zgodi zato, da popravi slabo predhodno usmeritev ali ugotovi študentovo napako pri tekočem študiju; delo izločanja pa bi naj bila deveta skrb komisij. Poglavitna funkcija izpita naj bi bila nadzirati študentovo delo, njegovo nadaljnje usmerjanje in izbiranje = višje stopnje študija. Dokler univerzitetni profesorji ne bodo mogli ali ne bodo hoteli gledati tako, bodo prav tako malo odgovorni za svoje študente, kakor so ti za svoj študij.

Ne gre samó za to, da bi se v bolj razčlenjenem univerzitetnem sistemu mogel in moral globoko spremeniti naš izpitni režim, tudi vse univerzitetno delo bi moglo spremeniti duha. Naša aneta je sprostila vrsto želja, ki so si sorodne: predavanja je treba organsko uskladiti s pravimi praktičnimi deli, ki bi jih izvajale majhne skupine; študij po skriptih je treba omejiti na zmeren in podrejen obseg; v potek študija je treba vključiti delo, ki ga opravljajo skupine na »visokošolski način«. Na splošno: uveljaviti je treba pedagogiko visokošolskega pouka, ki jo je treba v celoti šele ustvariti.

Vsekakor je treba skupaj z nekaterimi našimi dopisniki pripomniti, da je metoda seminarjev, diskusij in dela v skupinah nujno dolgotrajna in počasna, da bo zahteva študentov po strožjem sprejemanju in nadzorovanju (na prvi in celó na drugi stopnji) vnašala v visokošolski študij »nekaj srednješolskega«. To je na univerzi z visokim številom slušateljev neizogibno. Dejstvo je treba vzeti na znanje in sprejeti vse posledice. Nekaj takega bi lahko povečalo intelektualno odvisnost študentov prav takrat, ko se poveča njihova volja po družbeni neodvisnosti. Rad se strinjam z mnenjem, da se dá to nasprotje ublažiti s tem, da čim več študentov sodeluje pri izdelovanju zamisli visokega šolstva na način, ki ne bi bil ne pokroviteljski ne samo navidezen. Navedel bi mnenje, ki ga izraža eden izmed naših dopisnikov: »Če neprijetnostim, ki so nastale zaradi nasprotij te vrste, ne bomo postavili nasproti uzakonjeno protiutež ureditve in resnično povračilo v duševnih vrednotah, bomo zajadrili v hudo krizo univerze, táko, ki bo vse hujša od sedanje, ki jo povzroča pomanjkanje učiteljev in prostorov. Dejansko se bomo znašli pred problemom hude napetosti med učiteljstvom, ki se bo čutilo ogroženo v svoji osnovni funkciji, in študenti, ki bodo imeli občutek, da jih imajo za norca in jih pootročujejo.« Prav zato je potrebno, da študentje sodelujejo pri življenju fakultete ter hkrati pri osnovni ureditvi in pri vprašanjih intelektualne orientacije. Ni se seveda mogoče slepiti glede »samoupravljanja«: s čim končno, pri upravljanju dejansko sodelujemo mi, univerzitetni profesorji, ko vendar samo taborimo v zgradbi, ki ne pomeni kaj drugega kakor kolešček državne uprave. Kljub temu pa je treba storiti mnogo, storiti vse, da bi navezali in organizirali pogovor s študenti. Priložnosti za to ne manjka: razprave o programih, organizacija predavanj in praktičnih vaj, izdelava skript, vključevanje skupinskega dela »na visokošolski način« v tok predavanj, organiziranje debatnih krožkov, ki naj bi se periodično vključevali v tok predavanj, itd. Prav gotovo: razmerje med učiteljem in učencem je razmerje neenakosti, vendar je vsa bistvena pedagogika visokošolskega pouka v problemu, kako uveljaviti kar največjo medsebojno povezavo v tej nesimetrični situaciji.

Isti ukrepi, ki naj rešujejo problem množičnosti, bi lahko rešili tudi znanstveno-raziskovalno nalogo visokega šolstva. Samo taka ustanova, ki orientira, lahko tudi izbira. Samo tak zavod, ki vsebuje mnogo različnih stopenj in smeri, omogoča spojitve množičnega pouka s stalno nalogo univerze: uvajati, če že ne vseh, pa vsaj najboljše študente v metode ustvarjalne znanosti. Kakor bi morala biti množična ustanova gostoljubna, bogata poti, ki jih je mogoče izbrati, in pripravljena na to, da bi bolj usmerjala, kakor izločala, tako terja naloga raziskovanja progresivno selekcijo in na čim višji ravni vse strožjo.

Treba je reči, treba je vpiti: resničnega visokošolskega pouka pravzaprav sploh nimamo. Nekoč je izjavil Etienne Cilson: »Edini pravi akademski naslov, doktor, je tudi edini, za katerega se kandidat ne pripravlja na univerzi.« To je danes še prav tako res.

Tisto, kar nam je potrebno, ni torej samo resnična tretja stopnja uvajanja v raziskovanje — doktorski študij v pravem pomenu besede — temveč še četrta stopnja, organski »porazgovor« naprednih raziskovalcev, nekaj, kar se sicer imenuje »postdoktorsko delo«. Neki kolega je pred kratkim tožil, da mora hoditi v tujino iskat univerzitetno publiko, ki bi ga bila sposobna razumeti in razpravljati o njegovem raziskovalnem delu. Koliko bi jih lahko reklo tako! Drama visokošolskega pouka je prav v tem, da ne razločujemo različnih področij, kakor so osnovna izobrazba in uvajanje, specializacija in poklicna izobrazba, priprava za raziskovalno delo in samo raziskovalno delo v pravem pomenu besede.

Nobenega protislovja ni v tem, da hočemo na široko odpreti vrata univerze in ji hkrati kot pglavitno nalogo zaupati znanstveno raziskovanje. Ti nalogi se dopolnjujeta na primerno razčlenjenem zavodu, ki je voljan hkrati usmerjati in izbirati. Pod imenom demokratizacije smo pogostokrat pomešali dve načeli: eno je, vsem ljudem nuditi enake možnosti na vseh stopnjah, drugo pa, zaradi pomanjkanja selekcije ves visokošolski študij znižati na raven množičnega izobraževanja, posredovanega zelo pestremu občinstvu. Morda bi kdo rekel, da preveč poudarjena skrb za raziskovanje škoduje drugim nalogam visokega šolstva. Kadar je raziskovanje živo, ne napreduje samo znanost, temveč zaživi celotna univerza od vrha do tal; raziskovanje je njen motor, njeno ustvarjalno jedro; druge vrste izobraževanja varuje pred tem, da bi okostenele in postale same sebi namen, saj jih sili v prilagajanje in obnavljanje. Ni mogoče raziskovati, ne da bi oblikovali raziskovalce in ne da bi oblikovali oblikovalce, kakor pravi Vladimir Kourganoff; duh raziskovanja bi moral poživljati celo priročnike in učbenike, o katerih pravijo, da jih boleče primanjkuje na prvi in celo na drugi stopnji visokošolskega pouka. Treba je iti še dalje. Univerza ne bo izpolnila novih nalog, ki se postavljajo prednjo, ne bo se ji posrečila velika preobrazba, ki bo naše fakultete bolj in bolj spreminjala v strokovno-poklicne šole, če ne bo imela glave. Pri tem nas številke ne smejo slepiti. Napačno računa, kdor pravi, da pomeni delo raziskovalcev samo postransko naložbo celó v okoliščinah močno se razvijajočega gospodarstva. Ta ekonomsko postranska naložba je s stališča znanosti in tehnologije pravo žarišče vsega napredka, vsakršne prenovitve. Če se izražamo v jeziku Maxa de Ceccatty: »Enciklopedična kultura«, ki samo prenaša nekaj že pridobljenega, in »strukturalna kultura«, ki poučuje, kako je treba ravnati z vozili, z zakoniki in ključavnicami, bi postali jalovi, če poleg njiju ne bi obstajala »primerjalna kultura«, ki ustvarja sredstva za osvajanje vrhunskih področij uma in znanosti. Prednost raziskovanja je v tem, da edino lahko duhovno uravnava dinamizem, gibčnost in prilagodljivost, lastnosti, ki bi jih brez dvoma in diskusije moralo razviti poučevanje.«

Vse spremembe organizacijskih oblik ali miselnosti, ki so jih predlagali naši dopisniki, lahko razvrstimo okrog naslednjih pglavitnih postavk:

1. Treba je končati neumno uničevanje univerzitetnih profesorjev, ki se krivijo pod težo upravnih, če že ne čisto postranskih nalog; monumentalno bedarijo spričo tratenja energije, ki jo povzroča pomanjkanje sredstev; treba bi bilo povečati število administrativnih mest; dodatj sekretariate oddelkom in katedram; uvesti spoštovanje sobot, prehajanje od visokošolskih zavodov k raziskovalnim in narobe. Namen vseh teh administrativnih ukrepov naj bi bil predvsem ta, da bi ustvarili resnično vsebinsko veljavno tretjo stopnjo, doktorski študij pa vzdignili na zgledno univerzitetno raven ter tako ustvarili sklepno točko med poučevanjem in raziskovanjem.

2. (V tem odstavku avtor govori o preobremenitvi francoskega raziskovalnega visokega šolstva z natečaji za srednješolske profesorje ter o sistemu francoskih diplomskih in državnih izpitov. Tudi na tem področju predlaga izboljšave in poenostavitve. Gre pa za izrazito lokalne francoske probleme, zato v tem odstavku izražene misli niso toliko pomembne za splošno razpravo o reformi visokega šolstva. Op. prev.)

3. Predlogi za reformo ustroja univerze, ki smo jih dali v razpravo, se nanašajo na isto perspektivo. Sedanji ustroj naše univerze »po disciplinah« sploh ni več primeren za raziskovanja, kaj šele za razvoj raziskovanj. Čimprej je treba razbiti okvir petih tradicionalnih fakultet in ga nadomestiti z razdelitvijo po oddelkih, bližjih zdajšnjemu stanju razporeditve znanosti.

4. Z zemljepisnega gledišča se bodo v prihodnje lahko uveljavili samo specializirani raziskovalni centri, ki bodo podeželskim fakultetam lahko zagotovili njihovo izvornost in osebnostno veljavo. Takšna ureditev pa seveda predpostavlja, da se ne bo vsaka fakulteta lotevala vseh mogočih raziskovalnih področij in panog. Prav tako naj bi se raziskovalne naloge razdeljevale na večje pokrajine, ne pa se drobile. V Franciji je problem raziskovanja povezan s potrebo po splošni reformi, ki naj bi specializirala nekaj močnih pokrajinskih središč in jih oskrbela z vso potrebno opremo, tako da bi ti bili sposobni držati ravnotežje z ustreznimi pariškimi centri in na kar najštevilnejših raziskovalnih področjih ustvariti konkurenco, ki je za raziskovanje nujno potrebna. V tem pogledu lahko iščemo ključ za reševanje pariških problemov v provinci.

5. Med razpravo se je pokazalo, da vprašanje ustroja univerz po disciplinah in po zemljepisni razporeditvi opozarja na predhodni problem njihovega upravnega ustroja; togost, centralizem in enoličnost so hude ovire za vsako reformo (pa čeprav ravno te lastnosti ne izključujejo čudne zapletenosti in samovoljnega preseganja pristojnosti). Ali bi se v Franciji lahko približali zavodom tipa naših javnih podjetij z dovolj svobodno izbiro profesorjev? Težko je spremeniti upravne navade kakšne dežele; zaželeno ni zmeraj politično izvedljivo. Ali bi zadostovalo, da bi samó okrepili univerzitetni svet in mu dali voljenega predsednika, zato, da bi univerze že postale avtonomne organizacije, sposobne odgovornega ravnanja? V tem pogledu sem velik pesimist. Po eni strani

univerza ni samostojno telo, neodvisno od državne uprave, po drugi strani pa tudi nima vodstva, ki bi bilo sposobno izvesti decentralizacijo, razčlenitve in prerazporeditve, ki si jih vsi tako želimo. Tako bo vse dotlej, dokler bodo univerze obravnavane kot del državne uprave, namesto da bi gledali nanje kot na podjetja v službi naroda.

6. Za konec še beseda o spremembi miselnosti, brez katere bi bila vsaka reforma organizacije in ustroja univerze neučinkovita. Univerzitetni profesorji bi morali mnogo bolj potrpežljivo prisluhniti včasih prav surovim pripombam ljudi zunaj univerze. Eden od njih je rekel: »Kakor vsa Francija tako je tudi univerza živela pod režimom protekcionizma. Ponovno bo zaživela samo, če bo pripravljena odpreti svoje meje. Najhujša napaka pri reformiranju visokega šolstva bi bila, če bi utrdili obstoječi monopolizem.« V naši anketi je najti prav tako ostre sodbe, katere so izrekli univerzitetni profesorji sami.

V hitro razvijajoči se družbi in v dobi bistvenega prenavljanja znanja npr. tudi ni mogoče, da bi naslovi, pridobljeni s študijem v mladih letih, njihove nosilce osvobodili potrebe po nenehnem dodatnem učenju, kakor to dopuščajo fetišizirani visokošolski naslovi ali večna posvečitev z doktoratom. Če raziskovanje terja neprestano in postopno selekcijo, potem visokošolski učiteljski kadri pri tem ne morejo biti izjema. Eden od naših anketirancev, Cagnac, pravi: »Vnesimo malo več gibčnosti v upravne predpise, da bo mogoče pridobivati in plačevati ljudi po tem, kar znajo, ne pa po njihovih pergamentih.«

Treba se bo tudi lotiti problema, ki nastaja zaradi kopičenja služb, in obravnavati vsak primer posebej: kopičenje služb pri privatniku in kopičenje v javnih službah, kopičenje zaslužkov, glede katerih že obstojijo zakonski predpisi, pa tudi kopičenje neplačanih odgovornosti, ki zagotavljajo vpliv in ustvarjajo monopole. Kadarkoli je to le združljivo z razumljivo zahtevo po koncentraciji sredstev, je treba spodbujati konkurenco; če kaj takega ne terja prevelikih sredstev, je lahko dvojna zasedba delovnega mesta boljša kakor monopol in pretirana personalizacija raziskovalnih centrov.

Te puščice letijo na Parižane... Kaj pa provinca? Kdo si bo upal napadati nevarno prikrito napako province, oddaljenost profesorjevega stalnega bivališča? Eden izmed nas je izjavil: Obveznost bivališča v mestu poučevanja, ki jo sicer določajo pravila, je pogoj vsake reforme visokega šolstva. Kako naj bi se sicer provinca mogla uveljaviti ob Parizu, če tam centri raziskovanj niso pognali korenin in če ti centri niso obljudeni?

Ali tudi sprejemamo zadosti profesorjev, tovarišev, ki prihajajo iz tujine? Ali rade volje sodelujemo z organizmi zunaj univerze? Ali smo pripravljene sprejeti na učne katedre ljudi, ki so si zunaj univerze pridobili znanje, sposobnost in izkušnje? Univerza mora prav tako spremeniti svoje običaje kakor svoj sestav.

Ustvariti univerzo... Zdaj je stvar naroda, ki to hoče. Mora pa se zavedati, da je — v primeru, če hoče množično univerzo brez omejevanj pri sprejemanju, in zdi se, da hoče prav to — edina možna rešitev ob takšnem gledanju draga, zelo draga. Če naj se univerza odloči, da bo bolj usmerjala, kakor izločala in hkrati opravljala nenehno selekcijo v prid raziskovanjem, bo morala v prihodnjih letih dobiti znatne dotacije. Naša dežela se pa glede tega še nikoli ni jasno odločila, saj ji take odločitve celó še nihče ni predlagal. Potrebno je, da to odločitev primerjamo z vsemi drugimi, kakor so: stopnja ekonomske rasti, udarna sila, uporaba prostega časa, evropska politika, pomoč drugim državam itd. Podlage za to je treba javno razložiti in obravnavati. Gradivu, ki naj služi razpravljanju, smo želeli dodati pričujoči dokument. Ob popolnem poznavanju stvari je treba odločitev o raznih alternativah te vrste vključiti v visoko politiko, deželi pa jih morata razložiti prav tako opozicija kakor vlada. Če naša dežela ne bo razumno uredila rasti svoje univerze, bo eksplozijo šolstva doživela kot nacionalno katastrofo.

Prevedel in priredil Vladimir Bračič

V. R. POLOZOV — B. R. RJASČENKO

Odpravljanje razlik med umskim in ročnim delom

Eden izmed najvažnejših socialnih problemov v graditvi komunizma je problem, kako odpravljati razlike med ljudmi umskega in ročnega dela. Izpolnitev te naloge je organsko povezana z zgraditvijo materialno-tehnične baze komunizma in z uvedbo komunističnih družbenih odnosov. Ko program KP SZ posplošuje izkušnje pri graditvi komunizma in odpira perspektive in gibanja v komunizem, na nov način postavlja in ureja problem, kako odpravljati razlike med ljudmi umskega in ročnega dela. To pojasnjuje, zakaj je potrebno še naprej proučevati ta proces.

Hkrati z dosežki pri proučevanju konkretnih procesov v povezovanju umske in fizične dejavnosti ugotavljamo, da teoretična analiza v naši literaturi nekoliko zaostaja. To si delno lahko pojasnimo z vplivom svoj čas razširjenega enostranskega obravnavanja vprašanja, kakšne so možnosti za prehod v komunizem, med drugim tudi zato, da odpravimo socialne razlike med umskim in ročnim delom. Posledica tega je bila, da smo teoretično dediščino ustanoviteljev znanstvenega komunizma o naravi in zgodovinski usodj družbene delitve dela premalo proučili, včasih pa tudi nanjo pozabili.

Znano je, da je bilo v mnogih delih bistvo razlike med umskim in ročnim delom omejeno samo na razliko med kulturno in tehnično ravnijsko umskih in fizičnih delavcev. V tem pogledu je značilna neposredna trditev, da je bistvena razlika med umskim in ročnim delom ta, da *kulturna in tehnična raven delavcev in kolhoznikov še ni dosegla ravni delovnih ljudi, zaposlenih v inženirsko-tehnični stroki*.¹ Skladno s tem položajem je bila ureditev zapletenega in mnogostranskega problema, kako odpravljati socialne razlike med umskim in ročnim delom, samo stvar povzdige kulturne in tehnične ravni ročnih delavcev na raven umskih delavcev.

¹ Gl.: Kurs lekcij po političeskoj ekonomiji socializma. Moskva, Izd. »Visšaja škola«, 1961, str. 585.

Povzdiga kulturne in tehnične ravni ročnih delavcev ima v socializmu gospodarski in socialni pomen. Gospodarsko sodi med najvažnejše faktorje, ki vplivajo na naraščanje proizvodne moči družbenega dela. Hkrati je povzdiga kulturne in tehnične ravni delavskega razreda in kmetov eno izmed sredstev za postopno odpravljanje socialnih razlik med umskimi in ročnimi delavci.

Omejitev razlik med umskimi in ročnimi delavci zgolj na razliko v kulturni in tehnični ravni med fizičnimi delavci in delavci v inženirski tehnični stroki pa po našem mnenju ne posega v bistvo razlik med umskimi in ročnimi delavci. To bistvo moramo iskati v gospodarskem in socialnem položaju navedenih socialnih kategorij delovnih ljudi. Če omejimo bistvo socialnih in gospodarskih razlik med umskimi in ročnimi delavci na razliko v njihovi kulturni in tehnični ravni, problem odpravljanja teh razlik pa na povzdigo kulturne in tehnične ravni delavcev na raven delovnih ljudi, zaposlenih v inženirsko tehnični stroki, ostane odprto vprašanje, kakšna bo usoda delitve teh oblik dela med različne ljudi, med socialne skupine. Če postavimo vprašanje tako, tedaj sploh ni več potrebno, da bi v graditvi komunistične družbe odpravili to obliko družbene delitve dela med ljudmi.

Sama povzdiga kulturne in tehnične ravni delavcev ne more rešiti problema, kako odpraviti delitev družbenih članov na umske in ročne delavce, ne more rešiti problema inteligence kot posebne plasti, tj. vsega tistega, kar se neposredno tiče bistva družbene delitve dela med ljudmi, med socialnimi skupinami.

Razlike med umskim in ročnim delom so včasih označevali kot bistvene razlike med tema oblikama dela. Razen tega so posebej razlikovali tako imenovane nebistvene razlike. V prvih je izražena neenaka kulturna in tehnična raven umskih in ročnih delavcev in te razlike morajo izginiti. Druge, ki naj bi se baje v prihodnje ohranile, pa so posebne razlike v delovnih razmerah umskih in ročnih delavcev.

V tej karakteristiki zbuja pozornost predvsem to, da so razlike, ki jim prisojajo bistveni pomen, zgolj razlike v kulturni in tehnični ravni. O tem, da odpravljanje razlik v kulturni in tehnični ravni delavcev in delovnih ljudi, zaposlenih v inženirsko-tehnični stroki, ni bilo povezano z odpravo socialnih razlik med ljudmi, nas prepričuje to, da so se ohranile tako imenovane nebistvene razlike med umskimi in ročnimi delavci.

Razlike, ki so veljale za nebistvene, pa so dobivale socialno-ekonomski smisel, kolikor so pomenile neenakost delovnih možnosti ljudi, ki se ukvarjajo z ročnim in umskim delom. Znano je, kako zelo je bilo v prejšnjih časih razširjeno mnenje, da se bo tudi v razvitem komunizmu ohranila delitev na tako imenovani vodilni kader podjetij in na delavce, ker bodo možnosti za njihovo delo različne.

Posledica tega je bila, da je nastal čuden položaj: bistvene razlike so izgubljale socialno ekonomsko vsebino, nebistvene pa so jo dobivale. Ker pa so veljale nebistvene razlike za neodprav-

ljive, moramo iz tega neogibno sklepati, da se naj bi ohranile razne socialne kategorije ljudi, med katerimi bi delo ostalo družbeno razdeljeno, tj. vezano na nekatere družbene skupine.

Toda delitev razlik med umskim in ročnim delom na »bistvene« in »nebistvene« v omenjenem smislu po našem mnenju ne omogoča, da bi jasno razumeli kategorijo družbene delitve med umskim in ročnim delom. Ko obravnavamo delitev materialnega in umskega dela, moramo upoštevati, da so umske in fizične oblike dejavnosti kot takšne zmeraj bile, so in bodo po bistvu različne ne glede na to, ali so razdeljene med različnimi ljudmi ali pa so združene v dejavnosti enega delovnega človeka. V tem smislu so razlike med tema dvema oblikama človeške dejavnosti zmeraj bistvene in so v odnosu delitve. Da ne bi bilo povoda za mešanje dveh smislov razumevanja »bistvenih« razlik med umskim in ročnim delom, bi bilo pravilneje, da bi jih imenovali »socialno-ekonomske« razlike. Zato v literaturi namesto pojma »bistvene razlike« med umskim in ročnim delom že začenjajo uporabljati izraz »socialno-ekonomske razlike« med temi oblikami dela.

Kaj pa pomenijo razlike med ljudmi umskega in ročnega dela in kakšni so njihovi izvori?

Zgodovina razvoja družbene delitve dela kaže, da umsko in ročno delo zmeraj nastopata kot dve različni strani enotnega delovnega procesa, ki pa druga drugo terjata in dopolnjujeta. V tem smislu lahko govorimo o naravni delitvi umskega in ročnega dela. Enotnost teh dveh strani delovnega procesa pa lahko dosežemo tako, da ju združimo v dejavnosti ene osebe, kakor tudi tako, da razdelimo obe obliki dela in ju socialno povežemo z nekaterimi skupinami ljudi. Razlike med umskimi in ročnimi delavci torej temeljijo na družbeni delitvi dela in so ena izmed temeljnih oblik izražanja in posledica delitve materialne in umske dejavnosti med ljudmi.

K. Marx in F. Engels sta poudarjala, da postane delitev dela dejanska delitev šele v trenutku, ko pride do delitve materialnega in umskega dela.

Utemeljitelji marksizma-leninizma so videli socialno-ekonomsko bistvo ločitve ročnega in umskega dela v tem, da se na neki zgodovinski etapi teh oblik človeške dejavnosti stalno oklenejo različni ljudje, tj. umsko in ročno delo postane področje različnih socialnih skupin ljudi. Z zmago socializma, z odpravo privatne lastnine na proizvodjalnih sredstvih in izkoriščevalskih razredov se poruši gospodarska in socialna podlaga antagonizma med umskim in ročnim delom. Uvedba socialističnih proizvodnih odnosov v sistemu družbene proizvodnje je pomenila temeljito spremembo v družbeni delitvi dela med ljudmi, v položaju socialnih skupin in medsebojni izmenjavi dejavnosti med njimi. Temeljito se je spremenila tudi socialna vsebina delitve ročnih in umskih delavcev.

V sistemu družbene proizvodnje v socializmu dobi proizvodno-tehnična inteligenca kvalitetno nov položaj. V nasprotju s kapitalizmom, kjer delavci in delovni ljudje, zaposleni v inženir-

sko-tehnični stroki, nimajo proizvodjalnih sredstev, sta v socializmu delavski razred in proizvodno-tehnična inteligenca skupna lastnika proizvodjalnih sredstev, kar temeljito spreminja odnose med njima in uveljavi enotnost njunih gospodarskih interesov.

V nasprotju s kapitalizmom, kjer je znaten del proizvodno-tehnične inteligence nosilec interesov buržoazije in pospešuje množitev privatne kapitalistične lastnine z izkoriščanjem delavskega razreda, so v socializmu inženirsko-tehnični delavci v sodelovanju z delavci življenjsko zainteresirani, da se razvije socialistična lastnina na gospodarski podlagi, da bi se povečali materialna blaginja in kulturna raven vseh delovnih ljudi.

Proizvodni odnosi med delavskim razredom in proizvodno-tehnično inteligenco se torej kažejo v obliki socialističnega sodelovanja in medsebojne pomoči delovnih ljudi, povezanih z enotnostjo smotra in skupnostjo gospodarskih interesov.

V socializmu pa še imamo družbeno delitev med umskimi in ročnimi delavci. Ohranjene razlike med ročnimi in umskimi delavci so povezane z vsemi gospodarskimi, socialnimi in materialnimi razmerami. Delitev umskega in ročnega dela med ljudmi računa tudi z razlikami med ustreznimi delovnimi ljudmi: a) po mestu v sistemu družbene proizvodnje, b) po vlogi v družbeni organizaciji dela, c) po možnostih in značaju dela, d) po višini dohodka in življenjskih razmerah in naposled e) po ravni kulture in izobrazbe.

Pri ovekovečanju družbene delitve umskega in ročnega dela, ki bi za vse življenje navezalo ene ljudi na eno obliko dela, druge pa na drugo, tudi ne smemo pričakovati enakosti ljudi glede delovnih možnosti in položaja v družbi. Če komunizem terja popolno socialno enakost med člani družbe, pomeni njeno uresničenje hkrati odpravo te oblike delitve dela med ljudmi. Komunizem je nezdržljiv z ohranitvijo socialnih razlik med delovnimi ljudmi. »Prihodnja družba, h kateri težimo,« je zapisal V. I. Lenin, »je družba, v kateri moramo biti samo delovni ljudje, družba, v kateri ne sme biti nobenih razlik...«²

V komunistični družbi delitev ljudi na umske in ročne delavce izgubi smisel, ker začne vsak član družbe in vse za delo sposobno prebivalstvo v celoti sodelovati tako v materialni kakor tudi v umski ustvarjalnosti, organsko združujoč umsko dejavnost z ročno.

Pri tem je važno poudariti, da je razumevanje razlik med umskim in ročnim delom kot socialno ekonomskih razlik mogoče samo, če jih presojava kot pojav v družbeni delitvi umskega in ročnega dela. Na to je potrebno opozoriti zato, ker socialno-ekonomske razlike med umskimi in ročnimi delavci včasih izvajajo iz poklicne delitve dela, ki jo povrh dostikrat omejujejo zgolj na obstoj konkretnih oblik delovnih opravil. Ne moremo se na primer strinjati s trditvijo, da so »socialne razlike med umskimi in ročnimi delavci najvažnejša posledica ohranitve ostankov ozke-

² V. I. Lenin, Soč., št. 29, str. 297.

ga profesionalizma, dosmrtna navezanosti človeka na eno obliko dejavnosti.«³

Metodološka napaka, napravljena v navedeni definiciji, je povsem očitna: socialne razlike med umskimi in ročnimi delavci so pojasnjene v njej z »ohranitvijo ostankov ozkega profesionalizma«, tj. istovetijo se s poklicnimi razlikami. Socialno-ekonomska neenakost v delu je po mnenju istih avtorjev zapopadena v tem, da so »posamezni udeleženci družbene proizvodnje«⁴ za zdaj dejansko še navezani na nekatere konkretne oblike dela, tj. »v navezanosti delovnih ljudi na neko obliko konkretnega dela«, na neki poklic.

Neposredna poklicna navezanost delovnega človeka na neko obliko dela sama po sebi ne terja socialno-ekonomske neenakosti med ljudmi. Socialno-ekonomske razlike med delovnimi ljudmi izvirajo iz takih temeljnih oblik družbene delitve dela, kakršni sta delitev umskega in fizičnega dela in delitev dela med mestom in vasjo. Socialno-ekonomske razlike v delu so izraz teh specifičnih temeljnih oblik družbene delitve dela med ljudmi. V okoliščinah delitve ekonomsko različnih oblik dela, na primer ločitve umskega dela od ročnega, kvalificiranega od nekvalificiranega, se razlike med njimi pokažejo kot razlike med samimi delovnimi ljudmi. Družbena delitev dela, ki veže ljudi na ekonomsko različne oblike dela, tudi poraja socialno-ekonomske razlike med njimi.

Da bi nastale socialno-ekonomske razlike med proizvajalci, je torej potrebna ekonomska nehomogenost dela. Zato socialno-ekonomskih razlik med delovnimi ljudmi ne povzroči njihova vezanost na konkretne oblike dela, marveč njihova vezanost na ekonomsko nehomogene oblike dela. Iskanje vzrokov za socialno-ekonomske razlike v poklicni vezanosti delovnih ljudi na konkretno obliko dela privede do tega, da razglase konec koncev za podlago socialno-ekonomske neenakosti v delu razliko v tem, kako delovni ljudje uporabljajo konkretna tehnična sredstva.

V ekonomsko literaturo je prdrila teza o dejanski neenakosti med delovnimi ljudmi glede na uporabo proizvodjalnih sredstev. Avtorji omenjenega učbenika so razvili argumentacijo te teze v takšni smeri, da je postalo po našem mnenju očitno, da je netemeljena. Poudarjajoč, da delovni ljudje socialistične proizvodnje kot solastniki proizvodjalnih sredstev hkrati uporabljajo tehnična sredstva različne produktivnosti, vidijo v tem poglobitveni vzrok za ekonomsko neenakost med delovnimi ljudmi. »Toda eno je biti solastnik proizvodjalnih sredstev,« pišejo, »drugo pa dejansko upravljati jih kot materialne faktorje delovnega procesa.«⁵ Zato socialno-ekonomske razlike v delu baje temeljijo na tem, da je delo skrajno neenakomerno opremljeno s sodobno tehniko.

³ Kurs političeske ekonomii, I. II. Socializam, Moskva, 1963, str. 593.

⁴ Prav tam, str. 212.

⁵ Prav tam.

Materialno-proizvodna stran, ki jo postavljajo v ospredje, ni v neposredni zvezi s socialno-ekonomskimi razlikami. Prvič, raven tehnične opremljenosti dela je v raznih proizvodnih panogah spričo specifičnih lastnosti proizvodnje v dani panogi lahko različna. Drugič, v obravnavani perspektivi si je težavno misliti takšno organizacijo proizvodnje, v kateri bi bilo mogoče prosto izbirati poljubna proizvodjalna sredstva. Tretjič, ne moremo priznati, da je v sodobni proizvodnji bolj kvalificiran delavec, ki neposredno upravlja delovna sredstva, kakor delovni človek inženirsko-tehnične stroke.

Ne smemo pozabljati, da niso podlaga za socialno-ekonomske razlike med delovnimi ljudmi naravne proizvodne razlike v delu (dostikrat celo neodstranljive), marveč vezanost različnih skupin delovnih ljudi na ekonomsko nehomogene oblike dela, tj. pravzaprav delitev dela med člani družbe. Izvor socialnih razlik ni delo v njegovi materialno-stvarni podobi kot specifični proizvodni proces za pridobitev neke uporabne vrednosti, marveč družbena oblika dela. Poklicna delitev dela ne povzroča neposredno socialnih razlik med delovnimi ljudmi družbene proizvodnje.

Utemeljitelji marksizma so večkrat poudarjali, da so brezplodni poskusi, da bi zamenjali razredne in socialne razlike s poklicnimi razlikami. Zmeraj so razlikovali temeljne oblike delitve dela med ljudmi kot člani družbe od delitve dela med ljudmi kot neposrednimi udeleženci delovnega procesa, tj. pravzaprav od poklicne delitve dela. »...Sodobna razredna razlika,« je zapisal K. Marx, »nikakor ne temelji na ‚rokodelstvu‘, nasprotno, delitev dela oblikuje različne oblike dela znotraj istega razreda.«⁶

V. I. Lenin je ostro kritiziral Bulgakova, ki je svoj čas nastopil proti obstoju proletariata kot določenega razreda pod pretezo, da delavski razred, ki ni baje homogen, vsebuje razne sloje, ker so razlike med mestnimi in kmečkimi delavci, med priučenim in nepriučenim delom itd. V tej zvezi je V. I. Lenin zapisal: »Razlike med poklici zamešati z razlikami med razredi, razlike v načinu življenja zamešati z različnim položajem razredov v vsem ustroju družbene proizvodnje — kako nazorno osvetljuje to vso znanstveno nenačelnost modne ‚kritike‘ in njeno praktično prizadevanje, da bi se izbrisal sam pojem ‚razreda‘...«⁷

Da si bomo pravilno predočili, s kakšnimi oblikami delitve dela so povezane socialno-ekonomske razlike med delovnimi ljudmi, moramo upoštevati razne strani samega dela. V nekem pogledu se nam pokaže delo kot izmenjava snovi med človekom in naravo, kot neposredni proces pridobivanja uporabnih vrednosti. Kot smotrna dejavnost je delo naravni pogoj za obstoj družbe ne glede na kakršnekoli socialno-ekonomske oblike. Naravna proizvodna stran dela sama po sebi očitno ne vsebuje socialno-ekonomskih razlik med ljudmi.

⁶ K. Marx i F. Engels, Soč., I. 4, str. 320.

⁷ V. I. Lenin, Soč., št. 5, str. 175.

Toda delo ima zmeraj tudi socialno-ekonomsko obliko, v njem se kažejo družbeni odnosi. Človek v proizvodnji nastopa ne samo kot nosilec konkretne delovne funkcije, marveč poseablja tudi neke proizvodne odnose v danj družbi. Človek torej opravlja dvojno vlogo: prvič, vlogo neposrednega udeleženca v delovnem procesu; drugič, vlogo socialne osebe, ki pripada nekemu razredu ali družbeni skupini (če obstajajo). Pri tem »politično-ekonomska kategorija ni delo, marveč samo družbena oblika dela, družbeni ustroj dela ali drugače rečeno: odnosi med ljudmi po njihovi udeleži v družbenem delu.«⁸

Dvojni značaj dela in jasno razumevanje te dvojnosti morata biti izhodiščna metodološka teza pri proučevanju bistva družbene delitve dela sploh in delitve umskega in ročnega dela posebej.

Te teoretične pozicije je dosledno branil V. I. Lenin. V delitvi umskega in ročnega dela med ljudmi je videl eno izmed podlag socialne delitve družbe, v odpravi te delitve pa pogoj za popolno odpravo razrednih, socialnih razlik med ljudmi. »Jasno je,« je zapisal, »da je potrebno za popolno uničenje razredov strmoglaviti izkoriščevalce, zemljiško gospodo in kapitaliste, ne samo odpraviti njihovo lastnino, potrebno je odpraviti tudi še sleherno privatno lastnino na proizvodjalnih sredstvih, potrebno je odpraviti tako razliko med mestom in vasjo kakor tudi razliko med ročnimi in umskimi delavci.«⁹

Na drugem mestu je V. I. Lenin z vso jasnostjo opozoril na to, da je potrebno »preiti k odpravi delitve dela med ljudmi, k vzgoji, šolanju in usposabljanju vsestransko razvitih in vsestransko usposobljenih ljudi, ljudi, ki znajo delati vse. K temu gre komunizem, mora iti in prišel bo, toda šele čez dolgo vrsto let.«¹⁰

Navedene teze utemeljiteljev znanstvenega komunizma pričajo, da so priznavali neogibnost, da preneha družbena delitev na umsko in ročno delo med ljudmi in da hkrati v višji fazi komunizma odmorejo vse socialne skupine.

Novi program partije ima v ureditvi vprašanja prihodnosti družbene delitve dela med ljudmi v celoti in povsem pred očmi ugotovitve K. Marxa, F. Engelsa in V. I. Lenina. Program KP SZ temelji na načelu, da je potrebno v razvitem komunizmu brezpogojno odpraviti delitev na umske in ročne delavce, kar je videti iz tehle tez: »... v komunizmu bodo imeli vsi ljudje enak položaj v družbi, enak odnos do proizvodjalnih sredstev, enake možnosti za delo in delitev in bodo aktivno sodelovali v upravljanju družbenih zadev.«¹¹

Posvetimo pozornost smislu trditve: »Vsi ljudje bodo imeli enak položaj v družbi«, »enake možnosti za delo«. Ni težavno spo-

⁸ V. I. Lenin, Soč., št. 6, str. 236.

⁹ V. I. Lenin, Soč., št. 29, str. 389.

¹⁰ V. I. Lenin, Soč., št. 31, str. 32.

¹¹ Programma komunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza, N. 1961, št. 63.

znati, da gre v tem primeru za to, da se v komunizmu ljudje po položaju v družbi in po možnostih za delo ne bodo razlikovali kot osebe, ki pripadajo raznim socialnim skupinam, drugače rečeno, za to ali drugo obliko dela, na primer umskega, ne bo več stala posebna skupina delovnih ljudi.

Ko govore o tem, da bodo v obdobju prehoda iz socializma v komunizem odpravljene razlike med umskim in ročnim delom, nekateri avtorji trdijo, da klasiki marksizma niso postavljali tega problema, da je to nov problem, ki ga je postavila praksa naše socialistične graditve.¹² Seveda, samo proces komunistične graditve je postavil v vsej praktični pomembnosti problem odprave socialno-ekonomskih razlik med umskim in ročnim delom, vso konkretno raznolikost in posebnosti, ki jih utemeljitelji marksizma-leninizma niso mogli pričakovati. Toda ko so K. Marx, F. Engels in V. I. Lenin proučevali teoretična načela prehoda v komunistično družbo, so povezovali vse socialno-ekonomske preobrazbe v sistemu družbenih odnosov z razvojem proizvodjalnih sil, s temeljitim preobratom v materialno-tehnični bazi proizvodnje in družbene organizacije dela.

Za sodobno etapo razvoja teorije o komunistični graditvi in posebej problema, kako odpravljati razlike med umskim in ročnim delom, so značilni globok prodor v medsebojno povezanost ekonomskih procesov in kvalitetne spremembe v proizvodjalnih silah, v družbeni delitvi dela.

Problema odpravljanja socialnih meja med ročnim in umskim delom program partije ne omejuje na izpolnitev naloge o kulturni povzdigi družbe, ampak ga povezuje z globokimi socialno-ekonomskimi premiki na področju dela. Materialna podlaga za preraščanje socialističnega dela v komunistično delo, za popolno odpravo vseh oblik stare delitve dela je zgraditev materialno-tehnične baze komunizma. Ta bo pomenila kvalitativni skok v razvoju materialnih proizvodjalnih sil, v katerem bo izražen proces postopne preobrazbe znanosti v neposredno proizvodjalno silo. Z zmago komunizma, je rečeno v programu KP SZ, bo nastala organska združitev umskega in ročnega dela v proizvodni dejavnosti ljudi, kar bo omogočilo odpraviti delitev ljudi na ročne in umske delavce. Ob upoštevanju razvoja materialno-tehnične baze proizvodnje program KP SZ nakazuje ne samo konkretna pota, marveč tudi strogo določa zgodovinske roke in temeljne etape za odpravo socialnih razlik med umskim in ročnim delom. V prihodnjih dvajsetih letih, ko bodo zgrajeni temelji komunistične družbe, bodo socialne in ekonomske razlike med umskimi in ročnimi delavci samo večidel odpravljene. Popolno odpravo teh razlik povezuje partijski program z dograditvijo višje faze komunizma. Stroga razmejitev zaporednosti temeljnih etap v graditvi komunizma bo omogočila trezno presojo in konkreten prikaz tako splošne perspektive kakor tudi neposrednih rezultatov v odprav-

¹² Gl. A. K. Kurylev: Preodolenie suščestvennyh različij meždu umstvennym i fizičeskim trudom — problema storitelstva komunizma. Izd. MGU 1963, str. 104.

ljanju socialno ekonomskih razlik med umskimi in ročnimi delavci.

Ker se je teoretična analiza usode družbene delitve dela na prehodu v komunizem podcenjevala, se je moralo to pokazati v opredelitvi in izbiri konkretnih sredstev za odpravljanje socialnih razlik med umskimi in ročnimi delavci. Ko so nekateri avtorji obravnavali potrebo, da se izoblikujejo možnosti za razvoj umskih in fizičnih sposobnosti osebnosti kot eden izmed pogojev za prehod v komunizem, so jih videli predvsem v uresničenju takšnega kulturnega razmaha družbe, ki bi vsem njenim članom zagotovil vsestranski razvoj njihovih fizičnih in umskih sposobnosti, možnost prosto izbirati poklic, ne pa biti spričo delitve dela vse življenje vezan na ta ali oni poklic.

Kakšne spremembe v položaju dela v zvezi s to nalogo pa so predlagali? Za to naj bi zadoščalo skrajšati delovni dan, da bi imeli člani družbe prost čas, da bi se vsestransko izobrazili, in uvesti obvezno politehnično šolanje, potrebno za to, da bi bilo članom družbe omogočeno prosto izbirati poklic in da ne bi bili vse življenje vezani na katerikoli poklic.

Če torej vsebino materialnih razlik med umskim in ročnim delom omejimo zgolj na razlike v kulturni in tehnični ravni delovnih ljudi, moramo tudi problem premagovanja teh razlik omejiti na kulturno povzdigo družbe in posebej na razvoj politehnične izobrazbe.

Politehnična izobrazba in prosta izbira poklica sta pri tem mišljeni kot temeljno sredstvo proti temu, da je človek spričo sedanje delitve dela vse življenje vezan na ta ali oni poklic. Očitno je, da tako imenovana bistvena delitev dela z njej lastno dosmrtno vezanostjo ljudi na neki poklic ročnega ali umskega dela ni nič drugega, kakor stara delitev dela, katere ohranitev ni združljiva z vsestranskim razvojem umskih in fizičnih sposobnosti ljudi na področju proizvodnje. Težavno si je misliti, da bi se vsestranski razvoj delovnih ljudi lahko mirno vživel v ohranitev starih oblik družbene delitve dela med ljudmi, če se bo »prosta« izbira poklica še naprej uresničevala v mejah »bistvene« delitve dela. V teh okoliščinah je problem odpravljanja socialno-ekonomskih razlik med ljudmi pri ohranitvi delitve med umskimi in ročnimi delavci, med kvalificiranimi in nekvalificiranimi delavci, med produktivnimi in neproduktivnimi delavci itd. nerazrešljiv. Pri ohranitvi socialne ločenosti različnih oblik dela bi »prosta« izbira poklica dejansko pomenila, da so delovni ljudje navezani na strogo opredeljene poklice umskega in ročnega dela in da se človeške sposobnosti razvijajo enostransko.

Če bi se ohranile stare oblike delitve dela, bi politehnična izobrazba novega pokolenja ne prišla do bistvene uporabe v sami proizvodnji. Ekonomska potreba po politehnični izobrazbi ima svoj smisel samo, če odpravimo staro delitev dela. Povzdiga kulturne in tehnične ravni delovnih ljudi v svojem konkretnem izrazu kaže, da so jo sprožile in da je opredeljena z ustreznimi spremembami značaja dela na področju materialne proizvodnje.

Če bi strogo hodili po poti povzdige kulturne in tehnične ravni delovnih ljudi, ne da bi uresničevali premike v družbenem delu, bi se kaj lahko znašli v nerodnem položaju. Če bi namreč večini delovnih ljudi omogočili višjo in srednjo specialno izobrazbo in ohranili ostanke stare delitve dela, bi bila družba primorana vezati mnoge izmed njih na različne oblike napornega ročnega, nizko kvalificiranega in nekvalificiranega dela.

Ohranitev mnogih starih oblik delitve dela je pogojno vezana predvsem na kvalitetno stanje materialno-tehnične baze proizvodnje in na ustrezen značaj človekove dejavnosti.

Stare oblike delitve dela imajo v proizvodnji še zmeraj pomembno mesto. V industriji je zdaj cela armada — približno devet milijonov ljudi — zaposlenih pri pomožnih delih. Med njimi so trije milijoni zaposleni pri prevozu in iztovarjanju surovin, materialov in proizvodov, 460.000 je skladiščnikov in tehtničarjev itd., tj. ukvarjajo se z nizko kvalificiranim in nekvalificiranim delom.

Že v našem desetletju nameravajo zamenjati vse oblike napornega ročnega dela z mehaniziranim delom in posledica tega bo, da se bo s spremembo dela in prehodom k poklicem kvalificiranega dela število nizko kvalificiranih in nekvalificiranih delavcev znatno zmanjšalo.¹³

Vsi temeljni kvalitetni socialno-ekonomski premiki v družbenem delu sodijo konec koncev tako po obsegu kakor tudi po intenzivnosti znanstvenega in tehničnega napredka na področje materialne proizvodnje. Sprememba značaja in vsebine proizvodnega dela v graditvi materialno-tehnične baze komunizma naj zagotovi takšne spremembe v družbenem delu, kakor je postopno odpravljanje napornega ročnega, nekvalificiranega in nizko kvalificiranega dela, ki mu bo sledilo izravnanje ravni kvalifikacij delovnih ljudi in čedalje večje združevanje ročnega in umskega dela v dejavnosti vseh proizvajalcev.

Že v naših časih je v podjetjih, opremljenih z najnovejšo tehniko, v avtomatizirani proizvodnji, nazorno videti odpravljanje ostankov stare delitve dela, ko se bolj na široko razmikajo okviri delavčevih delovnih funkcij, ki vključujejo elemente inženirsko-tehnične dejavnosti. Spremembe v značaju delavčevega dela se kažejo v tem, da se skladno z razvojem tehničnega napredka, v zvezi s kompleksno mehanizacijo in avtomatizacijo proizvodnje zmanjšuje delež ročnega in narašča delež umskega dela delovnega človeka. V podjetjih z avtomatizirano opremo je v primerjavi s podjetji, opremljenimi z neavtomatizirano opremo, več zaposlenih, ki jih je težavno prištevati h kategoriji delavcev — to so tisti, ki skrbijo za tekoče trakove. Zato se odpravljanje socialno ekonomskih razlik med ročnim in umskim delom neposredno uresničuje samo toliko, kolikor postajata pglavitni vsebina delavčevih funkcij kontrola in upravljanje proizvodnega procesa.

¹³ Gl.: »Kommuniste, 1965, N. 7, str. 7.

Vpliv avtomatizacije proizvodnih procesov na značaj delitve dela v socializmu se kaže predvsem v naraščanju števila delavcev, zaposlenih pri kvalitetno novih oblikah dela, in v povzdigi ravni kvalifikacij temeljne množice delavcev, v osvoboditvi delavčevega dela iz ozke poklicne omejenosti, v odmiranju cele vrste starih oblik dejavnosti. V tem je jasno videti odpravljanje ostan- kov stare delitve dela.

V zvezi s tem moramo poudariti, da vsestranskega razvoja človeka na prehodu v komunizem ni mogoče doseči v mejah stare delitve dela med ljudmi in da ga ni mogoče zagotoviti s prosto izbiro takega ali drugačnega poklica.

Znano je, da sta K. Marx in F. Engels ostro kritizirala takšne utopistične zamisli, po katerih bo v prihodnje vsestranski razvoj osebnosti mogoče doseči, ne da bi odpravili staro delitev dela med ljudmi. Zadostuje omeniti kritiko Dühringovih nazorov. Dühring je menil, da se bo moral človek v prihodnji komuni ukvarjati samo z eno vrsto dejavnosti. Res je Dühring priznaval, da vlada v kapitalizmu »sprijena« delitev dela, ker pa ni razumel ne njenega socialnega in ekonomskega bistva ne izvora in razvoja, jo je dejansko razširil tudi na komunistično organizacijo družbe. Po njegovem mnenju bo problem delitve dela med ljudmi v komuni urejen že s tem, da bodo upoštevali razlike v naravnih možnostih in osebne sposobnosti ljudi, pa tudi osebno nagnjenost k nekemu poslu. Prihodnja komuna naj bi po Dühringovem mnenju, ne da bi, kakor je očitno, odpravila delitev dela med ljudmi, zagotovila vsem svojim članom prosto izbiro kateregakoli poklica, ki bo najbolj ustrezal njihovim nagnjenjem.

Znano je, kako ostro je F. Engels kritiziral takšna Dühringova »prerokovanja«. Z Dühringovega vidika, je zapisal Engels, naj bi družba v celoti postala gospodar proizvodjalnih sredstev samo zato, da bi vsak posamezni član družbe postal suženj svojih proizvodjalnih sredstev in dobil samo pravico izbirati neko sredstvo svojega zaslužjenja, veseleč se, da se ukvarja prav s tistim delom in z nobenim drugim.¹⁴

Na podobno stališče se je postavil tudi Proudhon. Delitev dela ima po njegovem mnenju dobro stran (to je način, da se uresniči enakost možnosti in umskih sposobnosti) in slabo stran. Po Proudhovem mnenju je naloga v tem, da bi našli takšno novo kombinacijo, v kateri bi se ohranilo pozitivno in odstranilo negativno, toda ne da bi odpravili delitev dela med ljudmi, ki je po Proudhovem mnenju večni zakon.

Če pa dopustimo, da bo prihodnja družba potrebovala delitev umskega in ročnega dela med ljudmi, bi morali priznati tudi ohranitev socialno-ekonomskih razlik med ljudmi. Kadar se bosta na primer umsko in ročno delo združila v dejavnosti vsakega človeka, bo razlika med njima kot specifičnima oblikama dela izgubila socialni značaj. V ekonomsko-socialnem smislu te raz-

¹⁴ Gl.: F. Engels, Anti-Djuring, N. 1950, str. 277, 281.

like odpadejo prav zato, ker za tema oblikama dela ne bodo več stale posebne družbene skupine ljudi.

Napačno bi bilo misliti, da zadošča povečati delež prostega časa s skrajšanjem delovnega dne in uvesti politehnično izobraževanje, pa bo zagotovljen vsestranski razvoj telesnih in umskih sposobnosti ljudi. V tem primeru bi področje dela ostalo v bistvu ob strani in domnevali bi, da je prosti čas edina možnost, da se sposobnosti ljudi pokažejo in razvijejo.

Ali je res potrebno domnevati, da znatno podaljšanje prostega časa popolnoma reši problem vsestranskega razvoja osebnosti? Drugače rečeno, ali lahko sodimo, da je edino področje nastanka in razvoja, sposobnosti, talentov in nadarjenosti ljudi samo tista dejavnost, ki sledi neposredno delovnemu času?

V vsej raznolikosti možnosti, potrebnih za vsestranski razvoj osebnosti, ima odločilno vlogo temeljna oblika človekove življenjske dejavnosti — delo. Območje družbenega dela je tista materialna podlaga, ki brez njene temeljite preobrazbe problema vsestranskega razvoja človeških sposobnosti ni mogoče urediti. Še več, vsestranskega razvoja osebnosti po našem mnenju ne bi bilo mogoče popolnoma doseči, če v družbeni proizvodnji ne bi bilo ekonomskega pogoja in potrebe po delovnem človeku z vsestransko razvitimi sposobnostmi.

Poglavitni steber komunistične proizvodnje in njene organizacije bo ustvarjalna intelektualna dejavnost, znanstveno-tehnično delo, toda združeno z ročnim delom. Na materialno-tehnični bazi komunistične proizvodnje ne bo nastala samo možnost, marveč tudi potreba po organski združitvi v proizvodni dejavnosti vsakega delovnega človeka mnogostranskih sposobnosti z ustvarjalnim umskim delom in fizično dejavnostjo. Delovni človek prihodnje komunistične proizvodnje ne bo več ne sodobni inženirsko-tehnični delavec ne sodobni ročni delavec, v njegovi dejavnosti bodo organsko združene funkcije umskega in ročnega dela.

Samo pod vplivom stare delitve dela je namreč lahko nastal skrajno enostranski razvoj enih človekovih sposobnosti na račun zadržitve in v škodo razvoja vseh drugih sposobnosti. Zato je širina razvoja sposobnosti nujno potreben pogoj za osvoboditev človeka iz dosmrtno vezanosti na neko obliko dela kot izključno dejavnost. Tam, kjer postopoma izginjajo meje med umskim in ročnim delom, že zdaj odpravljajo enostranski razvoj sposobnosti in delajo prve korake na poti k vsestranskemu razvoju človeka.

Vsestranski razvoj osebnosti je mogoče doseči samo z odpravo delitve umskega in ročnega dela med ljudmi, kar je uresničljivo samo na podlagi gospodarskega napredka družbe in razvoja nekaterih materialnih proizvodnih možnosti.

V sodobnih razmerah se odpira prav takšna stopnja družbenega razvoja, ko se ta vseskozi humani smoter, ki ga postavlja družba, ujema z objektivno ekonomsko potrebo proizvodnje, ki jo opravlja vsestransko razvit delovni človek.

Iz »Vestnika leningradskega universiteta« št. 11/65 prevedel Jože Zupančič.

Razorožitev: *med upi in razočaranjem*

Le malo ljudi v Franciji resno razmišlja o možnostih za razorožitev, pa tudi levica si ne drzne več govoriti o tem... Te besede Pierra Mendes-Francea, nekdanjega predsednika francoske vlade, veljajo tudi za mnoge, celo zelo napredne ljudi in celotna gibanja v zahodnih državah; in ne le v njih. Razočarani so nad pogajanjmi velesil in drugih držav o razorožitvi po drugi svetovni vojni ter dvomijo o njihovih možnostih...

Nihče, kdor iskreno želi mir na svetu, ne more biti zadovoljen s sedanjimi pogajanjmi o razorožitvi, še zlasti ne z ženevsko konferenco osemnajstih držav odbora OZN za razorožitev. Vendar pa tudi nihče ne more biti nad tem docela razočaran! Dvajset let teh pogajanj je vseeno prineslo nekaj, kar pa je še zmeraj precej daleč od želja in upov človeštva. Vendar pa ne gre niti tega zanemariti, kadar govorimo o razorožitvi v celoti.

I

Velesile so se med dolgoletnimi pogajanjmi o razorožitvi po drugi svetovni vojni zedinile, da je tekmovanje v oboroževanju enotno, da ni deljivo. To se pravi, da ni mogoče doseči ravnotežja sil v oboroževanju, bodisi z varnostnimi ukrepi, zlasti z nadzorstvom nad oboroževanjem in z inšpekcijami ali z delno razorožitvijo, ki bi obsegala samo posamezne vrste orožja oz. oblike oboroževanja, bodisi s splošno ali celostno razorožitvijo, ki naj bi skrčila celotno vojaško moč držav za toliko, za kolikor bi se zedinili s pogodbo.

Razorožitev po drugi svetovni vojni se bistveno razločuje od tiste za časa Društva narodov ali še prej, ker se tudi prejšnja in sedanja razorožitev, narava orožja in vojsk (da ne govorimo o razmerju družbenih sil, ki so za oborožitev ali proti njej) bistveno razločujejo. Velesile so se po tej

vojni pogajale o razorožitvi ob nenehnih spremembah splošnega razmerja med družbenimi silami in s tem tudi ob nenehnih spremembah v ravnotežju sil na svetu ter ob napredku znanosti in človekovih spretnosti zlasti za izdelovanje orožja. V skladu s tem so tudi spreminjale svoja stališča o razorožitvi v celoti: od prvotnega stališča, da oboroževalna tekma ni enotna, da jo je mogoče razrešiti z delnimi posegi, pa do skupnega spoznanja, da je enotna oz. da ni deljiva. Ta razvoj stališč velesil, predvsem ZSSR in ZDA o bistvu oboroževalne tekme, je najpomembnejši za vse druge sorazmerno važne dosežke pri pogajanjih teh sil o razorožitvi.

ZDA so med leti 1946 in 1954 v tej ali oni obliki predlagale mednarodno nadzorstvo nad atomsko energijo, in to od pridobivanja surovin pa vse do orožja. Ker so po drugi svetovni vojni edinole Združene države imele atomsko orožje, so bile prepričane, da bo mogoče zgolj s tem nadzorstvom zaustaviti oboroževalno tekmo. Zastopale so torej stališče, da tekma ni enotna.

Francija in Velika Britanija sta med leti 1954 in 1956 predlagali drugim velesilam splošno ali celostno razorožitev, ki naj bi veljala za vse vrste orožja in s katero naj bi uskladili medsebojno nadzorstvo in inšpekcije z razorožitvenimi ukrepi. Bili sta prepričani, da je mogoče zaustaviti oboroževalno tekmo s sorazmernim zmanjšanjem skupne vojaške moči držav, in sicer za toliko, za kolikor bi sklenili s pogodbo. Na kratko rečeno, Zahod je prvič rekel ZSSR: »Privolili bomo v prepoved jedrskega orožja, če boste vi privolili v resnično nadzorstvo in v pariteto, kar zadeva navadno oborožitev in oborožene sile.«¹

ZDA so sicer glasovale za splošno razorožitev, vendar pa so 6. septembra 1955 s posebno deklaracijo² zavrgle vsa svoja prejšnja stališča do razorožitve. To so storile potem, ko je sovjetski zastopnik v pododboru komisije OZN za razorožitev izjavil, da so zaloge fisijskega materiala po svetu že tolikšne, da zanesljivo mednarodno nadzorstvo nad izdelovanjem jedrskega orožja ni več mogoče.

»ZDA ... so pokazale, da so drugačnih misli o večini predlogov, za katere so se vsi zahodni predstavniki mesece, če ne že leta, zavzemali in v katere je — kot je bilo videti — ZSSR zdaj privolila ... Najpomembnejše je bilo to, da je sovjetska vlada glasno izjavila, da nadzorstvo nad jedrskim

¹ Anthony Nutting, *Disarmament*, p. 11.

² U. N. Doc. DC/SC. 1/PV. 55 (Sept. 6, 1955).

orožjem — vsaj nad uničenjem razpoložljivih zalog tega orožja — ne more biti stoddotno zanesljivo... Toda septembrska ameriška deklaracija, s katero je ameriška vlada zavrgla svoja prejšnja stališča, vsekakor ni bila potrebna. Bila je odveč, ker so vsi prejšnji predlogi zahodnih držav sloneli na domnevi, da je ustrezno in plodno nadzorstvo mogoče in da se ga bo dalo izpeljati. Čeprav britanska in francoska vlada nista šli tako daleč kot ZDA..., pa je ameriška deklaracija vendarle škodovala celotnemu položaju zahodnih sil (pri pogajanjih o razorožitvi — op. prev.), hkrati pa je prepustial pobudo ZSSR.³

Velesile se niso strinjale o tej obliki razorožitve, ker ni ustrezala njihovim zahtevam po ravnotežju sil. Zagovorniki splošne razorožitve so izhajali iz tega, da je oboroževalna tekma samo delno enotna in da jo je zato mogoče zaustaviti z omejitvijo oboroževanja ali s sorazmernim zmanjšanjem tega, seveda ob ustreznih varnostnih ukrepih. Šele leta 1961 so se velesile, potem ko so si med pogajanja pridobile izkušnje o tem, kakor so si jih pozneje pridobile o dobrih in slabih straneh delne razorožitve, zedinile o tem, da je oboroževalna tekma docela enotna in da mora biti zato razorožitev splošna in popolna. V nasprotnem namreč ni mogoče niti doseči zaželenega ravnotežja sil med razoroževanjem, niti ni mogoče tega ravnotežja ohraniti.

ZSSR se je leta 1956 odločila, da bo jedrsko oborožitev izločila iz svojih dotakratnih predlogov o razorožitvi.⁴ Pri tem je najverjetneje upoštevala načelno navzkrižje zahodnih sil. To je bil začetek pogajanj med velesilami o delni razorožitvi ali o delnih razorožitvenih ukrepih, in sicer v letih od 1956 do 1959.

Ta oblika razorožitve se je v nasprotju s splošno razorožitvijo, ki so jo velesile, zlasti pa Velika Britanija in Francija, takrat predlagale, ali s splošno in popolno razorožitvijo, ki so jo te sile predlagale pozneje, nanašala na vsako vrsto orožja posebej. To se pravi, da velesile oboroževalne tekme še niso imele za enotno in da so zanemarile anglo-francoska prizadevanja za splošno razorožitev. Velika Britanija in Francija sta se namreč v letih 1954—1955 v pododboru komisije OZN za razorožitev zavzemali za splošno razorožitev. Namen delne razorožitve naj bi bil v tem, da bi vzkliko zaupanje med državami in narodi, da bi popustila mednarodna napetost in se zmanjšala nevarnost vojne, kar

³ Anthony Nutting, op. cit., pp. 18—19.

⁴ U. N. Doc. DC/SC. 1/PV. 70 and 73 (March 21 and 27, 1956).

naj bi spet pripomoglo k pomembnejšemu skrčenju oborožitve na svetu.

Z delno razorožitvijo je bilo razumeti tudi ustrezne varnostne ukrepe, zlasti nadzorstvo in inšpekcijo. Toda v nasprotju z razdobjem od leta 1946 do 1955 so velesile nadzorstvo in inšpekcije v sklopu te oblike razorožitve imele za skupek ukrepov, s katerimi naj bi se postopno krepilo mednarodno zaupanje.

Zastopniki velesil so pri medsebojnih pogajanjih sorazmerno kmalu sklenili, da z delno razorožitvijo ni mogoče razrešiti problemov v zvezi z ravnotežjem sil, in sicer med razorožitvijo samo; zato so tudi podvomili o poglavitnih stališčih delne razorožitve:

1. Delna razorožitev bo zmanjšala mednarodno napetost. Toda vse to utegne imeti tudi nasprotne posledice.

2. Enako velja tudi za zmanjšanje skupne oborožitve na svetu. Delna razorožitev oz. zmanjšanje zalog ene vrste orožja lahko povzroči oboroževalno tekmo z drugo vrsto.

3. Manjša nevarnost vojne. Toda posamezni razorožitveni ukrepi, ki bi jih izvajali ločeno od drugih, utegnejo prej povečati, kot pa zmanjšati nevarnost vojne. »Prosto nebo« ali pa letalsko ogledništvo lahko npr. zlonamerni državi ali skupini držav omogočita, da drugi državi oz. skupini držav prva in v pravem času zada prvi ter odločilni jedrski udarec.

Predsednik sovjetske vlade Nikita Hruščov je 18. septembra 1959 v govoru v generalni skuščini OZN dejal, da bo: »... Splošna in popolna razorožitev... odpravila ovire, ki so nastale med pogajanjmi o delni razorožitvi.«⁵

ZSSR je takrat prvič predlagala splošno in popolno razorožitev. Toda velesile so morale v medsebojnih pogajanjih prehoditi še dolgo pot, preden so se 20. septembra 1961 ZDA in ZSSR v skupni izjavi o splošnih razorožitvenih načelih zedinile, da je oboroževalna tekma docela enotna in da mora biti zato razorožitev splošna in popolna. Zaželeno ravnotežje sil je mogoče doseči samo z razorožitvijo, s splošnim in popolnim zmanjšanjem vojaške moči držav. Ta moč naj bi bila le tolikšna, da bi bilo z njo mogoče ohraniti notranji red in zagotoviti osebno varnost državljanov. To je temeljno stališče skupne izjave ZDA in ZSSR z dne 20. septembra 1961:

»2. ... splošna in popolna razorožitev bo omogočila, da bodo države imele na voljo samo tisto neatomsko orožje,

⁵ Bernhard G. Bechhoefer, *Postwar Negotiations for Arms Control*, p. 526.

oborožene sile, opremo in naprave, o katerih se bodo same sporazumele, da so nujne za ohranitev notranjega reda in za zagotovitev osebne varnosti državljanov; in da bodo države sporazumno zagotovile vojake, ki bodo sestavljali mirovne sile OZN...

5. ...vsi ukrepi splošne in popolno razorožitve morajo biti tako uravnoveženi, da si s to pogodbo (o razorožitvi — op. prev.) nobena država ali skupina držav ne bo mogla pridobiti vojaške prednosti in da bo varnost enako zagotovljena za vse...

7. Razorožitveni napredek morajo spremljati ukrepi za krepitev ustanov, katerih naloga je ohranjati mir in miroljubno reševati mednarodne spore...⁶

Potek pogajanj med velesilami o razorožitvi po drugi svetovni vojni je še en dokaz več, da je razorožitev socialno-politično, ne pa tehnično vprašanje mednarodnega življenja. Napredek znanosti in človekovega znanja o izdelavi orožja po tej vojni je toliko vplival na splošno stališče velesil do oboroževalne tekme, kolikor je spreminjal mednarodne odnose. In čeprav je ta napredek vplival na oboroževalno tekmo, si te ni mogoče razlagati samo z njim. Kajti oboroževalna tekma je posledica cele vrste mednarodnih dogajanj pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. V tej vojni sta bila napredek znanosti in vpliv te znanosti na izdelovanje orožja še zlasti pomembna. Najboljši dokaz za to so ravno brezuspešna prizadevanja velesil, predvsem ZDA, da bi med temi pogajanjmi s tehničnimi sredstvi nadzorstva in inšpekcij, s sorazmernim zmanjšanjem oboroženih sil in celotne oborožitve držav ali s katerimikoli drugimi delnimi razorožitvenimi ukrepi razrešile problematiko splošne varnosti sveta ali medsebojnega ravnotežja sil. Skupna izjava ZDA in ZSSR z dne 20. septembra 1961 vsebuje domnevo, da je ravnotežje sil na svetu mogoče le kot posledica postopne in naposled popolne izločitve oboroževalne tekme iz mednarodnega življenja. Ali ni to, vice versa, domneva, da z oboroževalno tekmo ravnotežja sil ni mogoče niti doseči niti ohraniti, kakor trdijo zagovorniki oboroževalne tekme, temveč tekma to ravnotežje le spodkopuje in tira v absurd? Ali ni to tudi domneva, da varnosti sveta in z njim vred tudi velesil ni mogoče doseči z oboroževalno tekmo, temveč s tem, da to tekmovanje zaustavimo in docela odpravimo?

⁶ U. N. Doc. ENDC/5.

II

Velesile, zlasti pa ZDA in ZSSR, so se torej že leta 1961 načelno zedinile, da je splošna in popolna razorožitev edina oblika razorožitve, s katero je mogoče kolikor toliko razrešiti enega izmed problemov, ki so zanje poglavitni — ravnotežje sil med razoroževanjem. Ker pa je do splošne in popolne razorožitve dolga pot in ker je ta razorožitev mogoča le kot skrajni cilj, so morale velesile preučiti tudi razmerje med splošno in popolno razorožitvijo in vsemi drugimi delnimi in vzporednimi ukrepi, ki bi jih bilo treba izvesti pred razorožitvijo oz. jih izvajati hkrati z njo, da bi omogočili ugodnejše razmere za splošno in popolno razorožitev. To so ZDA in ZSSR storile tudi v skupni izjavi (čl. 8) z dne 20. septembra l. 1961.

... za sporazum o razorožitvenih ukrepih (podčrtal N. B.) se je treba prizadevati, ne da bi pri tem prejudicirali napredek, kar zadeva vsesplošni program, in pa tako, da bi ti ukrepi ... sestavljali del ... programa (o splošni in popolni razorožitvi — op. prev.).«

Kadar zastopniki nevezanih in drugih držav govorijo o tem, da bi bilo treba povsem prepovedati atomske poskuse (povsod) oz. prepovedati širjenje jedrskega orožja po svetu, takrat načelno upoštevajo navedeno rešitev, do katere so se velesile same prikopale z medsebojnimi pogajanjmi o razorožitvi.

III

Velesile so z medsebojnimi pogajanjmi o razorožitvi po drugi svetovni vojni v načelu določile tudi vlogo nadzorstva in inšpekcij v sklopu razorožitve kot celote in razmerje med temi ukrepi in razorožitvijo.

Med svetovnjima vojnama pri mednarodnih pogajanjih o razorožitvi niso posvečali največje pozornosti nadzorstvu in inšpekcijam. V nasprotju s tem pa so nadzorstvo in inšpekcije od leta 1946 pa do naših dni ena izmed najpomembnejših točk, če že ne najpomembnejša, pri pogajanjih velesil o razorožitvi. Nadzorstvo in inšpekcije naj bi po drugi svetovni vojni bil najvažnejši del splošne varnosti velesil in sveta v celoti, varnosti pred jedrskim orožjem, ki se bistveno (rušilnost itd.) razločuje od vseh prejšnjih orožij. To je tehnična plat nadzorstva in inšpekcij, ki naj bi bila nadomestek za mednarodno zaupanje. Kajti zaradi politične in ideološke razdeljenosti sveta in zaradi nasprotujočih si vojaških zvez (blok) velesil po drugi svetovni vojni, si

države, ki so se pogajale o razorožitvi, niso zaupale. To pa je politična plat nadzorstva in inšpekcij.

Velesile so si po drugi svetovni vojni že na začetku razorožitvenih pogajanj postavile vprašanje: pod pogojem, da se načelno sporazumemo o mednarodnem nadzorstvu nad atomsko energijo, gre za to, ali je takšno nadzorstvo mogoče, ali je izvedljivo? Na vprašanje naj bi bil odgovoril znanstveni (in tehnični) odbor komisije OZN za atomsko energijo. Odbor je 28. septembra l. 1964 obvestil komisijo, da »spričo razpoložljivih znanstvenih dejstev ni utemeljeno prepričanje, da resnično nadzorstvo s tehničnega stališča ne bi bilo mogoče«. To sporočilo so poprej soglasno sprejeli člani omenjenega odbora, se pravi, tudi vsi zastopniki velesil. Predstavniki ZSSR je izjavil, da bo glasoval za sporočilo, pripomnil pa je, da so bili podatki in obvestila, ki jih je imel na voljo znanstveni odbor, »omejeni in pičli« in da je zato večina sklepov »domnevne in pogojne narave«.

ZDA so bile od l. 1946 do 1955 vsaj uradno prepričane, da je nadzorstvo nad atomsko energijo docela mogoče v mednarodnih merilih. Ameriški predlog komisiji OZN za atomsko energijo — predlog je širši javnosti znan kot »Baruchov načrt« — je slonel na prepričanju, da je popolno mednarodno nadzorstvo nad atomsko energijo politično mogoče in tehnično izvedljivo.⁷ To nadzorstvo bi bilo treba izvajati ne glede na razorožitvene ukrepe oz. še pred njimi. Nadzorstvo naj bi prevzel mednarodni organ s širokimi pooblastili, v nekem smislu celo širšimi, kot so pristojnosti varnostnega sveta OZN. Ta pooblastila pa bi se v zelo pomembnih rečeh križala s suverenostjo držav in z ustanovno listino OZN. Ameriški predlog je namreč izhajal iz naslednjega:

1. ZDA in Velika Britanija sta edini državi, ki trenutno znata in moreta proizvajati atomsko energijo in tudi orožje. Ta monopol bosta obdržali — to je bila uradna ocena ameriške vlade — še najmanj pet let.

2. Ruda, bogata z uranom, je redka, skoraj vse količine koristnega urana proizvedejo v Kanadi in Kongu.

3. ZDA lahko kupijo ves uran, ki bi ga pridobili kjerkoli v »svobodnem svetu«.

4. ZDA imajo v primerjavi z drugimi državami največje naprave za pridobivanje fisijskega materiala.

Čeprav je bilo medtem že od leta 1946 jasno, da ZDA ne bodo dolgo edina država, ki bo imela v lasti atomsko

⁷ U. N. Doc. AEC/PV. 1 (June 14, 1946).

orožje, je washingtonska vlada dosledno menila, da je nadzorstvo nad atomsko energijo mogoče; to mnenje se je v naslednjih desetih letih kot rdeča nit vleklo skozi vse ameriške predloge o razorožitvi.

ZSSR je 23. septembra l. 1949 prvič preizkusila svojo atomsko bombo, medtem ko so ZDA 1. novembra l. 1952 preizkusile svojo prvo vodikovo bombo. Velika Britanija je isto leto začela izdelovati svojo atomsko bombo, ZSSR pa je 20. avgusta 1953 preizkusila svojo prvo termonuklearno bombo. Medtem pa je Francija proizvedla precej plutonija, osnovne surovine za atomsko orožje. Vsa ta dejstva — če zanemarimo korejsko vojno (1950—1953), s katero so velesile raziskale splošno razmerje sil po svetu in smotrnost običajnega (klasičnega) orožja v času jedrske tehnike — so bila zgovoren dokaz, da so dogodki in znanstveni napredek na svetu že postavili na laž temeljne trditve iz prvotne ameriške zamisli o mednarodnem nadzorstvu nad atomsko energijo. Že v petdesetih letih so imeli tako na Zahodu kot na Vzhodu toliko fisijskega materiala, da ga ni bilo mogoče več s stoo odstotno gotovostjo mednarodno nadzorovati. Možnosti za tajno proizvodnjo jedrskega orožja so bile toliko večje, kolikor večje so bile na svetu zaloge fisijskega materiala. Zato sta Velika Britanija in Francija v času, ko je ZSSR že imela atomsko bombo, predlagali, naj bi prenehali proizvajati to orožje. Trdili sta, da je to še edini »del« oborožitve držav, ki ga je mogoče postaviti pod mednarodno nadzorstvo, in edini način, s katerim je mogoče zaustaviti oboroževalno tekmo, zlasti jedrsko. Zato je francoska vlada že leta 1956 izjavila, da si bo — če velesile ne bodo sklenile sporazuma o tem, da se proizvodnja jedrskega orožja ustavi — pridržala zase pravico, da preizkuša svoje jedrsko orožje.

Po drugi svetovni vojni bi bilo torej čedalje težje nadzorovati atomsko energijo (in orožje), kolikor bolj se je širil krog držav — atomskih sil in kakor se je v istem smislu spreminjalo splošno razmerje sil na svetu. To je bil dokaz več, da je oboroževalna tekma enotna. Zaradi vsega tega so se po drugi svetovni vojni tudi predlogi velesil o nadzorstvu in inšpekciji v celoti spreminjali: nadzorstvo in inšpekcije so se postopno spajale z razorožitvenimi ukrepi. Iz tega povezovanja med nadzorstvom in razorožitvenimi ukrepi ter iz njihovega časovnega usklajevanja je razvidno, kako so velesile postopoma spoznavale, da je oboroževalna tekma enotna.

Zahodne sile so do l. 1954 predlagale posebej posamezne ukrepe v zvezi s prepovedjo in omejevanjem oboroževanja

ter posebej razglašanje in preverjanje podatkov o oboroženih silah in oborožitvi kot varnostne ukrepe. Predvsem pod vplivom ZDA pa zahodne sile do l. 1954 z nobenim predlogom niso »uskladile«⁸ teh obrambnih in omejitvenih ukrepov z razglašanjem in preverjanjem. To je storil edino francoski zastopnik Jules Moch, in sicer že leta 1952 v zvezi z ameriškim predlogom z dne 5. aprila istega leta. Moch je namreč predlagal, naj bi prepovedi in omejitve oboroževanja vključili v stopnje glašanja preverjanja oboroženih sil in oboroževanja.⁸ Zastopnik Velike Britanije Selluyn Lloyd je že v svoji prvi izjavi tudi v pododboru komisije OZN za razorožitev omenil l. 1954 to prejšnjo Mochovo zamisel.⁹

ZDA že l. 1954 v svojih predlogih o razorožitvi niso več omenjale pglavitnih točk svojega prvotnega načrta o mednarodnem nadzorstvu nad atomsko energijo, šele l. 1955 pa so opustile tudi zamisel o tem nadzorstvu. Takrat je namreč ZSSR dala drugim silam izrecno vedeti, da nadzorstvo nad to energijo v mednarodnih merilih ni več mogoče niti s tehničnega niti s političnega stališča.

ZDA in druge velesile so v letih 1955 do 1959 predlagale nadzorstvo in inšpekcije le kot ukrepe, ki naj bi v sklopu delne razorožitve pripomogli k večjemu zaupanju med državami in narodi. Velesile so šele po letu 1961 spet začele proučevati širše vidike nadzorstva in inšpekcij. To pomeni, da so te velesile, zlasti pa ZDA in ZSSR, potem ko so l. 1961 pravzaprav priznale, da je oboroževalna tekma enotna, vnovič začele proučevati širše nadzorstvo in inšpekcije (mednarodni organ za nadzorstvo itd.), vendarle zdaj v sklopu splošne in popolne razorožitve, se pravi, skupaj in v medsebojni zvezi z razorožitvenimi ukrepi, ožje nadzorstvo in inšpekcijo pa kot posebne ukrepe v sklopu delnih razorožitvenih ukrepov. Ti ukrepi so bili zamišljeni kot sestavni del razorožitvenega programa v celoti. Velesile so tako načelno razrešile razmerje med nadzorstvenimi ukrepi ter inšpekcijami in med ukrepi za razorožitev.

IV

Vendar pa ne smemo podcenjevati niti prizadevanj velesil niti napredka, ki so ga dosegle, ko so obravnavale tehnično plat razorožitve. Strokovnjaki bi lahko že zdaj naštel, kakšne sporazume o razorožitvi bodo sklenile države,

* U. N. DC, Official Records, Special Supplement No 1, pp. 123-126.

* U. N. Doc. DC/SC. 1/PV. 10 (June 11, 1954), pp. 22-23.

potem ko bodo dani določeni pogoji. Tako npr. število tako imenovanih »črnih skrinjic«, njihova razmestitev in delovanje itd. ne bodo več velika ovira za sporazum o popolni prepovedi jedrskih poskusov, saj so ta problem bolj ali manj razrešili že med dosedanjimi razorožitvenimi pogajanj. Potrebno je torej razločevati med »propagandnimi dvoboji« velesil na konferenci osemnajstih držav odbora OZN za razorožitev v Ženevi oziroma v drugih mednarodnih organih, od resne prizadevnosti uglednih znanstvenikov in strokovnjakov na obeh straneh, ki ne glede na javne izjave vlad, za katere delajo, preučujejo različne znanstvene rešitve v zvezi z razorožitvijo, stične točke in navzkrižja držav udeleženk kot tudi mogoča tehnična sredstva za razorožitev.

V

ZDA in druge zahodne sile so po drugi svetovni vojni menile, da je mednarodni sporazum o razorožitvi mogoč, čeprav se z njim ne bi strinjale vse države in celo vse velesile ne. Kot sklep komisije OZN za atomsko energijo so uvrstile na dnevni red generalne skupščine OZN ameriški predlog o mednarodnem nadzorstvu nad atomsko energijo, čeravno je ZSSR tako v komisiji kot tudi pozneje v generalni skupščini OZN glasovala proti njemu. To pomeni, da so ameriški predlog tako v komisiji kot v generalni skupščini OZN sprejeli z večino glasov. Zahodne sile so bile prepričane, da to zadostuje. Še več! ZDA so svoj predlog o nadzorstvu nad atomsko energijo dolgo časa in navzlic nasprotovanju ZSSR imele za edino podlago za pogajanja velesil o razorožitvi. ZSSR ni sprejela nobenega predloga, za katerega je glasovala večina držav v generalni skupščini OZN, čeprav je sama poprej nasprotovala tem predlogom v ožjih mednarodnih organih, v komisiji OZN za atomsko energijo ali pa v komisiji OZN za običajno (klasično) oborožitev. ZSSR je tako ne glede na druge možne pobude dala vedeti ostalim velesilam, da brez poprejšnjega soglasja vseh držav, še posebej pa velesil, razorožitvena pogajanja ne bodo uspešna.

Sovjetska zveza je 25. septembra l. 1949 preizkusila svojo prvo atomsko bombo. ZDA torej niso bile več edina država, ki je imela atomsko orožje. Spričo tega so se iz temeljev spremenila izhodišča, če že ne tudi oblike razorožitvenih pogajanj. Toda miniti je moralo več kot leto, da je ameriška vlada doumela, kaj pomeni in kaj ne pomeni dejstvo, da ZDA nimajo več monopola nad atomskim orožjem.

ZDA so leta 1950 razglasile svoja načela o razorožitvi. Ta načela so se bistveno razločevala od prejšnjih. Ameriški predsednik Truman je v govoru 24. oktobra l. 1950 v generalni skupščini OZN navedel tri bistvena načela za razorožitev. Eno izmed njih se je glasilo:

»...razorožitev mora sloneti na splošnem sporazumu. Večina (podčrtal N. B.)... ne zadostuje. Noben načrt o razorožitvi ne more biti uspešen, če ne velja za vse države, ki imajo precejšnje oborožene sile...«¹⁰

Predsednik Truman je torej l. 1950 priznal, da poprejšnje ameriško zavzemanje za to, da bi bila generalna skupščina OZN z večino glasov sprejela ameriški osnutek o mednarodnem nadzorstvu nad atomsko energijo — proti osnutku je glasovala ZSSR v komisiji OZN za atomsko energijo — ni imel drugega namena kot »propagandnega«. ZDA po letu 1950 niso nikoli, razen enkrat (1957) zahtevale, naj generalna skupščina OZN glasuje o razorožitvenih predlogih, katerim se je ZSSR postavljala po robu v ožjih organih OZN. Toda takrat, se pravi l. 1957, je šlo le za izjemo, ki je potrjevala pravilo.

Predstavniki vlad štiridesetih držav so 17. novembra l. 1965 predlagali političnemu odboru generalne skupščine OZN, naj razišče, ali bi bilo mogoče najkasneje do l. 1967 sklicati svetovno konferenco, na kateri bi vse države članice OZN ali pa tudi nečlanice obravnavale razorožitev kot mednarodni problem. Zastopnik ameriške vlade William Forster pa je v nasprotju z večino govornikov v političnem odboru načelno nasprotoval temu predlogu. Rekel je, da v sedanjih razmerah svetovna konferenca o razorožitvi ne bi bila smotrna, ker bi se naposled spremenila v navadni »propagandni forum«. Nedvomno je imel pri tem v mislih, da bi velesile na konferenci zašle v izkušnjo in ponovno poskušale preglasovati druga drugo kot na začetku razorožitvenih pogajanj. Pri tem pa je pozabil, da bi bila sestava konference takšna, da preglasovanja blokovskega tipa ne bi bila mogoča, prav kakor to že leta ni več mogoče niti v generalni skupščini OZN.

Že leta 1961, ko se je ta zamisel prvič izkristalizirala na beograjski konferenci nevezanih držav, še zlasti pa l. 1964, ko je omenjena zamisel dobila določnejšo obliko na kairski konferenci teh držav, so bile vlade ZDA in drugih zahodnih držav do te zamisli zelo zadržane. Takrat so mislile, in to mislijo tudi zdaj, da so nevezane države dale pobudo za

¹⁰ U. S. Participation in U. N., Report 1950, pp. 115—114.

razorožitveno konferenco pravzaprav zategadelj, ker so na vso moč razočarane nad tistim, kar so velesile dosegle s povojnimi pogajanjmi o razorožitvi. Te vlade tudi mislijo, da bodo nevezane države v skladu s tem izvajale na svetovni razorožitveni konferenci temu ustrezen »politični pritisk«. Mnogi, ki v zahodnih državah pišejo o razorožitvi, prav tako mislijo, da je ta bojazen upravičena, četudi ni razumljiva. To mnenje pa je docela napačno, kajti nevezane in druge države, ki so predlagale svetovno razorožitveno konferenco, izhajajo prav iz tega, kar je bilo že doseženo na teh pogajanjih.

Nevezane in druge države, ki so predlagale generalni skupščini OZN, naj skliče svetovno razorožitveno konferenco, upoštevajo vse to, kar so doslej dosegli na razorožitvenih pogajanjih, in menijo, da se nemara prav zdaj prvič po drugi svetovni vojni ponuja možnost za določnejše razorožitvene posege, za korak naprej. Kajti oboroževalna tekma ni postala enotna le zaradi svoje narave (medsebojna odvisnost vseh vrst orožja in oblik oboroževanja), temveč tudi glede svojega dosega, saj je v tej ali oni obliki že zajela ves svet. Njene gospodarske in politične posledice so mnogostranske. To pa pomeni, da velesile ne glede na posebno odgovornost, ki jo imajo tudi nasproti ustanovni listini OZN za varnost sveta, ne morejo same — tudi če bi hotele — reševati razorožitvene problematike.

Dejali bi torej, da države, ki so predlagale svetovno razorožitveno konferenco, niso storile tega zato, ker bi bile razočarane nad dosedanjimi pogajanjmi o tem mednarodnem problemu, temveč prav zato, ker imajo realno predstavo o razorožitvi v celoti. Torej njihov predlog ne izraža obupa, kakor to mislijo posamezni zahodni pisci in državniki. Kadar gre za razorožitev, te države torej niso niti pesimistične niti optimistične, temveč realne. O njih v tej zvezi nikakor ne bi mogli reči tega, kar je Pierre Mendes-France rekel o francoski levici.

NEMANJA BOŽIČ

GEORGES GURVITCH

Sodobno poslanstvo sociologije

Razprave o sodobni meščanski sociologiji že dalj časa ne morejo mimo nedavno umrlega Georgesa Gurvitcha, ki je v Franciji in zunaj njenih meja pomembno ime na področju obče sociologije. Njegov opus je izredno obsežen ter zanimiv. Čeprav mu kritiki pogosto očitajo eklekticizem, psihologizem, pluralizem in da se loteva proučevanj nezgodovinsko, mu vendar hkrati priznavajo dokajšnjo izvirnost in tudi sicer pomemben prispevek pri proučevanju teoretičnih in praktičnih problemov sodobne sociologije.

Letos je prvič izšlo pri nas eno izmed njegovih obsežnejših socioloških del: Savremeni poziv sociologije I. del¹, prevedeno je bilo po njegovi tretji, predelani izdaji, ki je že po avtorjevi navadi v primeri s prvo in drugo izdajo nekoliko vsebinsko spremenjena. Prevod je nedvomno precej pridobil pri vrednosti s tehtno študijo Vojina Milića: Družba in sociologija v delu Georgesa Gurvitcha, ki nam poskuša približati to zanimivo in zelo zapleteno napisano delo.

¹ Knjigo je izdala založba Veselin Masleša v Sarajevu v zbirki Logos.

O predmetu in metodi v sociologiji je v meščanski sociologiji skoraj toliko nazorov, kolikor je mislecev. Značilno zanje je, da premalo upoštevajo celotnost družbenih pojavov, da pogosto gledajo na primer na družbo kot na čisto psihološki pojav, kot na splet oblik in podobno. Gurvitch kritizira te poskuse in poudarja, da je predmet sociologije družbena realnost, ki je ne moremo zreducirati na nobeno drugo in ki se kaže zlasti v »celotnih družbenih pojavih« (phénomènes sociaux totaux). Zaradi izredne gibljivosti predmeta, ki ga s prejšnjimi metodami ni mogoče zajeti v celoti, uporablja avtor metodo, ki je — kakor sam trdi — sistematična in analitična, individualizirajoča, kvalitativna in diskontinuistična ter se veže z empirično dialektiko (dialektičnim empirizmom). Prva naloga vsake prave dialektike mora biti po njegovem rušenje prejšnjega pojmovnega sistema, kar naj bi preprečilo mumificiranje in tako krčilo pot »nedogmatičnemu mišljenju«. Vendar pa sama dialektika pripelje le do praga spoznavne, a ga ne prestopi. Edino z »dialektičnim hiperempirizmom« in z upoštevanjem druž-

benega pojava v celoti je mogoče doseči znanstvenost, izvirnost in »nedogmatičnost« sociologije. Njegov »hiperempirizem« nima ontoloških in gnozeoloških filozofskih predpostavk, ker naj bi jih premagal prav s »pluralizmom«. Upošteva joč to metodo in prej omenjeni predmet je prišel do definicije sociologije: »Sociologija je kvalitativna in diskontinuirna tipologija totalnih družbenih pojavov, ki temelji na dialektiki. Ti pojavi so strukturirani, taki, ki jih ni mogoče strukturirati, ali pa taki, ki se dajo strukturirati; sociologija jih proučuje hkrati v vseh globinskih plasteh, na vseh lestvicah in vseh področjih, da bi tako spremljala nastajanje, razkrajanje in vnovično nastajanje njihovih struktur ter jih pojasnila z zgodovino.«²

Iz definicije je razvidno, da se naj sociologija ukvarja predvsem s proučevanjem takšnih tipov totalnih družbenih pojavov, ki so med seboj čim manj povezani, ki se stalno spreminjajo, nastajajo in razpadajo. Ne le definicija, ampak vse delo G. Gurvitche kaže, da mu ne gre za odkrivanje in ugotavljanje zakonitosti družbenega razvoja; zato pa lahko tudi njegova sociologija zdrsne na raven pretežno površinskega opazovanja, klasificiranja in ugotavljanja tipov družbenih pojavov.

Meščanskim sociološkim šolam konec 19. in v 20. stoletju je — v obrambi pred prodiranjem marksizma — skupno, da poudarjajo potrebo po ločitvi

sociologije od filozofije. Skrajna posledica upiranja kakršnikoli teoriji ali filozofskim izhodiščem je bil nastanek »konkretne sociologije«, ki temelji na golih empiričnih raziskavah. Sociologija se je pravzaprav zreducirala na sociografijo (primer ameriške empiricistične smeri). Med teoretiki, ki zahtevajo spremembo tega stanja, je tudi G. Gurvitch.³ Po njegovem mnenju takšno stanje zavira razvoj sociološke teorije, empiriki pa niso sposobni razlikovati pomembnega od nepomembnega in tako prihaja do testomanije, kvantofrenije in podobno. Zahteva povezavo filozofije s sociologijo, posebej s »sociologijo duha« (njegovo skupno ime za sociologijo prava, morale, spoznave, religije, umetnosti).

Da bi premagal to »krizo« sociologije 20. stoletja, najprej »obračuna« z »lažnimi problemi«, ki so povzročali krize sociologije v 19. stoletju, ki pa jih je po njegovem mnenju večinoma premagala.

Vse, ki se še zdaj ukvarjajo s temi problemi, razglša za »psevdoznanstveni polsvet«, ki ne razlikuje med vrednostnimi in dejanskimi sodbami. Prvi »lažni« problem je iskanje smisla in smeri družbenega razvoja, ki sodi po njegovem na področje filozofije zgodovine in ogroža obstoj sociologije. Vse teorije o družbenem razvoju (z marksizmom vred) pojmuje kot evolucionistične in jih enači z idejo o enosmernosti družbenega razvoja. Sociologija bi se

³ Réflexions sur les rapports entre philosophie et sociologie, Cahiers Internationaux de Sociologie, vol. XXII, 1957.

² Traité de Sociologie, I, Paris 1958, str. 27

lahko posvetila znanstvenemu opisovanju neke strukture ali konkretnega družbenega položaja samo, če bi se odrekla kontinuiranemu družbenemu razvoju in iluzijam o nujnem gibanju k »idealu«. Šele na tej stopnji bi sociologija omogočala ugotavljanje različnih perspektiv družbe, ki nastaja. Zvest definiciji in svoji metodi, ki teži k nadrelativizmu, poskuša torej ovreči idejo o družbenem razvoju, zato poudarja diskontinuiranost tipov globalnih družb kot njeno nasprotje. Ob kritikij drugega »lažnega problema« (sociologija reda ali sociologija napredka) opozarja, da družbene stvarnosti ne moremo zreducirati le na statične in dinamične elemente, ker so med seboj vsi povezani; kar je za enega red, je za drugega lahko nered. Ta problem poskuša Gurvitch izločiti s pluralizmom družbenih struktur.

Za sociologijo 20. stoletja po njegovem ni več aktualen niti problem odnosa med individuum in družbo, ker je individuum imanenten družbi in ta imanentna individuu. Nekaj podobnega naj bi ugotovila že Marcel Mauss in mladi Marx (Gurvitch je namreč eden prvih buržoaznih sociologov, ki dosledno razlikujejo med »mladim« in »starim« Marxom). Problem po Gurvitchu torej ni v razmerju med individuum in družbo, ampak v človeku samem. Četrty »neznanstveni« problem tudi po njegovem še ni čisto zastarel: razmerje med psihologijo in sociologijo razume kot dva delno prekrivajoča se kroga.

Po avtorju je za sociologijo 19. stoletja posebej značilen

problem iskanja odločujočega faktorja. Ta teorija o odločujočem faktorju je »dogmatična«. To smer sta delno negirala Durkheim in Marx, katerega pravilna stališča o družbeni stvarnosti pa so »izpostavljena nevarnosti, da bi se spremenila v teorijo o ekonomskem faktorju kot odločujočem«. Da bi se Marx in Durkheim dokončno izognila teoriji o odločujočem faktorju, bi morala upoštevati »relativizem, ki bi bil dovolj globok in dosleden samemu sebi«. S poudarjanjem relativizma dejansko poskuša zanikati možnost razlikovanja bistvenih od nebistvenih pojavov in s tem povezanih zakonitosti.

Šesti in zadnji »lažni problem« je iskanje splošnih zakonov družbenega razvoja, torej takih zakonov, po katerih se razvija družba v zgodovini. Ravno možnost ugotavljanja takšnih zakonov je omogočila nastanek znanstvene marksistične sociologije. Po Gurvitchu pa sociologija sploh ne more ugotavljati zakonov, ker bi bili različni determinizmi preozko zajeti. Tipi globalnih družb so po njegovem izrazito diskontinuiranost in vsak tip ima svoje determinizme in svoje zakone. Vzročnih zakonov ni mogoče ugotavljati tudi zaradi tega, ker je v družbenem dogajanju prevelik razmik med vzrokom in posledico. Sociologiji torej preostanejo le še čisto statistični zakoni. Gurvitcheva teza o diskontinuiteti in o samostojnih determinizmih torej dejansko onemogoča teoretično posploševanje na podlagi zgodovinskega gradiva. Tako delno prehaja čez relativizem v agnosticizem.

Ko »obračuna« z lažnimi problemi sociologije 19. st., si zastavi vprašanje, kaj naj bo sociologija 20. stoletja.

Sociologija 20. stoletja očičuje svoj pojmovni aparat, metodo; manjka ji pa sinteza med empirično deskripcijo in teoretično eksplikacijo. Prva stopnja tega dozorevanja obče sociologije je njegova *globinska sociologija*, ki bi naj orisala družbeno stvarnost vertikalno, v globinskem preseku.

Poglavitni predmet in izhodišče globinske sociologije je »totalni družbeni pojav«. Mnenje, da je mogoče vsak pojav najlaže proučevati v zvezi s celoto, v kateri obstaja, je Gurvitch prevzel od Marcela Maussa, medtem »ko so bila prejšnja približevanja temu pojmu (Marx, Proudhon, Durkheim) preobremenjena s filozofskimi idejami in niso upoštevala relativizma«. Ta »totalni družbeni pojav« ne obsega po njegovem le celotne globalne družbe, ampak tudi vsako skupino, vsak družbeni razred, vsako obliko družbenosti. Družbeni pojav v celoti ima torej lahko zelo različne vsebine, skupna vsem je enaka struktura.

Značilno za totalni družbeni pojav je, da je sestavljen iz »globinskih plasti« iz nadstropij; odnosi med posameznimi plastmi pa so zelo spremenljivi, njihova hierarhija je odvisna od globalnih tipov družb. Gurvitch posebej poudarja, da ne moremo govoriti o stopnji pomembnosti neke globinske plasti nasploh, niti vrednotiti posameznih plasti: s tem bi namreč takoj »zašli v dogmatizem«. Dogmatizem vidi v ugotavljanju in priznavanju odločilne

vloge prve plasti, v medsebojni odvisnosti vseh plasti, česar pa Gurvitch nikakor ne more sprejeti, ne da bi zašel v (materialistično!) »filozofijo zgodovine«. Iz tega izhaja, da pripisuje globinskemu dožemanju stvarnosti predvsem metodološki pomen; same plasti pa po njegovem nimajo z realnostjo nobene zveze. Ker niso povezane s konkretno stvarnostjo, je lahko njih število poljubno (sam avtor spreminja to število). Plasti so razvrščene od najlaže opaznih, površinskih do teže dostopnih in skritih.

Vsa materialna kultura, gošpodarstvo, tehnologija, je združena v prvi plasti — morfološko-ekološki površini — ki ni nikjer posebej obrazložena, čeprav je podlaga za obstoj družbe. Po Gurvitchu je ta plast najstabilnejša v družbeni stvarnosti, spreminja pa se le zaradi delovanja drugih plasti, zlasti idej. S prodiranjem v globino postajajo plasti gibljivejše in bolj povezane s spontanim človeškim (plast družbenih organizacij je gibljivejša kakor prva). Pri plasti družbenih organizacij je gibljivejša ustavljena in ad hoc vloge, ki razbijajo prve. Vloge pa ne razume kot elementarno obliko družbene delitve dela, ampak precej širše (tako govori npr. o vlogi razreda itd.).

Ena izmed plasti so novatorske ideje, ki naj bi bile edino napredne in revolucionarne. Novatorsko vedenje nastane tedaj, ko nepričakovani elementi, ki so potencialno v družbenem vedenju, dosežejo svoj višek in porušijo ustaljene modele. Ni plasti, ki bi ji mogli pripisati neko stalno vlogo; do vseh pla-

sti pa mora biti sociologija nevtralna. Gurvitch je torej zavzel stališče nevtralnega pluralizma. Posebna plast so tudi kolektivne ideje in vrednote, ki jih lahko dojemamo le kolektivno, vendar ne pojasnjuje načina tega dojetanja. Najgloblja plast so kolektivna duševna stanja in kolektivni psihični akti. Pomembnejši so psihični akti, ki se kažejo v kolektivnih intuicijah, sodbah. Psihično je sinonim bivanja. Glede na pomembnost, ki jo pripisuje posameznim plastem, in glede na razvrstitev globinskih plasti, lahko ugotovimo, da lestvica presega le metodološki pomen in da kaže svojstven — psihologističen — način dojetanja družbene narave. Prav s tem načinom pa doseže — po Gurvitchevem mnenju — globinska sociologija zmago nadrelativizma in hiperempirizma.

Totalni družbeni pojavi imajo lahko različen obseg; najmanjši element so oblike (manifestacije) družbenosti, ki so predmet *mikrosociologije*. Mikrosociološke manifestacije družbenosti so najelementarnejši sestavni deli družbene stvarnosti, ki so astrukturalni. Pri njih se najbolj pokažeta nedeterminiranost in slučajnost ter povezanost s »spontanimi plastmi«. Oblike družbenosti so »številni načini povezanosti po celoti in v celoto« (sem prišteva oblike družbenosti od družine do nacije); o elementarnem družbenem pa ne pove dovolj jasno svojega mnenja. Oblike družbenosti deli na dve temeljni skupini: MI (ki se glede na intenzivnost deli na množico, skupnost in zvezo enakomislečih) in odnosi z drugimi

(odnosi približevanja, oddaljevanja in mešani odnosi). Čeprav je kritiziral Wiesejevo stališče o teh odnosih, je večinoma prevzel njegovo klasifikacijo in v bistvu mehanicistično razumevanje družbenih odnosov. Oblike družbenosti deli še na aktivne in pasivne (aktivne oblike MI so lahko na primer eno-, mnogo-, nadfunkcionalne). Gurvitch ugotavlja, da je od vseh povezanosti v MI najpogostejša skupnost, hkrati pa se zavzema za odpravo razširjenega idealiziranja skupnosti, pojem množice pa naj bi očistili vsega grdega.

Teh različnih oblik družbenosti po avtorju ne moremo zreducirati le na psihično, ker imajo vse plasti. Če pa na primer iščemo v njegovi klasifikaciji razliko med množico in zvezo enakomislečih, lahko ugotovimo, da se razlikujeta predvsem po psihičnih lastnostih (množica pomeni le površno spajanje jazov, medtem ko gre pri zvezi za popolno prežemanje jaza z MI). Podlaga MI so kolektivne intuicije. Različne oblike stapljanja jazov lahko nastanejo v vsakem tipu globalne družbe, v vsakem tipu posebnih družbenih skupin.

Posebno poglavje tega dela je posvečeno razjasnitvi razmerja med mikrosociologijo in sociometrijo. V praksi sociometrov kritizira Gurvitch predvsem to, da ne upoštevajo dialektike in povezanosti »atomov« v globalno družbo. Zato je sam izdelal tri sociometrične teste, ki naj bi jih uporabljali za popolnejšo in objektivnejšo analizo mikrosocioloških pojavov. Pomembna je njegova misel, da je nujno s sociometrič-

no tehniko proučevati samo takšne povezanosti, ki dejansko obstajajo, ne pa umetno izoblikovanih. Razmišljanje strne v misel, da lahko postane sociometrija brez poglobljene mikrosociološke teorije prazna, mikrosociologija brez sociometrije pa slepa (brez dejanskega preizkušanja).

Oblike družbenosti povezujejo z globalnimi družbami posebne družbene skupine, ki so že predmet *makrosociologije*. Te skupine so stabilnejše kot oblike družbenosti in so strukturirane. Gurvitch kritizira identificiranje družbenih skupin z organizacijami, hkrati pa je močno zožil pojem organizacije. Za skupine je značilno stalno nastajanje in razpadanje. Po kritiki napačnih nazorov o skupinah podaja svojo definicijo, kjer je najpomembnejše kolektivno stališče, ki omogoča povezavo skupine z najbolj spontanimi plastmi družbene stvarnosti. Kakor pri mikrosociologiji (pri analizi oblik družbenosti) je tudi pri tem poudarek predvsem na psihičnem. Njegova metoda klasifikacije skupin je analitična. Skupine razlikuje na podlagi petnajstih kriterijev, ki se med seboj prepletajo (npr. vsebina — eno-, mnogo-, nadfunkcionalnosti; trajanje; obseg; način oblikovanja — dejanske, prostovoljne, prisiljene; itd.).

Ni redki primer, ko meščanski sociologi, v težnji po »objektivnosti« znanosti ne priznavajo obstoja razredov. Družbo opisujejo kot skupek različnih slojev, različnih kategorij in podobno. Gurvitch priznava obstoj razredov in meni, da so to najširše danes obstoječe »nad-

funkcionalne grupacije«. ⁴Pravi, da je razred celo več kakor grupacija, vendar ga doslej še nihče ni uspešno analiziral. Zato si je zastavil nalogo, da da »določnejšo in bolj elastično konceptualizacijo problema razreda, ki bi bila tudi bolj relativistična«. V analizi razreda hoče biti čimbolj »nepristranski«. Pri tem naj bi mu med drugim pomagalo »negativno stališče do povezovanja teorije o razredih s filozofijo zgodovine«. Ob teh težnjah pa je sporno že samo razumevanje nastanka razreda, ki ga postavi v kapitalizem in »industrializem«, prej pa naj bi bili le stanovi, redovi, korporacije, kaste. Tako je zgodovinsko razkritje družbenih razredov izenačil z njihovim nastankom, ni pa se vprašal po vzrokih za obstoj razredov in razredne družbe. Čeprav ugotavlja, da priznava »zgodovinskost razredov, to je njihovo odločilno vlogo pri preobrazbi današnjih družb«, vendarle pristaja pri nezgodovinskem razumevanju družbenega razreda. Pri marksističnem razumevanju razreda ga posebno »preseneča odkrito povezovanje družbenega realizma z eshatologijo«.

V kritiki marksistične koncepcije razreda poudarja, da Marx spreminja definicijo razreda in da pri marksistih ni rešen problem razmerja razreda do drugih grupacij. Marksistom zatem očita, da so determinizem razredov postavili kot ključ, ki odpira vsa vrata

⁴ S problemom razreda se obširneje ukvarja v delu »Pojem družbenih razredov od Marxa do danes.« Prevedeno v srbohrvaščino, Bgd. 1962.

(»univerzialni princip sociološke razjasnitve«), ni se jim pa posrečilo razložiti pojma razreda samega.

Razredi so po Gurvitchu najbolj samostojni, gibljejo se po njim lastnih determinizmih. Ta samostojnost razredov izvira iz njihove nadfunkcionalnosti. Poleg razredov so nadfunkcionalne še nacije, mednarodna družba in manjšinske globalne družbe. Za pojem razreda uporabljaja širšo in ožjo definicijo, ki pa imata to skupno lastnost, da omenjata zunanje, nebitne elemente obstoja razreda. Po ožji definiciji so razredi dejanske in teritorialno raztresene družbene skupine, katerih lastnosti so: nadfunkcionalnost, močna tendenca k strukturiranju, odpor do prežemanja z globalno družbo in radikalna nepovezljivost z drugimi razredi. Neizogiben pogoj za obstoj razreda je prevlada poglavitne kolektivne zavesti nad ožjimi zavestmi. Ob tem podpira Marxovo misel, da je razredna zavest tisti faktor, ki omogoča, da se kakšen razred spremeni iz razreda »po sebi« v razred »za sebe«. V njegovi definiciji je sporno zlasti poudarjanje odpora do prežemanja razreda z globalno družbo in nepovezljivost z drugimi razredi (ta trditev se kvečjemu lahko zreducira na popolnoma antagonistične razrede, medtem ko nam o povezovanju razredov — predvsem v kritičnih obdobjih — govori dovolj zgodovinska praksa).

Da bi iz pluralizma oblik družbenosti in posebnih skupin prešel k enotnosti, je uporabil pojem *družbene strukture*. Družbena struktura je totalni

družbeni pojav, ki drži ravnotežje med specifično stopnjevitostjo (hierarhijo) globinskih plasti, družbenimi pravili, funkcionalnimi skupinami, razredi itd. Družbena struktura vpliva tudi na hierarhijo plasti v delnih družbenih skupinah in je stalen proces.

Globalne družbe so po njegovem tisti totalni družbeni pojavi, ki so hkrati najširši in najimpozantnejši ter najbogatejši po vsebini in vplivu v dani družbeni stvarnosti. To so »makrokozmosi makrokozmosov«. Da bi ugotovili tipe globalnih družb, moramo analizirati njihove strukture. S tako analizo je Gurvitch prišel do sklepa o obstoju štirih predzgodovinskih in desetih zgodovinskih tipov globalnih družb. Poglavitne kohezivne sile so ideje in vrednote.

Vsak tip globalne družbe ima svoj determinizem, zato ne more biti splošnih zakonov. Če torej sociologija ne more ugotavljati splošnih razvojnih zakonitosti, potem tudi ne more določati prihodnjega družbenega razvoja; ne samo to, tudi o preteklih družbah lahko po njegovem le ugotavlja, da je razvoj pač šel v neki smeri, ne da bi upoštevala objektivne nujnosti. Tako tudi Gurvitch večkrat razmišlja o različnih možnostih razvoja nekega tipa globalne družbe, ne spušča pa se v analizo konkretnih zgodovinskih razmer, ki pogojujejo ta razvoj.

Pri izdelavi tipov globalnih družb si je prizadeval, da bi bili čimbolj diskontinuistični, obenem pa nobeni plasti ne priznaval stalne odločilne vloge, ampak dopušča variiranja (od

države, cerkve, do kolektivnih vzorov, tehničnih vzorov itd). Kljub tem prizadevanjem se je v praksi vendarle približal materialističnemu razumevanju družbenega razvoja.

Tipi zgodovinskih globalnih družb: karizmatični; patriarhalni; fevdalni; tip, v katerem prevladuje mesto-država; tip z začetki kapitalizma; demokratično-liberalni; dirigirani; tip fašistične družbe; tip družbe, kjer načrtujejo na podlagi kolektivističnega centralizatorskega etatizma; tip družbe, kjer načrtujejo na podlagi pluralističnega decentralizatorskega kolektivizma. Ta tipologija celo do neke mere kaže na ide-

jo o razvoju (že samo razlikovanje zgodovinskih in nezgodovinskih tipov), čeprav obenem poudarja, da je poglavitna gibalna sila svobodna odločitev ljudi.

Značilno za Gurvitča je, da je veliko prostora posvetil kritiki drugih mislecev, sam pa ni svojih stališč zadosti razumljivo in prepričljivo pojasnil. Čeprav si je zadal nalogo, da bo njegova sociologija sinteza empiričnih prizadevanj in teoretična razlaga, je pri tem ostal le na pol poti. Kot sodobno, ne pa kot novo, mu lahko štejemo prizadevanje, da naj bi sociologija upoštevala celotnost družbenega življenja. M. J.

Ocene in marginalije

Na začetek tega zapisa o štirih novih socioloških knjigah naj napišem optimističen stavek: *Jugoslovanski sociologiji gre na bolje*. Sociološki inštituti prebolevajo »otroške bolezni« in dokazujejo svojo notranjo rast in krepitev s čedalje bolj tehtnimi raziskovanji in dognanji; sociološke katedre obetajo, da bodo v bližnji prihodnosti izoblikovale številne nove kadre, sposobne za znanstvenoraziskovalno delo na različnih področjih družbenega življenja; sociološka publicistika postaja pestrejša in bolj hrabra; vulgarnim, dogmatičnim in abstraktnim nazorom stalinističnega pozitivizma in pragmatizma v sociologiji se upirajo čedalje močnejša izkuštvno naravnana in na avten-

tično Marxovo misel oprta teoretična ter metodološka prizadevanja; zdi se, da kmalu ne bo več mogoče publicirati slabih, anahronističnih učbenikov; na knjižnih policah ne bo le kopica prevedenih del iz tuje sociološke tradicije in sodobnosti, temveč bo vedno več tudi originalnih del jugoslovanskih avtorjev... Čeprav je ta optimistična skica močno enostranska in pretirana, pa je vseeno res, da sociologija napreduje. O tem pričajo tudi štiri knjige... Smotrna založniška dejavnost je eden izmed bistvenih pogojev za uveljavitev neke znanosti. Če je napak usmerjena, lahko napravi nepopravljivo škodo; zavira razvoj s tem, da zmanjšuje in deformira znanstvene interese ter zanima-

nje javnosti; to dosega tako, da vnaša škodljive nesporazume, poudarja lažne, neadekvatno prikazane probleme, vsiljuje znanstveno irelevantne in jalove ideološke propozicije itd.

Založniška dejavnost mora biti široka, sodobna, iniciativna — *podrejena* le »interesom« in »koristim« znanosti, njenim nalogam in poslanstvu.

MIHAILO ĐURIĆ, SOCIOLOGIJA MAKSA WEBERA (Sociološka hrestomatija VI., MH, Zagreb 1964). — Knjiga je monografija o velikem nemškem sociologu z dvesto strani obsegajočim izborom iz njegovega obsežnega in bogatega opusa. (Izšla je ob stoletnici Webrovega rojstva — zato letnica 1964.) Takoj je treba reči, da prihaja ta knjiga med nas ob pravem času: Webrova sociologija vsebuje mnoge plodne, še neizkoriščene metodološke pobude ter daje izredne kategorialne in interpretacijske možnosti za *sodobno* sociološko razglabljanje. Marksistični sociolog ne more mimo Webra, ki je — čeprav celo v nekaterih bistvenih stališčih močno oddaljen od zgodovinskega materializma — nedvomno eden tistih *meščanskih* sociologov, ki so si z obsežnim znanjem, z razgibano znanstveno imaginacijo pa z *zgodovinsko* in *izkustveno* naravnostjo zagotovili trajno veljavo utemeljiteljev *moderne* sociologije.

Max Weber (1864—1920) sodi med tiste genije, ki si brez njih sploh ni mogoče predstavljati miselnega in miselnostnega utripa druge polovice XIX. in XX. stoletja: Marx, Comte, Spencer in Durkheim niso le utemeljite-

lji sociologije ali (vzeto nekoliko širše) obče teorije družbenih ved, temveč so osebnosti s tolikšnim vplivom na celotno *kulturo*, da si ga v celoti sploh ne moremo predstavljati. V središču Webrovega zanimanja je bila problematika kulture, pojavi in procesi, ki sodijo bolj v domeno »duha«. Kot univerzalen zgodovinar je Weber odlično poznal »gradivo« — *snov*, ki jo je bilo treba strniti v *spoznanja*. Njegov prispevek na področju metodologije in teorije je še bolj očiten prav zaradi tega, ker suvereno obvladuje velikansko množico kulturnih fenomenov, ki jih je motril in interpretiral skozi prizmo historične realnosti in njene dinamike — bodisi pretekle, bodisi prezentne, sočasne; z drugimi besedami: Webrova teoretična in metodološka prizadevanja so »soočena« z *zgodovinskim izkustvom* — to je medij, ki se v njem verificirajo, izpopolnjujejo in dokončno *praktično* potrjujejo teoretični »instrumenti«.

Kot neokantovci Windelband, Dilthey in Rickert, je tudi Weber *družbene* (zgodovinske in kulturne) vede ostro ločil od naravoslovja. *Predmet* »družboslovja« so enkratni, neponovljivi fenomeni, katerih vsebinske značilnosti so človeška stališča, nameni, vrednote, cilji, upanja itd., *predmet* naravoslovja pa so pojavi, ki s človeško »protinaravnostjo« in »subjektivizmom« nimajo nič skupnega — se ponavljajo, uravnavajo jih objektivni vzročno-posledični zakoni. Ta *epistemološki* in *stvarnostni* »dualizem« je močno vplival na Webrova prizadevanja, da bi izoblikoval ustrezno metodo raziskovanja kulturnih pojavov in procesov. Neokan-

tovski vpliv je bil odločilen: *poudarek mora biti na smiselnih oziroma pomen-skih zvezah in na razumevanju celot* (epoh, posameznih kultur, med seboj povezanih procesov) *družbenozgodovinskega dogajanja*. Toda v eni, zelo pomembni točki se je Weber od neokantovcev odločilno odmaknil: v nasprotju z njimi je menil, da je kulturne in zgodovinske pojave mogoče (in potrebno) *vzročno* interpretirati, ker *kulturnozgodovinsko* ni že tudi v celoti in do kraja *razumsko*. Čeprav človek z izrazitim in globoko emotivno doživetim npravstvenim prepričanjem, je Weber — v nasprotju z neokantovci — vrednostne sodbe (pojmovane kot *subjektivne* in *zgodovinsko-relativne*) izločil iz sociologije.

Najbolj popularen del Webrove sociologije je t. i. *metoda »idealnih tipov«*. Na tem mestu ne moremo povedati o tej problematiki niti najbistvenejšega; naj citiram Đurića:

»V njegovih delih prevzemajo idealni tipi najrazličnejše vloge: to so pojmi, ki z njimi umevamo »zgodovinske individue«, to je — kolektivne zgodovinske pojave..., pojmi, ki z njimi določamo naravo različnih pojavov, ne glede na čas in prostor..., so pa tudi *ad hoc* konstruirane sheme objektivno mogočega poteka nekega konkretnega dogodka..., so abstraktno-analitični vzorci, ki se nanašajo na določene tipične situacije, ponavljajoče se v družbenem življenju...« (Str. 83—84.)

Za sodobna sociološka prizadevanja je metoda »idealnih tipov« še vedno zelo zanimiva: z ustrezno uporabo te metode je

mogoče obvladati oziroma zajeti neko družbenozgodovinsko celoto oziroma enoto; prav gotovo ima ta metoda — izpopolnjena in prilagojena — pred seboj še veliko prihodnost.

Max Weber je bil globok mislec-analitik; njegova sposobnost *združevanja, sintetiziranja* je bila mnogo manjša. (Živel je nenehno v strahu, da ne bi zašel na pota dogmatičnega konstruktivizma, in mogoče je prav v tem razlog, da se je izognil marsikateremu sklepu ali sintezi ter popolnejši sistematizaciji svojih teorij.) Njegov brat Alfred Weber se je lotil prav tega, gotovo nehvaležnega dela — sistematizacije. Alfred Weber se je močno približal zgodovinskemu materializmu s tem, da je zastopal teorijo o pogojenosti kulture z *materialno* produkcijo. Prizadeval si je tudi izoblikovati občo teorijo kulture. Max in Alfred Weber sta tako postala začetnika in vzornika tistih tendenc v sodobni sociologiji, ki zastopajo tezo o odločilnem vplivu kulture in njenih (inteligibilnih) vrednot na vsakokratno družbo ter njen razvoj. Meščanski sociološki »kulturalizem«, ki se je oblikoval predvsem v dolgotrajni in razvejani polemiki s pozitivističnim »strukturalizmom«, je treba razlikovati od teorij marksističnih filozofov, ki je nanje močno vplival Max Weber; to so predvsem Lukács, Marcuse, Goldman in Mills; manj je vplival Weber na Adorna, Fromma, Horkheimerja in še nekatere marksistične filozofe in sociologe.

Đurićeva monografija je napisana solidno in pregledno. Morda bi bilo lahko njeno besedilo nekoliko krajše: avtor naj

bi se bil na ustrezen način izognil tistemu, kar se skoraj dobesedno ponavlja v drugem delu knjige, v prevodih iz Webrovega opusa; ali pa narobe: izpuščeni naj bi bili fragmenti, ki jih je Đurić vnesel v monografijo. Ponavljanja opravičuje delno precej zahtevna snov: prebereš drugič (nekoliko drugače), pa bolje razumeš... Monografijo sestavlja šest poglavij: v prvem obravnava avtor Webrovo življenje in delo (akademsko kariero, znanstvena prizadevanja in interese, razmerje do politične dejavnosti in sociologovo osebnost ter značajske lastnosti); drugo poglavje govori o filozofskih propozicijah Webrove dejavnosti (pojmovanje človeka, zanos etike odgovornosti, etična iracionalnost sveta in pesimistična filozofsko-zgodovinska perspektiva); v tretjem poglavju je razložen sociologov metodološki program (intelektualna situacija, ki je vplivala na njegovo formiranje in rast, obračun s preteklostjo, narava in naloge sociologije, obče pojmovanje družbe, »razumevanje« in kavzalna razlaga ter razmerje *stvarnosti* in »idealnega tipa«); četrto poglavje pojasnjuje bistvene dimenzije sistema Webrovih socioloških kategorij (razmerje med zamisljivo in realizacijo, razlaga tipov družbene aktivnosti, o materialnih interesih in o normativnem redu, elementi družbene morfologije); v petem poglavju obravnava Đurić Webrovo koncepcijo izvora in narave kapitalizma (kapitalizem kot družbenoekonomski sistem, tradicionalizem in ekonomski racionalizem, verske osnove kapitalističnega gospodarstva, primerjalna

zgodovina kapitalizma, Webrova kritika zgodovinskega materializma); v zadnjem poglavju *Družbena struktura in organizacija* pisec posreduje in ocenjuje tiste Webrove ideje, ki so za današnji čas najaktualnejše (metodološko stališče, razsežnosti družbene razslojenosti, pojem oblasti, racionalna, tradicionalna in harizmatična oblast, načela birokratske organizacije, vzroki družbenih sprememb, birokracija, kapitalizem in socializem). Priznati je treba, da je Mihailo Đurić resnično globoko dojel sociologovo osebnost, znanstveno snovanje in filozofsko misel. Tudi njegova kritika Webrove sociologije in »filozofske antropologije« je jasna, do kraja preiščljena in *sodobna*; (*sodobna* je kritika — ali *presoja* — če upošteva sodobno raven znanstvenih dosežkov in »nauke«, ki jih »govori« družbena praksa — novi družbeni pojavi in procesi)... Marksistični dialog z Webrom nikakor še ni končan; potekal bo v pristnem (znanstvenem in odgovornem) *kontaktu* z družbeno prakso (v najširšem pomenu te besede); izogibal se bo prenatrjenih sodb o Webrovih *zmotah* in *nedoslednostih*...

Prevodi iz Webrovega opusa so razdeljeni v sedem problemskih skupin. Na začetku sta sijajni predavajni *Znanost kot poklic* in *Politika kot poklic*. Sledijo *Osnovni sociološki pojmi*, ki so pravi *organon* sociološkega mišljenja. Kot tretji del je uvrščen fragment *Racionalizem zahodne kulture*, za njim pa daljši tekst iz znanega dela *Protestantska etika in duh kapitalizma*. V petem delu je tekst *Razredi, stanovi in stranke*, v šestem pa *Trije čisti tipi legi-*

timne oblasti. Sledi še daljše besedilo o problematiki *birokracije*, ki je prav tako kot *Osnovni sociološki pojmi* ter *Razredi. stanovi in stranke* vzet iz Webrovega življenjskega dela *Gospodarstvo in družba*.

Morda ne bo odveč, če za konec tega informativnega zapisa citiram nekaj stavkov, ki nam zelo razločno in plastično predstavijo Maxa Webra kot izredno osebnost in — še posebej — kot vzgojitelja mladine (predavanje *Znanost kot poklic*); za njimi pa bomo navedli še fragment, ki nam ga pokaže kot političnega pisca, dvomljivca in pesimista (predavanje *Politika kot poklic*).

»Kolegi študenti in študentke! Prihajate na naša predavanja in zahtevate od nas lastnosti voditeljev ter nočete doumeti, da si od stotih profesorjev devetindevetdeset ne lasti (in si ne sme lastiti) pravice, da bi bili nogometni mojstri življenja, kaj pa šele voditelji o stvareh, ki zadevajo načine usmerjanja življenja.

Sami razmislite: vrednost človeka ni odvisna od njegovih voditeljskih sposobnosti. V vsakem primeru lastnosti, ki kakega človeka konstituirajo kot izrednega učenjaka in akademskega učitelja, niso lastnosti, ki bi mogle napraviti iz njega vodjo na področju praktične življenjske orientacije in (še posebej) na področju politike. Če kdo ima te lastnosti, je to popolno naključje, in nevarno bi bilo, če bi vsak učitelj, ki stoji na katedru, spodbujen s študentskimi pričakovanji, začutil, da jih mora imeti. Še nevarneje bi bilo, če bi vsakemu akademskemu učitelju bilo dopuščeno, da

bi se v predavalnici lahko igral voditelja... Profesor, ki meni, da je njegova dolžnost svetovati mladini, in ki uživa njeno zaupanje, lahko pokaže svoje človeške lastnosti v osebnem razmerju z mladimi ljudmi. Če meni, da je dolžan nastopiti v boju med različnimi svetovnimi nazori in strankarskimi mnenji, potem naj se loti tega zunaj, na trgu življenja, v tisku, na sestankih, v združenjih — kjer pač hoče. Vsekakor je preveč ugodno, če kdo kaže svojo hrabrost z izpovedovanjem lastnih pojmovanj tam, kjer so poslušalci, ki mogoče menijo drugače, obsojeni na molk.« (Str. 179—180.)

In drugi fragment:

»Kdor želi z nasiljem uresničiti absolutno pravičnost na tem svetu, mora imeti pristaše, to je aparat, ki je sestavljen iz ljudi. Temu aparatu mora obljubiti določene notranje ali vnanje nagrade, nebeško ali pozemsko plačilo — sicer ne bo funkcional. V sodobnem razrednem boju so notranje nagrade: zadovoljitev sovraštva in maščevalnosti, zadovoljitev lažne etične potrebe, da se lastno mnenje razglašča za pravilno, nasprotnikovo pa za krivoversko. Vnanje nagrade: avantura, zmaga, plen, moč in rop. Vodja in uspeh njegove stvari sta popolnoma odvisna od tega, kako aparat funkcionira. Zato imajo odločilno vlogo pobude aparata, ne pa tiste, ki jih zastopa vodja... .. Emocionalni revoluciji sledi rutina vsakdanjosti. Verski mučenik, predvsem pa sama vera izgineta ali pa — kar se dogaja še pogosteje — postaneta sestavina konvencionalne fraze omejenih in kratkovidnih političnih izvrševalcev. Ta razvoj je še po-

sebno hiter, kadar gre za verski boj, kajti ta boj vodijo in inspirirajo pravi voditelji, to je preroki revolucije. Tu sta namreč, kot pri vsakem aparatu, ki ga uravnava vodja, osiromašenje in brezosebnost, to je duhovno proletariziranje v interesu discipline, eden izmed pogojev uspešnosti. Pristaši bojavnika za vero, ki se je povzpel na oblast, ponavadi zelo lahko degenerirajo v čisto navaden sloj prido-bitnikov.« (Str. 193—194.)

Tako svari »nemški Machiavelli«, mislec, ki mu je pred duhovnimi očmi bil nenehno ideal svobodnega človeka in humanih družbenih razmer — ideal, ki so ga oblikovali in poglobljali francoski prosvetljenci in nemška klasična filozofija. Človek, ki je po eni strani poznal preveč zgodovinskih dejstev in vedel preveč o »človeški naravi«, da bi bil lahko enostranski ter naiven, in ki je po drugi strani prizadeto razglašal razum in svobodo za bistvo človečnosti, ni mogel mirno in brezskrbno živeti. Weber ni verjel v *totalnega človeka prihodnosti* ali v kak drug odrešilni mit. Družbe prihodnosti si ni znal predstavljati drugače kakor kot racionalno-nadosebno birokratično *oblast* ali sistem.

Na Webrovo vizijo prihodnosti ni treba priseči, toda tudi marksist mora prestati najodkriteljše soočenje z njo.

RUDI SUPEK, HERBERT SPENCER I BIOLOGIZAM U SOCIOLOGIJI (MH, Zagreb 1965). — Pred seboj imamo že tudi IV. knjigo Sociološke hrestomatije. Rudi Supek, ki je urednik hrestomatije, je odlično

opravil svoje delo: v kratki, niti sto strani obsegajoči monografiji je izredno natančno in plastično razložil vse bistvene aspekte problematike. Najprej analizira *pozitivistični organizem* in ga, prikazanega v poglavitnih razsežnostih, kritizira s stališča zgodovinskega materializma. Nato opiše temeljne ideje, kategorije in metode Spencerjeve sociološke ustvarjalnosti ter razvije kompleksno in komplicirano problematiko *zakona evolucije*; še posebej naglašča pomen evolucionizma za razvoj psihologije. Ko obravnava organizem v novejši sociologiji (po Spencerju), navaja v krajših prikazih ekstremni organizem Paula von Lilienfelda, psihični organizem Alberta Schäfflerja, pogodbeni organizem Alfreda Fouilléja, superorganizem Renéja Wormsa ter zoosociologijo Alfreda Espinasa in drugih podobno usmerjenih raziskovalcev. V poglavju o *socialnem darvinizmu* razloži Supek najprej znane nazore T. R. Malthusa in osnovno načelo t. i. teorij o vnanjih konfliktih; potem poseže v preteklost in omeni nekatere antične ter poznejše mislece, katerih nazori so bili anticipacije *socialnega darvinizma* oziroma osnovnega načela *teorije konfliktov*; (izrazita predstavnika orientacije te vrste sta bila rimski zgodovinar Polibij in arabski filozof Ibn Khaldun). Verjetno zaradi tega, da se ne bi monografija preveč razširila, dr. Supek ne opiše mnogih teorij te vrste, ki jih srečamo pri filozofih v novem veku (Machiavelli, Bodin, Hobbes, Hume itd.), temveč prikaže le moderni socialni darvinizem XIX. stoletja Walterja Bagehota

in Spencerja, ekstremno varian- to socialnega darvinizma Lud- viga Gumplovitza in *zmerni* so- cialni darvinizem G. Ratzenhof- ferja, Lesterja F. Warda in Franza Oppenheimerja. Poglavl- je o socialnem darvinizmu skle- ne pisec s kritiko te neznanstve- ne in reakcionarne teorije. Mo- nografijo konča s splošnimi oce- nami obravnavanih orientacij in osebnosti. V zvezi s samo idejo evolucije, ki je bila z različni- mi vulgarizacijami in simplifi- kacijami pa s konservatizmom ter z reakcionarnostjo močno kompromitirana, piše ovtor:

«...Ne preostane nam torej nič drugega, kot da poskušamo najti najboljše metode in pro- cedure, da bi ugotovili, ali po- teka razvoj po določenih zakoni- h — in po kakšnih zakonih. Aktualnost Marxove koncepcije je dandanes prav v tem, da se je ideji evolucije približal na mnogo pravilnejši, dialektični način...» (Str. 96.)

Izbrani teksti, ki so jih pre- vedli Rudi Supek, Miroslav Be- ker in Ivo Čurčić, so razdeljeni na dva dela. Prvi, obsežnejši del so v pet tematskih področij razdeljena kompletna ali frag- mentarna poglavja iz del Her- berta Spencerja; (1. Študij so- ciologije; 2. Zakon evolucije; 3. Organska teorija družbe; 4. Po- litične ustanove; 5. Spencerjev politični liberalizem). Drugi del tvorijo krajši odlomki iz opusov Alberta Schäfflerja (Prispevek k temeljem sociologije; *Osnove sociologije*), Renéja Wormsa (Družbena pogodba ali družbe- ni organizem; *Sociologija, njena narava, njena vsebina in njene zveze*), Alfreda Espinasa (Nor- malne družbe med živalmi iste vrste; *O živalskih družbah*),

Ludviga Gumplovitza (O na- ravnem zakonu v ustvarjanju države; graško predavanje iz leta 1875), Gustava Ratzenhof- ferja (Boj za ohranitev in na- ravni izbor; *Sociologija*) ter Franza Oppenheimerja (Kako je nastala država; *Država*). Medtem ko si iz prevedenih tekstov Herberta Spencerja lah- ko izoblikujemo celotno pod- bo miselnostnih karakteristik, znanstvenih dosežkov in mogoč- nega vpliva tega »Aristotela XIX. stoletja«, pa iz skopega mozaika besedil kasnejših pred- stavnikov biologizma lahko po- vzamemo le najsplošnejše vtise — to pa je tudi dovolj. Knjige o velikanih duha dosežejo svoj namen, če z mero in z vsemi potrebnimi omejitvami združijo tisto *prejšnje, sočasno in po- znejše*, kar je v neposredni zve- zi z obravnavano osebnostjo ozi- roma teorijo. Dr. Supek je ta problem odlično rešil: dobili smo izreden učbenik enega naj- važnejših in najširših idejnih tokov XIX. in XX. stoletja.

Čeprav sem napisal, da gre za *učbenik*, pa s tem nisem ho- tel zanikati visoke znanstvene vrednosti monografije. (Zaradi mnogih slabih in žalostnih iz- kušenj z učbeniki, ki rastejo kot gobe po dežju že celo na sred- njih šolah, je ta *beseda* počasi postala *pejorativ* — izraz za po- sebno zvrst lahkotnega zasluž- karstva, ki v ekstremnih prime- rih različnih »izpopolnjevanj«, »dodajanj« itd. postaja, zaradi grobih izkoriščevalskih posegov v študentske denarnice, hvalež- na snov specifičnega obešenja- škega humorja.)

Če bodo tudi druge knjige Sociološke hrestomatije vsaj pri- bližno na ravni Supekove — še

zlasti, če jim bo uspelo svoj *predmet* prikazati tako dosledno v luči marksistične teorije in *kritike* — bo to nedvomno moralo prispevati k izboljšanju kvalitete pedagoškega dela na področju sociologije, psihologije, filozofije, pravnih in ekonomskih ved ter zgodovine; obča teorija družbenih ved je vsekakor v najožji zvezi z vsemi navedenimi področji — prezreti jo pomeni toliko, kot odreči se jedru, *esenci*, *historični orientaciji* in *globalni osmislitvi*; (že sama Spencerjeva *problematika* se razprostira v temeljih več posebnih znanosti, njihovih posameznih strok in celo aplikacij). Hrestomatija ne bo — tako vsaj upamo — nadomestila le mnogih površnih, »vseobsežnih«, dogmatičnih učbenikov, pač pa bo vsaj deloma rešila vprašanje neposrednega seznanjanja širšega kroga študentov in drugih bralcev z izvirnimi teksti pomembnih sociologov, predvsem *meščanskih*, katerih prevedena dela bi lahko prešteli na prste.

DEVID RISMAN, Nejt en Glejzer i Ruel Deni, USAMLJENA GOMILA — STUDIJA O PROMENI AMERIČKOG KARAKTERA, Nolit, Beograd 1965 (THE LONELY CROWD — A STUDY OF THE CHANGING AMERICAN CHARACTER by DAVID RIESMAN with Nathan Glazer and Reuel Denney, Yale University Press, 1960); prevod Olivere Stefanović; uvodno študijo *Sodobna Amerika v luči karakterološke analize Davida Riesmana* je napisala Zaga Pešić-Golubović.

Navadili smo se že, da v knjižni zbirki *Sazvežda* izhajajo le najboljše knjige. Urednik Miloš Stambolić s srečno roko posega v bogato zakladnico filozofske, sociološke, psihološke in umetnostne (teoretične) literature ter izbira izključno le aktualna dela, *aktivistične priročnike* za današnje probleme in prizadevanja, za manj znane in nove poti ter za izvirne, tvegane poskuse. Tako *aktualna* je v največji meri tudi ta knjiga.

Gre za poskus izvirne interpretacije temeljnih prvin, momentov in metamorfoz ameriške družbenosti; toda avtor »ameriško problematiko« vendarle nenehno presega: kar najbolj se zaveda, da ne more spregovoriti o bistvenih problemih ameriške družbe in ameriškega človeka, ne da bi upošteval, raziskoval in doumel mnoge »neameriške« svetovne ter obče človeške pojave in procese; obenem »specifičnost« ameriške družbe ni tolikšna, da ne bi dognanja o njej v večji meri veljala tudi za druga zelo razvita območja in za dežele s kapitalistično družbeno ureditvijo nasploh, v manjši meri pa za države v razvoju in za narode, ki žive v nastajajoči svetovni socialistični družbi.

David Riesman ni postal sociolog po ravni poti ustrezne univerzitetne izobrazbe. Najprej je študiral medicino, potem pravo; kot pravnik se je pričel poglobljati v sociološko problematiko. Prav zato je moral prebroditi vse težave, ki jih ima »vsiljivec« na »tujem« strokovnem področju. Velikane ameriške sociologije pa ni motila (in ne moti) le Riesmanova formal-

na kvalifikacija, pač pa jih vznemirja še mnogo bolj njegova znanstvena usmerjenost. Riesman se je *pregrešil* zoper *ozkost* ameriške sociologije: svoja raziskovanja ni nasilno stlačil v omejeno sfero *statistične obdelave, matematičnega kvantificiranja, empiričnega evidentiranja in suhoparnega opisovanja*, temveč se je *mimo* »merljivega« in »izkustveno-razvidnega« povzpел k oblikovanju zahtevnejših hipotez in bogatejših posplošenj o ameriškem družbenem življenju. Prav zato ga nekateri zmernejši empiristični sociologi označujejo kot psihologa, nekateri »radikalnejši« pa njegovemu delu celo odrekajo znanstvenost; (če bi se Riesman razglašal za »socialnega psihologa« — kar v veliki meri tudi je — bi ga »oficialna« *socialna psihologija* prav gotovo *napotila* k sociologom). Ves problem je v tem, da posebnih družbenih znanosti, še bolj pa njihovih posameznih strok, danes ni mogoče več ločevati s fiksnimi in definitivnimi pregradami, ki so v veliki meri postale skrivališče »strokovnjakov« za tisto, kar ni dosti več kot nič. Interdisciplinarna prizadevanja v družbeni znanosti niso le mogoča, temveč so celo neogibno potrebna; seveda je *funkcioniranje družbe kot celote* mnogo zahtevnejši *predmet* znanosti kot pa kak izoliran pojav ali proces v družbeni stvarnosti. Vsekakor so potrebne raziskave na vseh ravneh — od skrajnega »mikro-« do skrajnega »makro-«. Brezhibno opravljena raziskava nekega izoliranega, ožjega področja družbenega življenja ima nedvomno svojo vrednost, toda nobenega razloga nimamo, da

bi jo ocenili više kot širok, »vseobsežen« interdisciplinarni *poseg*, ki bo sicer neogibno imel določene pomanjkljivosti, dajal pa nam bo vendarle neko celostno podobo družbenozgodovinskega dogajanja; (pisca tega zapisa se zdi, da takšne *sinteze* in *podobe* niso le *čiste znanstvene danosti*, potrebne za *nadaljnje orientacije družbenih ved*; vsekakor so predvsem *idealni, najsplošnejši objekti* za nove kritike: obča podoba, zahtevna hipoteza, pretenciozna generalizacija je nedvomno dober predmet za formiranje in formuliranje novih kritičnih sodb o tej »zadnji« podobi in — seveda tudi — o družbeni stvarnosti, ki je v njej *izražena*; vsi *napredki* v znanosti se dosežejo tako: s *konstruktivno kritiko*, z odkrivanjem nepopolnosti v *najmočnejših* »vladajočih« idejah in sistemih mišljenja; toda *obča podoba* družbenega življenja je le nekaj več kot izhodišče za kritiko: je naš *temeljni interes* in celo naša *intimna potreba*; posameznih aspektov ne proučujemo zato, da bi pri tem tudi ostalo, pač pa zato, da bi se povzpeli od njih k splošnejšim spoznanjem; tudi najpopolnejša raziskava ene družbene institucije, ene družbene skupine, ene izmed oblik družbene zavesti itd. dobi svoj končni smisel in popoln pomen šele takrat, ko jo motrimo vključeno v celoten kontekst družbenosti in zgodovine...). Psihologu, ki se je *napotil* na sociološki »teren«, grozi realna nevarnost ali pa zgolj očitek zablode »sociologiziranja«, sociologu, ki poskuša kompletirati svoja raziskovanja in spoznanja v smeri psihologije bodo — včasih upravičeno, včas-

sih neupravičeno — pripisovali napake »biologiziranja« ali »psihologiziranja«... Zaga Pešić-Golubović pravilno ugotavlja, da Davidu Riesmanu ni uspelo povsod v besedilu sistematično povezati socioloških in psiholoških aspektov, toda (tako menimo) posamezne pomanjkljivosti ne morejo v večji meri ogroziti kvalitete dosežka kot celote; Riesman ni edini vrhunski predstavnik družbene znanosti, ki plačuje davek svoji širini, intenzivnosti in ekstenzivnosti svojega znanstvenega interesa. Na najtežavnejše poti stopajo ljudje, ki jih *eros* spoznavanja prisili v »avanturo«; drugi se prijetno omejujejo; njih ne privlači *vse, kar je človeško*, ali pa se tej nevarni skušnjavi lahko upro — ostajajo disciplinirano v mejah svoje *discipline*. Tudi Erich Fromm, ki je verjetno na Riesmana najbolj vplival, je človek univerzalnih, širokopoteznih interdisciplinarnih *posegov*.

Knjiga ima tri dele: Karakter, Politika in Avtonomija. Dodan ji je še obsežen uvod, ki v njem Riesman odgovarja na različne kritike prvih izdaj te knjige; (delo je namreč zaradi nekaterih svojih osrednjih idej izzvalo mnoge zelo različne komentarje). V uvodu pisec to in ono korigira, marsikaj pa tudi dodaja.

Poglejmo si nekatere poglavitve avtorjeve teze in stališča; (na tem mestu bomo poskušali bežno pregledati le njegova značilnejša stališča). Ko smo poprej v tem zapisku govorili o »mikro-« in »makro-« raziskavah, vsekakor nismo nameravali prepričevati bralca, da se Riesman giblje le v sferah *občega*; res je, da se

avtor od »ameriškega« vzpenja k »svetovnemu«, res je tudi, da oblikuje splošne sociološke kategorije, res je tudi, da prestopa meje tradicionalnih disciplin — toda vsa ta »dejstva«, ki govore za »makro-« so utelešena v obsežnem izkustvenem gradivu; za pisca je značilno izrazito zanimanje za vsakdanje, neposredno in konkretno; Riesman se spretno giblje na razsežni lestvici med skrajnostma *posameznega* in *splošnega*.

— Znanost mora začeti z analizo družbe, ki v njej posamezniki žive; če hočemo razumeti konkretno družbo, ne potrebujemo freudovskih »biografij« ali »zgodovin« posameznikov, temveč *zgodovino*.

— Znanost mora z vsestranskim in vestnim proučevanjem oceniti delovanje in medsebojne vplive ter relacije demografskih, socialnih in značajskih faktorjev. (Prav v tej domeni *proučevanja* je Riesman v obdobju med prvo izdajo knjige in leto 1960 v marsičem revidiral svoja prvotna stališča: hipotezo o vplivu demografskih faktorjev na formiranje in modificiranje *družbenega karakterja* je skoraj v celoti zavrgel.)

— Institucije lahko pritiskajo na ljudi v tolikšni meri, da jih povsem zaslužnjujejo. Ljudje bi se radi čimbolj okoristili z dosežki modernizacije, s *predmeti*, in zanje radi žrtvujejo svojo delovno silo, svoj čas, svojo *voljo* in *emocije*... To je nova oblika konformizma — posebna varianta *samoodtujitve*.

— *Tipologija karakterjev sodi k jedru sociologije*. »Družbeni karakter« je abstrakcija in znanstvena konstrukcija — nekakšen »idealni tip«; nikoli se

ne pokriva s posameznimi konkretnimi značaji ljudi. Trije zgodovinski tipi »družbenega karakterja« so: 1. s tradicijo usmerjan, 2. vase oziroma k sebi usmerjen in 3. k drugim usmerjen družbeni karakter. Obstaja sicer nevarnost shematske interpretacije in porabe takšne tipologije, toda s povečanjem števila tipov ali pod-tipov je mogoče zajeti več življenjskih situacij in se izogniti nasilju nad dejstvi.

— »*The Lonely Crowd* spada med knjige, ki so se v zadnjih letih izogibale dogmatizmu in fanatizmu ter jima postavljale nasproti odprtost, pluralizem in empirizem. (Str. 48.)

— »... prilagojeni so tisti ljudje, ki z najmanjšo mero neadekvatnosti zrcalijo svojo družbo ali svoj družbeni razred.

V vsaki družbi so tisti, ki niso v skladju s karakterološko formulo prilagojenih, ali anomični ali avtonomni. Izraz *anomičen* izhaja od Durkheimovega izraza *anomique* (pridevnik od *anomie*) s pomenom — tisti, ki ni vladan, ki ne ravna po zakonih. Izraz uporabljam s pomenom, ki je širši od Durkheimove metafore: je sinonim za izraz *neprilagojen*, katerega pa nočem uporabljati zaradi njegovega negativnega pomena in pa zaradi tega, ker obstajajo določene kulture, v katerih bi prisodil višjo vrednost neprilagojenim ali anomičnim ljudem kot pa prilagojenim. Avtonomni so tisti, ki so vsaj pretežno sposobni uskladiti svoje življenje z normami ravnanja svoje družbe — to je sposobnost, ki je anomični navadno nimajo — pri tem pa se svobodno odločajo, ali bodo tako ravnali ali pa ne bodo. Pri določanju prilagojenosti ne preverja-

mo, ali posameznikovo ponašanje je ali ni v soglasju z družbenimi normami, pač pa — ali je usklajena struktura njegovega značaja...« (Str. 302.)

— »Čim bolj napreduje tehnika, večje število ljudi si lahko predstavlja, da bi lahko bili nekdo drug. Tehnologija, prvič, spodbuja delitev dela, ki retrogradno omogoča večjo različnost izkustev in družbenega karakterja. In drugič: napredek tehnologije daje več prostega časa za razmišljanje o spremembah — to je neka vrsta kapitalne rezerve pri človeškem samoprilaganju naravi — ne le majhnemu številu vladajočih, temveč mnogim ljudem. Tretjič: kombinacija tehnologije in razvedrila prispeva k temu, da se ljudje seznanijo s sodobnimi zgodovinskimi razrešitvami — to je, da se jim ponuja ne le več blaga in več izkustev, temveč tudi večja izbira osebnih in družbenih vzorov.« (Str. 307.)

— »... Zelo sem se trudil, da bi opozoril na možnosti premostitve prepada, ki loči po mnenju mnogih visoko in množično kulturo. Zdi se mi, da razmerje med vrhunsko in popularno kulturo vsebuje možnosti, ki dajejo upanje — kljub strahu, snobizmu in antiintelektualizmu, ki tako pogosto preprečujejo lahkotno prehajanje med tema kultura.« (Str. 365.)

— »... Toda navzlic vsem oviram, ki zapirajo pot spremembi družbene in karakterne strukture, sem prepričan, da lahko prav ideje dajo odločilen zgodovinski prispevek. Tudi sam Marx, ki je odrekal idejam velik pomen in ki je zavrgel utopične špekulacije svojih predhodnikov-socialistov, je imeniten zgled za moč

idej v zgodovini. Kot vemo, ni dovolil, da bi sami dogodki emancipirali delavski razred. V alternativni vlogi propagandista je tudi sam poskušal oblikovati miselnostno in institucionalno okolje, ki naj bi v njem živeli delavci.« (Str. 365.)

Tako bi lahko nadaljevali, toda to na tem mestu ni niti mogoče niti potrebno. Naj za konec zapišemo le besede, ki jih je v svoji knjigi *David Riesman and Interpretative Sociology* napisal P. Kecskemeti: »Riesman si prizadeva razumeti Ameriko, njegov cilj pa je tudi — razviti di-

namično in zgodovinsko teorijo.«

Tudi če bi bila ta trditev samo deloma resnična, bi bil to za marksiste zadosten razlog, da z vso pozornostjo proučujejo dela tega avtentičnega in vsestranskega sociologa. Marksistična obča teorija družbenih ved je nedvomno *dinamična* in *zgodovinska*. Vsako pobudo te vrste — pa najsi pride do koderkoli — je treba temeljito pretehtati, kajti dinamičnost in zgodovinskost tudi marksizmu nista dani avtomatično, dokončno (za vse čase) in do kraja.

VLADO SRUK

Beležke o tujih revijah

MARXISM TODAY,

november, december 1965

Problem hitrejše rasti britanskega gospodarstva se zastavlja Emilu Burnsu v članku *Laburistični nacionalni plan*. Razredni značaj plana je razviden iz tega, da ne obvladuje tržnega mehanizma, temveč ga, nasprotno, še dopolnjuje s krepitvijo monopolov. Nacionalizacije plan ne omenja, računa pa s hitrim vzponom privatnega sektorja.

Maurice Cornforth, *Nekaj vprašanj o zvezi z dialektičnimi zakoni*, piše o vrstah (objektivni in subjektivni) dialektičnih zakonov ter načinu odkrivanja. Podrobneje obravnava zakone logike in matematike. Avtor ugotavlja, da je potrebno vprašanjem o odkrivanju, spoznavanju in vrstah dialektičnih zakonov posvetiti večjo pozornost.

Frank Quelon, *Umetna inteligenca*, zastopa trditev, da je

načelno mogoče skonstruirati stroj, ki bi opravljal podobne funkcije kakor možgani. Tezo izvaja iz materialnosti sveta, ki obsega tako možgane kot mehanske konstrukcije.

Ob koncu objavlja revija še članka o elizabetinskih ljudskih pesmih in angleški glasbeni tradiciji ter Rudyardu Kiplingu.

Jack Woodis, *Rodezijska ustava iz leta 1961*, piše v decemberski številki, da je sedanja ustava izraz interesov bele manjšine, ki tepta osnovne pravice človeka. Avtor obsoja nedosledno in mlačno politiko laburistov do Južne Rodezije. Z ustavo je bela manjšina legalizirala politiko, ki jo črnsko prebivalstvo že vrsto let občuti na svoji koži.

Lev Alter, *Problemi sovjetske ekonomije*, podčrtuje, da se je novo vodstvo SZ odreklo subjektivizmu v gospodarskem planiranju in upravljanju v korist znanstvenih predvidevanj. Sov-

jetski ekonomisti bodo morali zdaj teoretično utemeljiti in raziskati vlogo zakona vrednosti, presežnega proizvoda, sistema cen itd. v socialističnem gospodarstvu.

Frida Knight, *Francosko odporniško gibanje*, piše o razvoju francoskega odporniškega gibanja in o vlogi KP, ki je bila v tem gibanju najbolj organizirana in zavestna.

Bill Carrit objavlja članek *Svoboda umetnosti*, v katerem skuša odgovoriti na vprašanje: na podlagi katerih načelnih izhodišč je Marx upošteval in ocenjeval umetniško delo ter kako opredeljujemo naravo estetičnega v marksističnih in nemarksističnih interpretacijah.

-rr-

CUBA SOCIALISTA,

št. 45—46, 47,
junij, julij—avgust 1965

V članku »Zoper napadalno strategijo imperializma — revolucionarna strategija ljudstev« Fidel Castro analizira vzroke in posledice ameriške pustolovščine v Dominikanski republiki. Razčlenjujoč strateške in taktične metode imperializma poudarja, da so ZDA v tem primeru zrušile prav tisto »reprezentativno konstitucionalnost«, ki jo baje branijo pred komunistično nevarnostjo. — Revija priobčuje članek A. Epiševa o 20-letnici zmage nad fašizmom. — I. Talavera in J. R. Herrera pišeta o »Organizaciji dela in nagrajevanja v kmetijstvu«. Članek L. Novotnyja je posvečen 20 obletnici svobodne Češkoslovaške.

Uvodnik 47. številke je posvečen 12. obletnici znanega

napada na Batistovo vojašnico Moncada. — Za njim je uvrščen članek P. Torrassa: »Ocena politike ZDA v Latinski Ameriki«. Avtor poudarja, da »Alianza para el Progreso« (Zveza za napredek) in njena telesa podrejajo gospodarstvo in politiko latinsko-ameriških držav interesom ZDA. — »O socialističnem zdravstvu« piše C. Font Pupo. J. N. Causse Perez razpravlja o »Organiziranju partije v revolucionarnih oboroženih silah Kube«. — Eden izmed voditeljev venezuelskih gverilcev Germán Laiert priobčuje članek o »Novi etapi oboroženega boja v Venezueli«. Vodstvo gverile je korigiralo prvotno orientacijo na takojšnjo zmago in se pripravlja za dolgotrajnejše boje. Zdaj je težišče oboroženega boja na podeželju, predvsem med kmečkim prebivalstvom. Obenem pa vodstvo gverile ugotavlja, da mora narodnoosvobodilna fronta intenzivirati tudi neoborožene oblike boja. — R. C. González opisuje delo in uspehe »Delavske in kmečke univerte Julio Antonio Mella«. — V gospodarskih zapiskih je govor o večji proizvodnji mleka in novem plačilnem sistemu na gradbenem področju. — Dokumentacija vsebuje skupni komunike italijanske komunistične partije in PURSC (Združene revolucionarne socialistične stranke Kube).

-jk-

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE,

št. 9, september 1965

F. Drewitz - P. Hinze, *O pojmu družbene zavesti in o razmerju med individualno in druž-*

beno zavestjo, hočeta dokazati, da družbena zavest ni samo izraz družbene biti, ampak je tudi v individualni zavesti eksistirajoč vsesplošen odnos duhovnega življenjskega procesa ljudi določenega družbenega reda. Hermann Ley, *Tehnična revolucija v zahodnonemški ideologiji*, ugotavlja, da potrebuje državni monopolni kapitalizem v ZR Nemčiji različne ideološke tokove, da bi teoretično pripravil in tehnično izpeljal svojo agresivno politiko. John Lewis, *Britanska filozofija v 20. stoletju*, analizira njene različne tendence in se zavzema za tesnejše sodelovanje marksistov z meščanskimi misleci, ker bi tako ti misleci sprejeli naprednejše politične nazore o svetu. Johannes Müller, *O bistvu konstrukcijskih analog v tehniki*, piše, da ubira dialektika miselnega procesa tehničnega konstruiranja podobno pot od abstraktnega h konkretnemu, kot nam jo je pokazal Marx v Kapitalu. -ak-

VOPROSY FILOSOFII,

št. 12. december 1965

M. S. Strogovič, *Metodološka vprašanja pravne znanosti*, meni, da ne obstoji nobena posebna »pravna metodologija«, ampak gre le za aplikacijo marksistične dialektične metode pri raziskovanju predmeta pravne znanosti. Zahteva po politični znanosti ni upravičena, ker morajo družbene znanosti čim tesneje sodelovati, da bi rešile družbeno-ekonomske probleme. Vsaka družbena znanost ima že sama svojo politično vsebino in politični značaj. D. A. Kiknadze, *Kako potrebe vplivajo na vede-*

nje človeka, skuša na podlagi misli marksističnih klasikov o tem pokazati čedalje večji pomen tega vpliva v socializmu in komunizmu. G. I. Naan, *K problemu neskončnosti*, razvršča tipe neskončnosti. Problem končnosti-neskončnosti prostora-časa razpade na: a) problem končnosti-neskončnosti konkretnih kozmičnih sistemov; to je čisto fizikalni problem in je rešljiv v določenem času; b) problem neskončnosti vesolja, ki ga ni mogoče razrešiti le z metodami eksaktnih znanosti; sploh pa ga ni mogoče dokončno rešiti v zgodovini človeštva. B. M. Kedrov, *Posplošitev kot logična operacija*, razločuje med formalnim induktivnim posploševanjem in dialektično analizo, *Dialektično ločeni bistveni zvezi, zakonu, je dana oblika občega pojma*. Navaja primere, kako nastaja definicija pojmov na osnovi sistema zakonov. P. P. Gajdenko, *Problem časa v ontologiji Martina Heideggra*, odkriva, da eksistencializem ne obravnava problema časa v zvezi z naravnimi procesi, kot ga je obravnavala prirodna filozofija od Aristotela dalje, temveč v zvezi s človekovo dejavnostjo. Avtor odkriva vzroke, zakaj Heidegger ni mogel uspešno rešiti stvarnih problemov, ki si jih je zastavil. -ak-

NEW LEFT REVIEW,

št. 34, november-december 1965

Bob Rowthorne, *Problemi dohodkovne politike*, piše, da laburistična vlada ni izpolnila pričakovanj tistih, ki so se ogrevali za socialistično preobrazbo britanske družbe. Narodni plan

še vedno podpira neustrezni delež profitov v narodnem dohodku v prid privatno-lastniških elementov. Rowthorne kritično obravnava ugovore ekonomistov v laburistični stranki, ki zavračajo demokracijo kot možen izhod iz težav, ki jih preživlja gospodarstvo.

Angleški antropolog Edmund Leach, piše pod naslovom *Claude Lévi Strauss — antropolog in filozof*, o tem, kaj je Strauss novega odkril v antropologiji. Strauss je domiseln v konstrukcijah logično verjetnostnih shem univerzalnega človeškega razvoja. Šteje se med marksiste ter poudarja primarnost infrastrukture. Leach piše tudi o Straussovih teoretičnih razglabljanjih o totemizmu.

Goran Therborn, *Svedska levica*, ima švedsko komunistično partijo za najpomembnejšo levo politično silo. Socialistična levica ne predstavlja politične sile. Napredno razumništvo bo moralo združiti svoje teoretične zmogljivosti in znanje s socialističnim delavskim gibanjem. Švedska levica poskuša teoretično utemeljiti novo zgodovinsko zavest švedske družbe in išče pot, kako pomagati človeku, da se otrese vsakodnevne družbene in gospodarske neenakopravnosti.

-rr-

INTERNATIONAL SOCIALIST JOURNAL,

št. 10, avgust 1965

André Gorz, *Kapitalistični proizvodni odnosi in družbeno potrebna delovna sila*, trdi, da je razvoj proizvodnih sil v svetu (še posebej v kapitalističnem gospodarstvu) kvalitativno spre-

menil pomen delovne sile. V tej zvezi navaja zahteve francoskih, italijanskih in nemških študentov, da bi bil študij plačan. Spremenjeni kapitalistični proizvodni odnosi vse bolj kažejo, da kapitalizem ni sposoben razrešiti protislovij na področju neposredno proizvodnega in znanstvenega dela.

Ernest Mandel, *Socialistična strategija za zahodno Evropo*, se ukvarja z možnostmi in težavami pri ustvarjanju socialistične strategije v obdobju naraščajočega kapitalizma in politične integracije. Avtor razlikuje neokapitalistične in antikapitalistične strukturalne reforme ter zanika, da bi zvišanje mezd povzročilo politično brezbriznost.

Sergio De Santis, *Čile II.*, še nadalje obravnava mednarodno politiko, ki jo vodi krščansko-demokratska vlada predsednika Freia, in načrte o institucionalnih reformah. *Osnovni cilji Freijeve politike so*: depolitizacija kongresa, manjša vloga strank in večje pristojnosti državne administracije.

Tony Topham, *Kampanja za delavsko kontrolo v Britaniji*, obravnava prizadevanja britanskega delavskega gibanja, da bi imel delavski razred pomembnejšo vlogo pri odločanju. Kritiki očitajo, da ta prizadevanja niso realna: lastninsko razmerje ne igra nobene vloge in Trade Unioni popolnoma zadovoljujejo zahteve delavcev po upravljanju.

Revija še nadalje objavlja članke o nacionalizaciji in odškodnini v Britaniji in Švedski, vlogi religije na Irskem in planiranju v socialističnih deželah.

-rr-

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- MARX Karl: Birokratija i javnost. Pogovor Dragoljub Mućunović. Beograd, Vuk Karadžić 1965. 159 str. — 11520-1
- GARAUDY Roger: Marksizam kao mogućnost otvorenog dijaloga. Diskusija na skupu pisaca u Marijanskim lazima posvećen 75-godišnjici Čapekovog rođenja. Preveo V. Zuppa. — Razlog 1965, br. 38—39—40, str. 545—552
- PAŽANIN Ante: Marx i dijalektički materijalizam. — Praxis 1966, br. 1, str. 115—130
- STOJANOVIĆ Svetozar: Moralnost revolucionarne avangarde kao istorijska pretpostavka socijalizma. — Praxis 1966, br. 1, str. 70—76
- VRANICKI Predrag: Lakše je kritizirati ono što je već bilo. Razgovor o staljinizmu. — Vjesnik 31. XII. 1965
- VRANICKI Predrag: Engels i filozofija. Uz sedamdesetu godišnjicu smrti. — Praxis 1966, br. 1, str. 106—114

II. FILOZOFIJA

- KJERKEGOR Seren: Osvrt na moje delo. Prevod Jelana Matić. Pogovor Branko Bošnjak. Beograd, Vuk Karadžić 1965. 118 str. — 11520-2
- MILLS Wright: Elita oblasti. Prevedla Janez Orešnik in Franci Slivnik. Ljubljana, Državna založba 1965. 423 str. — 2963-17
- RADAKRISNAN Sarvepali: Indijska filozofija. Preveo Radmilo Vučić. Beograd, Nolit 1965. 605 str. — II/9896
- DOKLER Janez: Umetnost in svet tehnike. Referat za simpozij Jugoslovenskega združenja za filozofiju na temu »Umetnost u svetu tehnike«. — Problemi 1965, št. 33—34, str. 1097—1105

- FESTINI Heda: Filozofija i život. Granice aksiologije i ontologije u odnosu na naša savremena pitanja. — Gledišta 1965, br. 12, str. 1651—1657
- HEIDEGGER Martin: O humanizmu. Pismo Jeanu Beaufretu. Preveo Danilo Pejović. — Forum 1965, br. 11—12, str. 475—486
- HRIBAR Tine: Marx in filozofija. — Tribuna-Zasnovne 29. XII. 1965, št. 12
- JASPERS Karl: Izvori filozofije i ono obuhvatno. Preveo Danilo Pejović. — Razlog 1965, br. 38—39—40, str. 509—520
- PEJOVIĆ Danilo: Martin Heidegger. — Forum 1965, br. 11—12, str. 460—475
- PEJOVIĆ Danilo: Umjetnost i estetika. — Republika 1965, br. 12, str. 515 do 518.
- PEJOVIĆ Danilo: Karl Jaspers. — Razlog 1965, br. 38—39—40, str. 451—461
- PESIĆ Golubović-Zaga: Čovek i savremena epoha u svetlosti sovjetske filozofije. — Gledišta 1965, br. 12, str. 1699—1706
- TANOVIĆ Arif: Pitanje o slobodi. Etički problem — Odjek 1. I. 1966, br. 1
- URBANIĆ Ivan: Sartrov Hudič in do bri bog v filozofiji. — Problemi 1965, št. 33—34, str. 1193—1210

III. SOCIOLOGIJA

- GORIČAR Jože: Sociologija. Osnove marksističke opšte teorije o društvu. VI dopunjeno i prerađeno izdanje. Preveo Gligorije Ernjaković. Beograd, Rad 1965. 389 str. — 11333
- MILISAVLJEVIĆ Ratko: Sta su društvene pojave i društvene svesti. Beograd, Naučna knjiga 1965. 302 str. — II/10125
- : Studijski projekat »Sociološko istraživanje jugoslovenske komune«. Ljubljana—Beograd, Institut za sociologiju 1964. 134 str. — IV/1734-4
- FIAMENGO Ante: Između teorije i empirije. — Odjek 1. I. 1966, br. 1

- GORICAR Jože: Sociologija danes in tukaj. — Naši razgledi 25. XII. 1965, št. 24
- LEVADA J.: Kibernetički metodi u sociologiji (Kommunist 14. IX. 1965 — Moskva). — Socijalizam 1965, br. 11, str. 1447—1460
- MILIC Igor: Osnovni socijalistički odnos kao pristup teorijskom istraživanju socijalističkog — samoupravnog društva. — Ekonomist 1965, br. 3, str. 404—425
- MLINAR Zdravko: Prijateljski, soseski in sorodstveni odnosi v Velenju. — Problemi 1965, št. 32, str. 1074—1096, št. 31, str. 914—925, št. 33—34, str. 1271—1295
- : Problemi družbene diferenciacije v Sloveniji. Posvetovanje sociologov SR Slovenije 13. 14. XII. v Ljubljani. Prispevki: Peter Jambreč, Zdravko Mlinar, Jan Makarović idr. — Naši razgledi 25. XII. 1965, št. 24
- : Problemi splava v SR Sloveniji. — Vestniki socialnega varstva 1965, št. 4, str. 1—2—8
- RUS Veljko: Vodstvena praksa in oblastniška struktura v delovnih organizacijah. — Problemi 1965, št. 33—34, str. 1248—1270
- IV. PSIHOLOGIJA
- PECJAK Vid: Poglavlja iz psihologije. Ljubljana, Državna založba 1965. 210 str. — 11538
- ROSTOHAR Mihajlo: Osnove socialne psihologije. Ljubljana, Mladinska knjiga 1965. 184 str. — I/2065-20
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO
- BERTONCELJ Ivan: Izobraževanje v delovnih organizacijah. Predgovor Mitja Kamušič. Ljubljana, Življenje in tehnika 1965. 236 str. — 11532
- JONESKO Ežen: Pozorišno iskustvo. Prevod Kača Samardžić. Beograd, Vuk Karadžić 1965. 135 str. — 11320-4
- : Poslanstvo slovenskega zdravnika. Zbornik razprav in člankov. Uredil Franjo Smerdu. V počastitev stoletnice slovenskega društva 1865—1965 in petindvajsetletnice rojstva partijskega zdravstva 1941—1965. Ljubljana, Slovenska matica 1965. 650 str. — III/2426
- TOPORISIC Jože: Slovenski knjižni jezik. Maribor, Obzorja 1965. 236 str. — 11242
- MAKAROVIC Jan: Otrok pred izbiro poklica. Ljubljana, Cankarjeva založba 1965. 111 str. — I/2389-1
- JODL Miroslav: Humanizacija svijeta kao okretanje od propasti. Diskusija na skupu pisaca u Marijanskim laznama posvećen 75—godišnjici rođenja Capeka. — Razlog 1965, br. 38—39—40, str. 553—558
- MARKOVIC Mihailo: Kultura i socijalizam. — Međunarodna politika 1. I. 1966, br. 378
- BEZDANOV Stevan: Obrazovanje — neposredna proizvodna snaga društva. Karakter privredne reforme i obrazovanje. — Pedagogija 1965, br. 4, str. 445—464
- MOZINA Stane: Obrazovna struktura kadrova i njihov uticaj na produktivnost. — Produktivnost 1965, br. 11, str. 673—680
- : Obrazovanje i nauka u uslovima privredne reforme. Redaktor Vojislav Marković. 14. sednica Prosvetno-kulturnog veća Savezne skupštine. — Kulturni život 1965, br. 11-12, str. 1196—1228
- PEKEČ Stanko: Bilješke za mogući razgovor o našem visokom školstvu. — Razlog 1965, br. 38—39—40, str. 443—451
- POLJANSEK Miloš: Vzročna zveza med znanostjo in proizvodnjo. — Naši razgledi 11. XII. 1965, št. 23
- RUS Vojan: Stari in novi odnosi med kulturo in politiko. — Sodobnost 1966, št. 1, str. 58—73
- RUS Vojan: Nekaj bistvenih vprašanj financiranja izobraževanja. Delo 24. XII. 1965
- : Skole drugog stupnja. — Jugoslovenski pregled 1965, br. 9, str. 325 do 329
- : Uticaj privredne reforme na kulturne delatnosti. Debata na sednici Predsedništva Kulturno-prosvetnog veća Jugoslavije. Kulturni život 1965, br. 11—12, str. 1158—1175
- VUKMANOVIC Svetozar-Tempo: Stručno školstvo i proizvodnja. Neki problemi finansiranja školstva. — Socijalizam 1965, br. 11, str. 1421—1434

VI. POLITIČKE VEDE

1. Splošna dela:

TITO: Borba za mir in mednarodno sodelovanje. Dvanajsta knjiga. Ljubljana, Cankarjeva založba 1965. 455 str. — 266-12

KRBEK Ivo: O državnem suverenitetu. Referat za Jugoslov. akademiju znanosti i umjetnosti. — Forum 1965, br. 11—12, str. 417—425

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

KAVČIČ Stane: Samoupravljanje. III. knjiga. Ljubljana, Delavska enotnost 1965. 248 str. — 10208-3

RANKOVIĆ Radislav i LALIĆ Dragan i Mladen: Praksa samoupravljanja. Zagreb, Panorama 1965. 407 str. — I/2124-7

SNUDERL Makso: Politični sistemi Jugoslavije. Prva knjiga. Družbenopolitična in ekonomska ureditev. Ljubljana, Uradni list SRS 1965. 335 str. — 11537-1

BAJT Aleksander: Gospodarska reforma. Njen pomen in njeni problemi. — Naši razgledi 25. XII. 1965, št. 24

BAKARIĆ Vladimir: Nacionalno vprašanje in socialistična enotnost. Iz govora na seji IK CK ZK Hrvatske. — Borba, Vjesnik 24. XII. Delo 25. XII. 1965

CVETKOVIĆ Marjan: Aktualna vprašanja mednacionalnih odnosov. Diskusija na seji CK ZK Hrvatske. — Komunist 17. XII. 1965, št. 51

CALDAREVIĆ Mladen: Demokratske institucije i revolucionarni kontinuitet. — Praxis 1966, br. 1, str. 77—82

KAVČIČ Stane: Še o nacionalnem vprašanju in o socialistični enotnosti. — Delo 51. XII. 1965, Vjesnik, Borba 4. I. 1966

KOMATINA Milija: Kdo lahko in kdo naj upravlja družbo. Ob članku Rudija Supka »Še enkrat o alternativni: stalinistični pozitivizem ali ustvarjalni marksizem (Praxis 6/1965). Komunist 7. I. 1966, št. 1

MISIĆ Dimitrije: Sistem integralnog samoupravljanja u jugoslovenskoj privredi. — Ekonomist 1965, br. 5, str. 289—312

—: Socijalistička demokratija i privredna reforma. Diskusija: Božidar Peković, Miloško Drulović, Balša Špa-

dijer, i. dr. — Gledišta 1965, br. 1617—1650

TAVČAR Marjan: Komunist kot samoupravljaec. — Komunist 24. XII. 1965, št. 52

TITO: Da bi izpeljali gospodarsko reformo, moramo preprečiti ambiciozne načrte. Pogovor s predstavnik kolektivov. — Delo 26. XII. 1965

TITO: Enotna sodobna tehnologija ne nasprotuje samoupravljanju. Razgovor z delegacijo jugoslovenskega komiteja za elektroniko. Delo 31. XII. Borba, Vjesnik, Politika, 31. i 2. I. 1966

TRČEK Jože: Reforma in socialno varstvo. — Vestnik socialnega varstva 1965, št. 4, str. 44—52

VUKMANOVIĆ Svetozar: Moramo se založiti za stvaranje ekonomskih i društveno zdravih odnosa u stambenoj privredi. Izlaganje na sjednici CV sindikata Jugoslavije. — Rad 17. XII. 1965, br. 71

3. Politični sistemi in politične organizacije:

IVEKOVIĆ Mladen: SR Nemačka juče i danas. — Međunarodna politika 1. I. 1966, br. 578

MILENKOVIĆ Vlado: Degolizam i Francuska. — Ekonomska politika 18. XII. 1965, br. 716

STEOVIĆ J.: Kina uoči trećeg petogodišnjeg plana. — Međunarodna politika 1. I. 1966, br. 578

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

POČKAR Gregor: Osnovi ekonomske politike SFRJ. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd, Kultura 1965. 658 str. — 11536

ANDRIJASEVIĆ Jovan: Prilog kritici dohodne cene. O robi kao izvoru i obliku samokretanja društvene proizvodnje. — Pregled 1965 br. 10, str. 305—324

CERNE France: Mesto i uloga planiranja u preduzeću u sistemu društvenog planiranja. — Ekonomist 1965, br. 5, str. 328—364

HADŽI VASILEV Mito: Pravo svojine robne proizvodnje i oblici prisvajanja. — Socijalizam 1965, br. 11, str. 1359—1412

- JEROVSEK Janez: Kontrola v industrijskih podjetjih. — Problemi 1965, št. 32, str. 1067—1074
- MACURA Miloš: Modeli prostorne pokretljivosti radne snage i kapitala. — Ekonomist 1965, br. 3, str. 423 do 429
- POPIT Franc: Predlagani ukrepi ne obračunavaajo dosledno z ekstenzivnim gospodarjenjem. Iz razprave o gospodarsko-planskih ukrepih za leto 1966. — Delo 50. XII. 1965
- : Problemi privrednog planiranja u Jugoslaviji. Referat Tričković, diskusija: Miloš Vučković, Rudolf Bičanić, Miladin Korać, i. dr. — Ekonomist 1965, br. 3, str. 439—493
- RIBIČIĆ Mitja: Delitev po delu ima pravo vlogo tudi v mednarodnih odnosih. O razvijanju odnosov med jugoslovanskimi narodi. — Delo 16. XII. 1965
- SAVICEVIĆ Milorad: Razlike u ličnim dohodcima. — Gledišta 1965, br. 12, str. 1399—1617
- SEKULIĆ Miloš: Zavisnost jugoslavenske privrede o uvozu. — Ekonomski pregled 1965, br. 9—10, str. 635 do 661
- TADIĆ Ljubomir: Smisao društvene svojine u svetlosti njenih istorijskih pretpostavki. — Pregled 1965, br. 10, str. 295—303
- VASILEV N.: Kritika teorije »narodnog kapitalizma« (Iz voprosy ekonomik 3/1965). — Dokumentacija međ. rad. pokreta 1965, br. 4, str. 81—96
- VOJNIC Dragomir: Makroekonomski aspekti analize investicija u fiksne fondove Jugoslavije u periodu 1947 do 1965. Referat na osnovi koga su vodeni razgovori između talijanskih i jugoslavenskih ekonomista u Rimu juna 1965. — Ekonomski pregled 1965, br. 9—10, str. 661—680
- B. KNJIGE IZ TUJINE**
- I. MARKSIZEM**
- ALTHUSSER Louis: Pour Marx. Paris 1965. 258 str. — II/10.134-1
- II. FILOZOFIJA**
- BRAYBROOKE David: Philosophical Problems of the Social Sciences. New York, The Macmillan Co. 1965. 120 str. — 11.325
- GUIHILLAUMAUD Jacques: Cybernétique et materialisme dialectique. Paris 1965. 264 str. — I/2237-5/7
- III. SOCIOLOGIJA**
- KISH Leslie: Survey Sampling. New York, Wiley — Sons 1965. 643 str. — II/10.128
- KLAUS Georg: Kybernetik und Gesellschaft. Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1965. 372 str. — II/10.133
- LAMBROU Fred H.: Pratique des observations instantanées. L'étude du travail par sondage dans les ateliers et les bureaux. Paris, Entreprise moderne d'Édition 1964. 122 str. — 11.322
- MEIGNIEZ Robert: Pathologie sociale de l'entreprise. Paris 1965. 217 str. — III/2431-5
- RIESMAN David: Abundance for what? and other essays by David Riesman. New York, Doubleday 1964. 610 str. — II/10.136
- : WAR. Studies from Psychology, Sociology, Anthropology. New York, London — Basic Books 1964. 407 str. — II/10.137
- IV. PSIHOLOGIJA**
- BROUHA Lucien: Physiologie et industrie. Paris. 1965. 180 str. — III/2432-3
- : Problemy obščestvennoj psihologii. Moskva, »Mysl« 1965. 470 str. — 11.327
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO**
- : Spieltheorie und Sozialwissenschaften. Hamburg, S. Fischer 1965. 196 str. — 11.324
- VI. POLITIČNE VEDE**
- KEJTA Modibo: Reči i vystuplenija. Moskva, »Progress« 1964. 235 str. — 11.329
- IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE**
- KRYVELEV Iosif Aronovič: Marks i Engel's o religii. Moskva, »Nauka« 1964. 207 str. — 11.335
- RIDEAU Emile: La pensée du Père Teilhard de Chardin. Paris, Éditions du Seuil 1965. 601 str. — 11.319

Iz vsebine naslednjih števil:

Marko Kerševan:

Religija in cerkev v sodobni družbi

Karel Šiškovič:

O metodi moderne zgodovinske znanosti

Ana Kranjc-Čukova:

Družbena diferenciacija v podjetju

Nada Sfiligoj:

Vloga dohodka v našem gospodarstvu

Marian Zychovski:

Študij političnih ved na Poljskem

Dolfe Bibič:

Politična znanost: da ali ne

Sonja Oreščanin-Dapčević:

Politika LR Kitajske v Aziji

France Vidervol:

Združevanje sredstev v občini

Vinko Mlakar:

**Dileme regionalnega gospodarskega razvoja
in planiranja**

TUJI AVTORJI

PAUL RICOEUR, francoski filozof, rojen leta 1913, profesor na Sorboni. Nekaj del: *Le volontaire et l'involontaire* (1950), *Finitude et culpabilité* (1960). Je stalni sodelavec francoske revije *Esprit*.